

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ДАРМІН Михайло Олександрович

УДК 342.5

ДИСЕРТАЦІЯ

Конституційне регулювання виконання рішень міжнародних судових установ:
порівняльно-правове дослідження

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. О. Дармін

Науковий керівник

Бисага Юрій Михайлович,

доктор юридичних наук, професор

Ужгород – 2021

АНОТАЦІЯ

Дармін М.О. Конституційне регулювання виконання рішень міжнародних судових установ: порівняльно-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальність 081 – Право. – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2021.

У дисертаційному дослідженні вирішено наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні нових шляхів розв'язання наукової проблеми щодо вдосконалення конституційного регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні.

Аргументовано, що право кожного на виконання рішення міжнародної судової установи є похідним, основним є право кожного на звернення до міжнародної судової установи.

Встановлено, що Конституції Королівства Іспанія, ФРН, Італійської Республіки, Королівства Бельгія, Французької Республіки, Португальської Республіки закріплюють право кожного на судовий захист, а Конституція Республіки Болгарія – право кожного громадянина на захист. Конституції Латвії, Литви, Естонії містять відсильні норми права, що зобов'язують ці держави керуватись нормами права, що містяться в міжнародних документах. Акцентовано увагу на тому, що це не виключає право кожного на звернення до міжнародної судової установи та права на виконання її рішення, адже це впливає з міжнародних зобов'язань держави. Підкреслено, що це свідчить про те, що основним є внутрішньодержавний механізм захисту прав людини, а міжнародний є субсидіарним.

Уточнено правову природу та сформульовано авторське визначення

поняття міжнародної судової установи, яке вживається в ст. 55 Конституції України. Розроблено типологію міжнародних судових установ.

Охарактеризовано види міжнародних судових установ та їх роль в забезпеченні права на судовий захист. Акцентовано увагу, що міжнародними договорами, учасницею яких є Україна, передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж. Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, доповнює національні органи кримінальної юрисдикції. Акцентовано, що регіональні судові установи покликані захищати права і свободи людини і громадянина. Міжамериканський суд з прав людини є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки. Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги. Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. Суд Європейського Союзу здійснює тлумачення законодавства ЄС. Вони є елементом субсидіарного механізму захисту прав людини, який може бути застосований після вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

Звернення до Міжнародного Суду ООН або арбітражу не є недружнім актом у відносинах між державами, а навпаки свідчить про застосування мирних засобів вирішення спорів. На відміну від інших міжнародних судових установ лише міжнародні кримінальні трибунали можуть бути об'єднані в рамках одного судочинства.

Уточнено місце рішень Європейського Суду з прав людини у правовій системі України та зарубіжних країн. Спростовано такі існуючі в юридичній доктрині концепції щодо місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав: рішення Європейського Суду мають субсидіарний характер; рішення виступають формою так званого м'якого права (soft law); рішення Європейського Суду з прав людини не можуть займати те саме місце, що і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в правовій системі держави. Аргументовано не доцільність внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо визначення в її тексті місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав. Наголошено, що на виконання рішень Європейського суду з прав людини держави і так вживають заходи загального та індивідуального характеру. Звернуто увагу, що норми Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини в принципі не можуть бути не сумісними з правовою системою країн-учасниць Ради Європи.

Акцентовано увагу, що рішення Європейського суду з прав людини як акти тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного законодавства держав-учасниць Ради Європи. За юридичною силою в країнах романо-германської правової сім'ї, до якої входить і Україна, вони мають таку ж юридичну силу як і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що була ратифікована законом.

Охарактеризовано процедуру виконання рішень універсальних та регіональних міжнародних судових установ.

Виконання рішення Європейського суду з прав людини в Україні координується Міністерствами юстиції, структурно до якого входить представник держави в Європейському суді з прав людини. На Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини покладено функцію інформування органів державної влади про надходження індивідуальних заяв

проти держави до Європейського суду з прав людини, про рішення Європейського суду з прав людини у справах проти держави, а також про практику Європейського суду з прав людини в цілому. Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини здійснює розробку рекомендацій щодо заходів загального характеру, які необхідно вжити на виконання рішення Європейського суду з прав людини, бере участь у законотворенні. Щодо інших заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, то ключова роль в їх застосуванні належить Конституційному Суду.

Встановлено, що в національному законодавстві ряду країн-учасниць ЄС (Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина, Туреччина) закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права.

В Чехії Конституційний Суд здійснює аналіз практики Європейського суду з прав людини, а також у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам Чехії.

Для виплати суми справедливої сатисфакції федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого самоврядування спричинили порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції.

Якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось

поновлення (на скільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою.

Судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини з метою уникнення порушення прав і свобод людини застосовує практику ЄСПЛ не як основний, а як допоміжний засіб тлумачення змісту прав і свобод людини, закріплених в Основному законі ФРН. Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Бундестаг шляхом направлення парламентських запитів і проведення слухань щодо вжиття заходів загального характеру органами виконавчої влади. Конституційний Суд наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики.

Додатково аргументовано, що у Франції процедура виконання рішення суду у приватноправовій справі не тотожна процедурі виконання рішення у публічноправовій справі, в тому числі - рішення міжнародної судової установи.

Відповідно до законодавства Франції у сфері дії публічного права судовий виконавець не наділений повноваженнями щодо виконання рішень судових установ - виконання рішень покладається на органи державної влади Франції.

Встановлено такі особливості порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції: 1) відсутні спеціалізовані інститути, які б здійснювати виконання саме рішень Європейського суду з прав людини; 2) виконання рішень Європейського суду з прав людини здійснює система органів державної влади Франції, на кожен з яких покладено певну функції щодо виконання; 3) функція контролю за виконанням рішення Європейського суду з прав людини інституційно у Франції не забезпечена.

Виявлено, що щодо вжиття заходів індивідуального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини законодавством Франції врегульовано порядок виплати сум справедливої сатисфакції заявнику/заявникам (відповідно до рішення Європейського суду з прав людини) та процедуру перегляду вироку національного суду у кримінальних справах. Особливість перегляду вироків національного суду у зв'язку з виконанням рішення Європейського суду з прав людини полягає в тому, що: 1) коло суб'єктів, які мають право ініціювати такий перегляд становлять такі особи: а) особа, яка зверталась до Європейського суду з прав людини з індивідуальною скаргою (засуджений, його представник, спадкоємець/спадкоємці); б) орган державної влади (Міністр юстиції Франції, Генеральний прокурор при Касаційному суді); 2) перегляд справи здійснює Касаційний суд; 3) перегляд справи здійснює комісія суддів Касаційного суду.

Встановлено, що щодо вжиття заходів загального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини, то для Франції більш характерним є вдосконалення практики застосування національного законодавства, ніж внесення змін до нього.

Систематизовано такі чинники, що вплинули на формування практики Франції з виконання рішень Європейського суду з прав людини:

1) конституційний принцип верховенства міжнародного права; 2) високий статус судових актів у національній системі права Франції; 2) високий статус виконавчої влади; 3) нерозвиненість системи конституційного правосуддя; 4) розвиненість системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів.

Встановлено, що в Україні змістовне наповнення подання органу представництва носить формальний характер: в ньому констатується загальновідомий факт, викладений в рішенні Європейського суду з прав людини, та не пропонуються конкретні заходи, а лише в загальному вигляді

ззначається, що треба вдосконалювати практику розгляду судами справ з дотриманням розумного строку. Формалізм подань не спрямований на забезпечення з боку держави реального виконання рішення Європейського суду з прав людини. Процедура взаємодії Органу представництва та Кабінету Міністрів України потребує вдосконалення шляхом конкретизації дій, які вони вживають на виконання рішення Європейського суду з прав людини, строків, та відповідальності.

Виявлені недоліки Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», запропоновані напрями його вдосконалення.

Ключові слова: конституційні права і свободи людини і громадянина, міжнародна судова установа, судовий захист, заходи загального характеру, заходи індивідуального характеру, виконання рішення міжнародної судової установи.

SUMMARY

Darmin M.O. Constitutional regulation of execution of decisions of international judicial institutions: comparative legal research. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of a Doctor of Philosophy (Ph.D) on the specialty 12.00.02 “Constitutional law; municipal law” (081 - Law). – State Higher Educational Institution «Uzhhorod National University». – Uzhhorod, 2021.

The dissertation research solved a scientific problem, which is to substantiate new ways to solve the scientific problem of improving the constitutional regulation of the implementation of decisions of international judicial institutions in Ukraine.

It is argued that the right of everyone to enforce the decision of an international judicial institution is a derivative, the main one is the right of everyone to apply to an international judicial institution.

It is established that the Constitutions of the Kingdom of Spain, Germany, the Italian Republic, the Kingdom of Belgium, the French Republic, the Portuguese Republic enshrine the right of everyone to judicial protection, and the Constitution of the Republic of Bulgaria - the right of every citizen to protection. The constitutions of Latvia, Lithuania, and Estonia contain binding rules of law that oblige these states to be guided by the rules of law contained in international documents. Emphasis is placed on the fact that this does not exclude the right of everyone to apply to an international judicial institution and the right to enforce its decision, as this follows from the international obligations of the state. It is emphasized that this indicates that the main is the domestic mechanism of human rights protection, and the international is subsidiary.

The legal nature is clarified and the author's definition of the concept of an international judicial institution, which is used in Art. 55 of the Constitution of Ukraine. A typology of international judicial institutions has been developed.

The types of international judicial institutions and their role in ensuring the right to judicial protection are described. It is emphasized that international treaties to which Ukraine is a party provide for judicial settlement of disputes and arbitration. The International Court of Justice is the principal judicial organ of the United Nations. The International Criminal Court is a permanent body with the power to exercise jurisdiction over persons responsible for particularly serious crimes, complementing national criminal jurisdiction bodies. It is emphasized that regional judicial institutions are designed to protect the rights and freedoms of man and citizen. The Inter-American Court of Human Rights is an independent, conventional body whose function is to protect human rights in the states of North and South America. The

Arab Court of Human Rights has not yet begun its work, although the Court's mandate allows States parties to lodge complaints. The African Court of Human and Peoples' Rights is an independent body whose purpose is to protect human rights in African countries. The jurisdiction of the European Court of Human Rights extends to all matters of interpretation and application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its protocols. The Court of Justice of the European Union interprets EU law. They are part of a subsidiary human rights protection mechanism that can be applied once all national remedies have been exhausted.

Recourse to the International Court of Justice or arbitration is not an unfriendly act in relations between states, but on the contrary indicates the use of peaceful means of dispute resolution. Unlike other international courts, only international criminal tribunals can be joined in a single proceeding.

The place of decisions of the European Court of Human Rights in the legal system of Ukraine and foreign countries is specified. The following concepts existing in legal doctrine concerning the place of decisions of the European Court in the legal system of the states are refuted: decisions of the European Court have subsidiary character; decisions take the form of so-called soft law; judgments of the European Court of Human Rights cannot take the same place as the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the legal system of the state. It is not argued that it is expedient to amend the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in order to determine in its text the place of decisions of the European Court in the legal system of states. It is emphasized that states take general and individual measures to implement the decisions of the European Court of Human Rights. It is noted that the norms of the Convention and the decisions of the European Court of Human Rights, in principle, cannot be incompatible with the legal system of the member states of the Council of Europe.

It is emphasized that the decisions of the European Court of Human Rights as acts of interpretation of the norms of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are part of the national legislation of the member states of the Council of Europe. In terms of legal force in the countries of the Romano-Germanic legal family, which includes Ukraine, they have the same legal force as the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which was ratified by law.

The procedure of execution of decisions of universal and regional international judicial institutions is described.

The implementation of the decision of the European Court of Human Rights in Ukraine is coordinated by the Ministries of Justice, which structurally includes a representative of the state in the European Court of Human Rights. The Plenipotentiary Representative of the State in the European Court of Human Rights is responsible for informing public authorities about the receipt of individual applications against the state to the European Court of Human Rights, the decision of the European Court of Human Rights in cases against the state, and the case law of the European Court of Human Rights. in general. The authorized representative of the state in the European Court of Human Rights develops recommendations on general measures to be taken to implement the decision of the European Court of Human Rights, participates in legislation. As for other measures of a general and individual nature to implement the judgments of the European Court of Human Rights, the key role in their application belongs to the Constitutional Court.

It has been established that the national legislation of a number of EU member states (Croatia, the Czech Republic, Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Montenegro, Norway, Portugal, Romania, Serbia, Slovakia, Turkey) provides for an applicant in favor of the decision. Of the European Court of Human Rights, to request

a review of a civil case on the basis of the establishment by the European Court of Human Rights of a violation by the state of its subjective legal right.

In the Czech Republic, the Constitutional Court analyzes the case law of the European Court of Human Rights, as well as explains it to other national courts of the Czech Republic in the form of recommendations.

In order to pay the amount of just satisfaction, the German Federal Ministry of Finance has the right to withdraw (in whole or in part) funds from land budgets if public authorities or local governments have violated the Convention and have been found to be in breach of the Convention.

If the applicant does not agree with the results of the review of the decision in his case by the German public authority and considers that his violated right has not been restored (as far as possible), he has the right to appeal to the Constitutional Court.

The German judicial authorities interpret and apply national law in the light of the case law of the European Court of Human Rights, taking into account compliance with the national standard of human rights.

In order to avoid violations of human rights and freedoms, the Federal Constitutional Court of Germany uses the case law of the European Court of Human Rights not as the main, but as an auxiliary means of interpreting the content of human rights and freedoms enshrined in the Basic Law of Germany. The ECtHR monitors the implementation of ECtHR decisions by sending parliamentary inquiries and holding hearings on general measures taken by the executive. The Constitutional Court has the power to resolve conflicts between international norms and norms of national laws, to verify law enforcement practice.

It is further argued that in France the procedure for enforcing a court decision in a private law case is not identical to the procedure for enforcing a decision in a public law case, including the decision of an international judicial institution.

According to French law in the field of public law, the bailiff is not empowered to enforce the decisions of judicial institutions - the enforcement of decisions is entrusted to the French authorities.

The following features of the procedure for execution of decisions of the European Court of Human Rights in France have been established: 1) there are no specialized institutions that would implement the decisions of the European Court of Human Rights; 2) the execution of the decisions of the European Court of Human Rights is carried out by the system of public authorities of France, each of which is entrusted with a certain function of execution; 3) the function of monitoring the implementation of the decision of the European Court of Human Rights is not institutionally provided in France.

It was revealed that the French legislation regulates the procedure for payment of just satisfaction to the applicant (s) (according to the decision of the European Court of Human Rights) and the procedure for reviewing the verdict of the national court in criminal cases. The peculiarity of the review of judgments of the national court in connection with the implementation of the decision of the European Court of Human Rights is that: 1) the range of entities entitled to initiate such a review are the following: a) a person who applied to the European Court human rights with an individual complaint (convict, his representative, heir / heirs); b) a body of state power (the Minister of Justice of France, the Attorney General at the Court of Cassation); 2) the case is reviewed by the Court of Cassation; 3) the case is reviewed by a commission of judges of the Court of Cassation.

It has been established that with regard to the adoption of measures of a general nature to comply with the judgment of the European Court of Human Rights, it is more typical for France to improve the practice of applying national legislation than to amend it.

The following factors that influenced the formation of French practice in the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights are systematized: 1) the constitutional principle of the rule of international law; 2) the high status of judicial acts in the national legal system of France; 2) high status of the executive branch; 3) underdeveloped system of constitutional justice; 4) the development of the system of civil, criminal and administrative courts.

It is established that in Ukraine the content of the representation of the representative body is formal: it states a well-known fact set out in the decision of the European Court of Human Rights, and does not propose specific measures, but only in general terms that it is necessary to improve the practice of courts within a reasonable time. The formalism of the submissions is not aimed at ensuring that the state actually implements the decision of the European Court of Human Rights. The procedure of interaction between the Representation Body and the Cabinet of Ministers of Ukraine needs to be improved by specifying the actions they take to implement the decision of the European Court of Human Rights, deadlines and responsibilities.

The shortcomings of the Law of Ukraine "On Enforcement of Decisions and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights" have been identified, and directions for its improvement have been proposed.

Key words: constitutional rights and freedoms of man and citizen, international judicial institution, judicial protection, measures of general character, measures of individual character, execution of the decision of an international judicial institution.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Дармін М.О. Види міжнародних судових установ та їх роль в забезпеченні права на судовий захист. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. №64. С. 363-367;
2. Дармін М.О. Конституційно-правове забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції. *Visegrad journal on human rights*. №1. 2021. С. 126-130;
3. Дармін М.О. Місце рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України та країн-учасниць Ради Європи. *Visegrad journal on human rights*. №2. 2021. С. 135-139;

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Дармін М.О. Виконання рішення європейського суду з прав людини: дії органу представництва щодо вжиття заходів загального характеру. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 р.). 2021. С. 152-154.
2. Дармін М.О. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного кримінального суду в зарубіжних країнах. *Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Київ, 20 травня 2021 р.). 2021. С. 105-106.
3. Дармін М.О. Особливості виконання рішень універсальних міжнародних судових установ. *Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України: матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Ужгород, 27-28 травня, 2021 р.). 2021. С.89-90.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Роль міжнародних судових установ в захисті прав і свобод людини і громадянина	15
1.1. Правова природа права на звернення до міжнародної судової установи та виконання її рішення: конституційно-правовий аналіз	15
1.2. Поняття та види міжнародних судових установ	28
1.3 Місце рішень міжнародних судових установ у правовій системі України та країн-учасниць ЄС	54
Висновки до розділу 1	63
Розділ 2. Конституційно-правове регулювання виконання рішень універсальних міжнародних судових установ в Україні та зарубіжних країнах	67
2.1. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного суду ООН в Україні та зарубіжних країнах	67
2.2. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Органу з вирішення спорів СОТ та Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів	71
2.3. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного трибуналу з морського права	77
2.4. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного кримінального суду	80
Висновки до розділу 2	96
Розділ 3. Конституційно-правове регулювання виконання рішень регіональних міжнародних судових установ в Україні та країнах-учасницях ЄС	99
3.1. Конституційно-правове регулювання виконання рішень	99

Європейського суду з прав людини в країнах-учасницях ЄС	
3.2. Конституційно-правове регулювання виконання рішень	118
Європейського суду з прав людини в Україні	
3.3. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Суду ЄС в	113
Україні та країнах-учасницях ЄС	
Висновки до розділу 3	140
Висновки	146
Список використаних джерел	156
Додатки	174

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Це зумовлює необхідність створення в державі ефективного внутрішньодержавного механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. В разі, якщо він виявився не ефективним, кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту застосувати міжнародний механізм захисту прав людини і основоположних свобод (субсидіарний) – звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є держава. Приєднавшись до міжнародних договорів з прав людини, держава бере на себе міжнародне зобов'язання – виконати рішення відповідної міжнародної судової установи чи міжнародної організації. Водночас, практика виконання рішень міжнародних судових установ та організацій свідчить, що часто густо рішення Європейського суду з прав людини, наприклад, державами не виконуються протягом тривалого часу, або що держава зволікає з виконанням рішень, посилаючись на недоліки національного законодавства та практики його застосування, інші чинники (справа «Юрій Миколайович Іванов проти України», «Волков проти України» та ін.). Непоодинокими є і випадки, коли частково виконуються рішення Органу з вирішення спорів СОТ (DS 493) та Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів, завуальовано виконується рішення Міжнародного трибуналу з морського права тощо.

Україна в Преамбулі Конституції України обрала зовнішньополітичним вектором свого розвитку набуття повноправного членства в ЄС. Це вимагає удосконалення конституційно-правового регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні адже Україна як і країни-учасниці ЄС захист прав людини вбачає однією з конституційних цінностей, а виконання

рішень міжнародних судових установ – одним зі своїх обов'язків, який має сумлінно виконуватись.

Вище викладене свідчить, що і для нормопроектної, і для правотворчої діяльності питання конституційно-правового регулювання виконання рішень міжнародних судових установ є актуальним, практично назрілим.

В юридичній науці це питання є одним з найбільш дискусійних. Зокрема, серед вчених-конституціоналістів немає одностайності в питанні правової природи права на звернення до міжнародної судової установи та виконання її рішення, чи входить до кола судів, що здійснюють судочинство в Україні, Міжнародний кримінальний суд, щодо висновку Конституційного Суду України від 11.07.2001 р. №3-в/2001, місця рішень міжнародних судових установ у правовій системі України та країн-учасниць ЄС, вжиття заходів загального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, конституційно-правового регулювання виконання рішень Суду ЄС в Україні та країнах-учасницях ЄС тощо.

З огляду на викладене дослідження конституційно-правового регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні та країнах-учасницях ЄС є актуальним, теоретично, практично назрілим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» МОН України на 2015–2020 рр. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у ХХ–ХХІ ст.» (номер державної реєстрації 0198U007793).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо

вдосконалення конституційно-правового регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі дослідницькі *задачі*:

– аргументувати, що право кожного на виконання рішення міжнародної судової установи є похідним, основним є право кожного на звернення до міжнародної судової установи;

– встановити конституції яких держав-учасниць ЄС закріплюють право кожного на судовий захист, які право кожного громадянина на захист, а які містять відсильні норми права, що зобов'язують ці держави керуватись нормами права, що містяться в міжнародних документах з прав людини;

– уточнити поняття міжнародної судової установи, яке вживається в ст. 55 Конституції України, співвідношення понять «юрисдикція» та «компетенція», встановити коло міжнародних судових установ та особливості їх юрисдикції;

– охарактеризувати конституційно-правове регулювання виконання рішень універсальних міжнародних судових установ в Україні та зарубіжних країнах;

– охарактеризувати концепції щодо місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав;

– охарактеризувати виконання рішення Європейського суду з прав людини в Україні та країнах-учасницях ЄС;

– виявити коло країн-учасниць ЄС, в національному законодавстві яких закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права;

– встановити особливості порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції, систематизувати чинники, що вплинули на формування практики Франції з їх виконання;

– охарактеризувати конституційно-правове регулювання виконання рішень Суду ЄС;

– виробити пропозиції щодо напрямів вдосконалення конституційно-правового регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при виконанні рішень міжнародних судових установ.

Предметом роботи є конституційне регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні та зарубіжних країнах.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальні методи наукового пізнання та такі, що застосовуються в юридичній науці: методи аналізу та синтезу, формально-логічний, порівняльно-правовий та ін. Так, метод діалектики дозволив дослідити еволюцію концептуальних засад місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав (розділ 1, 3). Метод аналізу і синтезу було застосовано для обґрунтувати визначення поняття міжнародної судової установи (підрозділ 1.2.). Аналіз законодавства України та держав-учасниць ЄС, що регулює суспільні відносини, які виникають при виконанні рішень міжнародних судових установ здійснено за допомогою формально-логічного методу (розділ 1, 2, 3) та порівняльно-правового методу (розділ 1-3). Сучасний стан виконання рішень міжнародних судових установ здійснено за допомогою структурно-логічного методу (розділи 2, 3).

В процесі дослідження використано акти міжнародних організацій (ООН, СОТ, Ради Європи та ін.), нормативно-правові акти органів державної влади України та держав-учасниць ЄС, практика міжнародних судових установ, рішення Конституційного Суду України та зарубіжних держав.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці вчених: Ю. Г. Барабаша, Д. М. Белова, Ю. М. Бисаги, Ю. Ю. Бисаги, С.Б. Булеци, О. П.Васильченко, Л. М. Дешко, В.В. Заборовського, О. С. Лотюк, Є.В. Мальцева, Ж. Мейера, Н. В. Мішиної, А.Ю. Нечипорук, М. В. Савчина, Є.В. Сінькевич, В. О. Серьогіна, О. В. Совгирі, В. Л. Федоренко, Є.В. Черняк, В. В. Шамрая, В. А. Шатіла, Н. Г. Шукліної, та ін.

Нормативну базу дисертаційного дослідження становлять міжнародні договори, нормативно-правові акти України та держав-учасниць ЄС.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що в дисертаційній роботі вперше у вітчизняній правовій науці на основі наукових здобутків, міжнародних договорів, законодавства України та країн-учасниць ЄС, практики його застосування, рішень міжнародних судових установ проведено комплексне дослідження конституційного регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні та державах-учасницях ЄС, що дало змогу обґрунтувати нові теоретичні, прикладні положення та висновки.

Наукова новизна результатів дослідження конкретизується в таких основних положеннях, висновках, рекомендаціях та пропозиціях:

уперше:

– виявлено конституції держав-учасниць ЄС, які закріплюють право кожного на судовий захист (Конституції Королівства Іспанія, ФРН, Італійської Республіки, Королівства Бельгія, Французької Республіки, Португальської Республіки), право кожного громадянина на захист (Конституція Республіки Болгарія), містять бланкетні норми права, що зобов'язують ці держави керуватись нормами права, що містяться в міжнародних документах (Конституції Латвії, Литви, Естонії);

– встановлено, що норми конституцій держав-учасниць ЄС окреслюють межі простору, в якому правосуддя здійснюється судами цих держав - йдеться про внутрішньодержавний (національний) механізм захисту прав людини, право на ефективний судовий захист є основним конституційним правом людини, право на виконання рішення національного суду – похідним від нього, а юрисдикція міжнародної судової установи є міжнародно-правовою, виходить за межі національної, право на звернення до міжнародної установи є основним правом кожного, а виконання рішення міжнародної судової установи – похідним від нього; не окреслення в конституції держави меж простору, в якому здійснюється міжнародне правосуддя, не означає, що кожен не має права застосовувати субсидіарний механізм захисту своїх прав – звертатись до міжнародної судової установи – це право гарантовано міжнародними договорами з прав людини, членом або учасником яких є держави;

– встановлено коло міжнародних судових установ та їх юрисдикцію: Міжнародний Суд – є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй; Міжнародний кримінальний суд – є постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, доповнює національні органи кримінальної юрисдикції; Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки; Арабський суд з прав людини – так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги щодо порушень прав людини; Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки; Європейський суд з прав людини – юрисдикція поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї; Суд Європейського

Союзу – здійснює тлумачення законодавства ЄС та здійснює судове врегулювання спорів національний уряд-інститути ЄС;

– спростовано такі існуючі в юридичній доктрині концепції щодо місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав: рішення Європейського Суду мають субсидіарний характер; рішення виступають формою так званого м'якого права (soft law); рішення Європейського Суду з прав людини не можуть займати те саме місце, що і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в правовій системі держави; аргументовано не доцільність внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо визначення в її тексті місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав;

– встановлено коло держав-учасниць ЄС, в національному законодавстві яких закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права (Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина);

– встановлено такі особливості порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції: 1) відсутні спеціалізовані інститути, які б здійснювати виконання саме рішень Європейського суду з прав людини; 2) виконання рішень Європейського суду з прав людини здійснює система органів державної влади Франції, на кожен з яких покладено певну функції щодо виконання; 3) функція контролю за виконанням рішення Європейського суду з прав людини інституційно у Франції не забезпечена;

– виявлено, що щодо вжиття заходів індивідуального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини законодавством Франції

врегульовано порядок виплати сум справедливої сатисфакції заявнику/заявникам (відповідно до рішення Європейського суду з прав людини) та процедуру перегляду вироку національного суду у кримінальних справах. Особливість перегляду вироків національного суду у зв'язку з виконанням рішення Європейського суду з прав людини полягає в тому, що: 1) коло суб'єктів, які мають право ініціювати такий перегляд становлять такі особи: а) особа, яка зверталась до Європейського суду з прав людини з індивідуальною скаргою (засуджений, його представник, спадкоємець/спадкоємці); б) орган державної влади (Міністр юстиції Франції, Генеральний прокурор при Касаційному суді); 2) перегляд справи здійснює Касаційний суд; 3) перегляд справи здійснює комісія суддів Касаційного суду;

– систематизовано такі чинники, що вплинули на формування практики Франції з виконання рішень Європейського суду з прав людини:

1) конституційний принцип верховенства міжнародного права; 2) високий статус судових актів у національній системі права Франції; 3) високий статус виконавчої влади; 4) нерозвиненість системи конституційного правосуддя; 5) розвиненість системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів. Встановлено, що щодо вжиття заходів загального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини, то для Франції більш характерним є вдосконалення практики застосування національного законодавства, ніж внесення змін до нього;

– виявлено особливості виконання рішень Європейського суду з прав людини в Німеччині, а також практики застосування цих рішень в Німеччині: Виділено такі особливості виконання рішення Європейського суду з прав людини у Німеччині: 1) для виплати суми справедливої сатисфакції федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого

самоврядування спричинили порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції; 2) якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось поновлення (наскільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою; 3) судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини; 4) контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Бундестаг шляхом направлення парламентських запитів і проведення слухань щодо вжиття заходів загального характеру органами виконавчої влади; 5) Конституційний Суд наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики;

– встановлено, що застосування формального підходу до змістовного наповнення подання органу представництва ілюструє не забезпечення з боку держави реального ефективного механізму виконання рішення Європейського суду з прав людини і потребує вдосконалення процедури взаємодії Органу представництва та Кабінету Міністрів України шляхом конкретизації дій, які вони вживають на виконання рішення Європейського суду з прав людини, строків, відповідальності;

– обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання виконання рішень Міжнародного трибуналу з морського права в Україні (створення спеціального механізму виконання рішень спеціальних палат Міжнародного трибуналу з морського права), Міжнародного кримінального суду (щодо прийняття Верховною Радою України спеціального закону; щодо забезпечення безперешкодного та конфіденційного зв'язку Міжнародного кримінального суду з засудженим; щодо визначення відповідних

органів державної влади для задоволення прохань Міжнародного кримінального суду щодо надання правової допомоги), Суду ЄС (щодо створення органу представництва України в Суді ЄС; щодо призначення відповідальної особи за виконання рішень Суду ЄС та щодо звітності України щодо виконання рішення Суду ЄС перед органам ЄС; щодо розширення кола повноважень Міністерства юстиції України; щодо створення Комісії з питань виконання рішень Суду ЄС на базі Кабінету Міністрів України).

удосконалено:

– існуючий в юридичній науці підхід щодо співвідношення понять «юрисдикція» та «компетенція»: поняття юрисдикція є уособленням поняття «судова влада», яка має таку з ознак як легітимність;

– підхід до розуміння права кожного на виконання рішення міжнародної судової установи як похідного, а основним є право кожного на звернення до міжнародної судової установи;

– підхід до співвідношення права кожного на судовий захист та права кожного на звернення до міжнародної судової установи;

дістали подальшого розвитку:

– підхід, відповідно до якого звернення до Міжнародного Суду ООН або арбітражу не є недружнім актом у відносинах між державами, а навпаки свідчить про застосування мирних засобів вирішення спорів;

– твердження, що у Франції процедура виконання рішення суду у приватноправовій справі не тотожна процедурі виконання рішення у публічноправовій справі, в тому числі – рішення міжнародної судової установи;

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані положення, висновки, пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого аналізу конституційного регулювання виконання рішень міжнародних судових установ в Україні та зарубіжних країнах;

– *нормопроектній та правотворчій діяльності* – з метою розвитку конституційного законодавства України, яке регулює суспільні відносини, що виникають при виконанні рішень міжнародних судових установ в Україні;

– *навчальному процесі* – під час підготовки програм та робочих програм освітніх компонентів «Конституційне право», «Порівняльне конституційне право» освітніх програм зі спеціальності «Право» першого, другого та третього рівнів вищої освіти, навчальних посібників та підручників.

Особистий внесок здобувача. Всі висновки та пропозиції, що становлять наукову новизну дисертаційної роботи, розроблено автором самостійно. Для обґрунтування деяких висновків дослідження використано наукові дослідження вчених, на які зроблено відповідні посилання. Наукові ідеї належать автору особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на конференціях, основними з яких є такі всеукраїнські та міжнародні науково-практичні конференції «Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України» (м. Ужгород, 27-28 травня, 2021 р.), «Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади» (м. Київ, 20 травня 2021 р.), II Всеукраїнська науково-практична конференція «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 р.) та ін.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено в 3 наукових статтях, які опубліковано у періодичних наукових фахових виданнях України (1 стаття) та держави-учасниці ЄС (2 статті), у 3 тезах

наукових доповідей на міжнародних та всеукраїнській науково-практичній конференціях.

Структура дисертації зумовлена її метою та задачами дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на десять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 190 сторінок, з них основного тексту – 155 сторінок.

РОЗДІЛ 1. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ В ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

1.1. Правова природа права на звернення до міжнародної судової установи та виконання її рішення: конституційно-правовий аналіз

Сьогодні в світі окрім міжнародних організацій (ООН, СОТ, Рада Європи тощо) функціонують міжнародні судові установи, покликані вирішувати міжнародні суперечки (Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини та ін.) та після всебічного та наупередженого розгляду справи виносити рішення. Д. Левін в своїй праці підкреслює, що ідея вирішення спорів міжнародними судовими установами сягає стародавнього світу: «...найперший відомий випадок третейського розгляду відноситься... до 3100 до н.е., коли був вирішений спір між двома месопотамськими містами-державами – Лагашем і Уммой. Укладений між ними договір передбачав недоторканність прикордонних меж і містив також умови про арбітраж» [94, с. 10].

Відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [91]. Це суб'єктивне юридичне право було б позбавлено сенсу аби не містило такого структурного елементу, як права кожного на виконання рішення міжнародної судової установи чи міжнародної організації. В своїх дослідженнях професор Л. Дешко слушно виосновує, що держава зобов'язана виконати остаточне рішення міжнародної судової установи [2-9].

З цього випливає, що право на виконання рішення міжнародної судової установи є похідним, а право на звернення до міжнародної судової установи – основним.

В Конституції Латвійської Республіки, на відміну від Конституції України, право на звернення до міжнародної судової установи як основне права та право на виконання її рішення як похідне не закріплено. «Держава визнає та захищає основні права людини згідно з Конституцією, законами й зобов'язуючими Латвію міжнародними договорами» - зазначається в ст. 89 Конституції Латвійської Республіки від 15 жовтня 1998 р. йдеться, що [79].

З цього випливає, що Конституція Латвії містить бланкетну норму адже стаття 89 Конституції Латвії містить припис, в якому є відсилання до статей законів Латвії та до міжнародних актів, які є частиною національного законодавства Латвії. Ця норма права покладає на Латвію як суб'єкта публічного права кореспондуючий основному праву кожного на звернення до міжнародної судової установи – обов'язок Латвії виконати рішення цієї міжнародної установи в разі, якщо таке рішення носить обов'язковий характер. Тобто, стягувач має право вимоги до держави – виконати рішення міжнародної судової установи.

Конституція Литви теж не закріплює право на звернення до міжнародної судової установи як основне право кожного. Крім того, не закріплено в ній і похідне право – право на виконання рішення міжнародної судової установи. Так, в ст. 135 Конституції Литовської Республіки від 2 листопада 1992 р. йдеться, що «Литовська Республіка, здійснюючи зовнішню політику, керується загально визнаними принципами та нормами міжнародного права, прагне забезпечити незалежність країни, добробут громадян, а також їхні основні права й свободи, бере участь у створенні міжнародного порядку, заснованого на праві й справедливості» [80]. Таким чином, Конституція Литви містить як і

Конституція Латвії – бланкетну норму. Але, на відміну від Конституції Латвії, в приписі норми Конституції Литви є відсилання не лише до норм міжнародного права, які містяться в таких джерелах міжнародного публічного права як конвенції, а й до такого джерела як загальновізанані принципи міжнародного публічного права.

Також в Конституції Литви підкреслюється, що цими джерелами держава керується, здійснюючи зовнішню політику і визначає мету цієї зовнішньої політики:

- 1) забезпечити незалежність держави;
- 2) добробут громадян;
- 3) забезпечити основні права й свободи громадян;
- 4) брати участь у створенні міжнародного порядку, заснованого на праві й справедливості.

Конституція Естонії, як і Конституція Литви та Латвії, також не закріплює право на звернення до міжнародних судових установ та організацій як основне і не закріплює таке похідне право як право на виконання рішення міжнародної судової установи. Зокрема, «загальновізанані принципи й норми міжнародного права є невід’ємною частиною правової системи Естонії», - йдеться у ст. 3 Конституції Естонської Республіки від 28 червня 1992 р. [86]. Отже, Конституція Естонії як і Конституція Латвій та Литви містить бланкетну норму права.

«При цьому підкреслимо, що не закріплення в конституціях цих країн права кожного на звернення до міжнародної судової установи та на виконання її рішення не виключає обов’язку держав виконувати рішення міжнародної судової установи», зазначає Л. Дешко [49, с. 3]. Така ситуація « ...зумовлена конституційними традиціями держав та історичним минулим держави», слушно підкреслює вчена в своїх дослідженнях [50, с. 100; 51, с. 159].

В інших державах-членах ЄС питання щодо основного і похідного права в контексті нашого дослідження визначено по-різному. Так, в ч. 1 ст. 24 Конституції Королівства Іспанія йдеться, що «...кожен має право на ефективний судовий захист під час здійснення своїх законних прав та інтересів, у жодному разі не допускається відмова в такому захисті» [88]. Отже, в цій нормі Конституції Іспанії окреслюються межі простору, в якому правосуддя здійснюється судами Іспанії, тобто мова йде про внутрішньодержавний (національний) механізм захисту прав людини. Право на ефективний судовий захист є основним правом людини, право на виконання рішення національного суду – похідним від нього.

Юрисдикція ж міжнародної судової установи є міжнародно-правовою. Вона виходить за межі національної. Міжнародний механізм захисту прав людини і основоположних свобод є субсидіарним, він не є тотожним національному механізму захисту прав людини і основоположних свобод.

Загальновідомо, що є законодавча, виконавча та судова гілки влади. В сукупності вони складають державну владу. Правосуддя (судочинство) є формою реалізації саме судової влади. З цього випливає, що судова влада, яка врегульована нормами ч. 1 ст. 24 Конституції Іспанії, зокрема, у формі правосуддя (судочинства), за своєю правовою природою є внутрішньодержавною владою. Вона належить Іспанії і не має відношення до міжнародно-правової системи захисту прав людини і основоположних свобод.

Таким чином, підхід, що склався в науці конституційного права, відповідно до якого «право на судовий захист включає в якості структурних елементів і право на судовий захист національними судами, і право на захист прав людини і основоположних свобод міжнародною судовою установою якщо застосовується субсидіарний механізм захисту» [95; 99; 101; 105; 108-110] потребує свого оновлення. Право на звернення до міжнародної судової установи не є

структурним елементом права на судовий захист, яке гарантоване конституцією тієї або іншої держави.

Відповідно до ч. 4 ст. 19 Основного Закону ФРН «... якщо права будь-якої особи порушуються державною владою, їй надається можливість звернутися до суду» [113]. Нормами Основного Закону ФРН як і нормами Конституції Королівства Іспанії регулюються суспільні відносини, які виникають при застосуванні національного механізму захисту прав людини. Звісно, це не означає, що особа не може звернутися до міжнародної судової установи якщо це право не закріплено в конституції держави адже є принцип «дозволено все, що не заборонено законом». Але особливість закріплення права на звернення до суду в конституціях Іспанії та ФРН полягає в тому, що мова йде про національне правосуддя, мова не йде про міжнародні судові установи та міжнародно-правову юрисдикцію. Право кожного звернутись до міжнародного суду після вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту гарантовано кожному відповідно до міжнародних договорів, членом або учасником яких є Іспанія та ФРН.

В ст. 24 Конституції Італійської Республіки йдеться, що «...кожен має право в судовому порядку діяти для захисту своїх прав і законних інтересів, а сам захист є непорушним правилом на будь-якій стадії процесу» [74]. Таким чином, відповідно до Конституції Італії, як і відповідно до Конституції ФРН та Іспанії, як основне не закріплюється право на звернення до міжнародної судової установи та не закріплюється таке похідне право, як право на виконання рішення міжнародної судової установи. Конституції цих країн окреслюють межі простору, в якому здійснюється правосуддя, територією держави. Отже, мова в цих конституціях йде про захист прав людини національними судами. Конституції Італії, Іспанії, ФРН не окреслюють межі простору, в якому здійснюється міжнародне правосуддя. При цьому, ще раз наголосимо, що не

окреслення в конституції держави меж простору, в якому здійснюється міжнародне правосуддя, не означає, що кожен не має права застосовувати субсидіарний механізм захисту своїх прав – звертатись до міжнародної судової установи. Це право гарантовано міжнародними договорами з прав людини, членом або учасником яких є держави.

Аналогічний підхід застосовано і в Конституції Бельгії. Так, відповідно до ст. 13 Конституції Королівства Бельгія «... ніхто не може бути позбавлений проти своєї волі судового захисту, який встановлюється йому законом» [89].

Згідно зі ст. 66 Конституції Французької Республіки «...ніхто не може бути безпідставно позбавлений свободи, а судова влада, охоронниця особистої свободи, забезпечує повагу цього принципу за дотримання умов, передбачених законом [76]. Фундамент цих норм закладено у Французькій Декларації прав людини та громадянина 1789 р. Саме цей документ вперше на законодавчому рівні закріпив і принцип формальної рівності всіх громадян перед законом, і заклав основи універсальної концепції прав людини. Також загальновідомо, що саме в Декларації прав людини та громадянина 1789 р. було закріплено презумпцію невинуватості, яка в подальшому знайшла своє втілення в конституційному законодавстві інших країн та в міжнародних актах з прав людини. Так, у Декларації прав людини та громадянина 1789 р. закріплено, що кожна людина є невинуватою, доки її не визнано винною, тому у разі необхідності затримання, будь-яка надмірна суворість при його здійсненні повинна каратися жорстокими репресіям зі сторони закону. Крім того, в цій Декларації закріплено і принцип недоторканості особи: ніхто не може бути обвинувачений, затриманий або ув'язнений інакше, як у випадках, визначених законом, і у встановленому ним порядку. Той, хто домагається, віддає, виконує або примушує виконувати свавільні накази, підлягає покаранню, але кожен

громадянин, викликаний або затриманий відповідно до закону, мусить негайно коритися: він робить себе винним, якщо чинить опір [106].

Також, уперше в світовій практиці саме в Декларації було закріплено загальнодозвільний принцип регулювання правових відносин, який знайшов своє втілення в конституціях держав Західної Європи. «Дозволено все, що прямо не заборонено законом» (закон може забороняти лише дії, шкідливі для суспільства. Все, що не заборонено законом, те дозволено, і ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом) – цей принцип є актуальним сьогодні в контексті дискусії, що поглиблюється в науці конституційного права щодо того, чи є самостійним право кожного на звернення до міжнародних судових установ та органів міжнародних організацій, якщо в конституції держави воно прямо не закріплено. Бачиться, що саме цей принцип є ще одним окрім вище вже зазначених аргументів, який свідчить, що не закріплення в конституції права кожного на звернення до міжнародних судових установ та органів міжнародних організацій не свідчить про те, що особа таким правом не наділена, або що таке право не є самостійним, як і не свідчить про те, що це право є структурним елементом права кожного на судовий захист.

Упродовж XVIII–XIX ст. з розвитком у державах принципів і конституціоналізму, і парламентаризму, ідея прав людини та необхідності існування ефективного механізму їх захисту все більше втілювалася у нормотворчу практику держав. На початку XX ст., особливо після Першої світової війни і появи Ліги націй та Міжнародної організації праці, права людини почали входити до предмета міжнародно-правового регулювання. На порядок денний виступило питання не просто закріплення каталогу прав людини, а й створення ефективних механізмів їх забезпечення: і національних, і міжнародних.

Таким чином, розвиток конституціоналізму у Франції сприяв розвитку ідеї субсидіарного механізму захисту прав людини і обов'язковості виконання рішень судових установ.

На відміну від конституцій Франції, Італії, Іспанії, в ст. 56 Конституції Болгарії йдеться, що «... кожен громадянин має право на захист, якщо його права й законні інтереси порушені або перебувають під загрозою, а до державних установ він має право звертатись разом зі своїм захисником» [75]. Таким чином, в Конституції Болгарії закріплюється право на захист без конкретизації чи мова йде про судовий захист. Зважаючи на те, що охорону здійснюють органи, не наділені юрисдикційними повноваженнями з розгляду справи по суті, а захист прав людини здійснюють органи, наділені такими повноваженнями, то, очевидно, що мова в ст. 56 Конституції Болгарії йде саме про захист, який здійснюється саме органами, наділеними юрисдикційними повноваженнями – тобто судом.

Також, як і в уже проаналізованих вище конституціях таких держав, як Італія, Іспанія, Франція, ФРН, Бельгія, в Конституції Болгарії не закріплено права кожного на звернення за захистом своїх прав і основоположних свобод до міжнародних судових установ. Як вже зазначалось вище, це не означає, що особа такого права не має. Воно гарантовано міжнародними договорами з прав людини, учасником яких є Болгарія.

Що стосується бланкетних норм – Конституція Болгарії, на відміну від Конституції Литви, Конституції Латвії та Конституції Естонії не містить таких норм.

В ст. 20 Конституції Португалії йдеться, що « кожному гарантується право на доступ до правових актів та захист його прав і законних інтересів у суді» [90]. Як і конституції інших країн, Конституція Португалії не закріплює в якості основного право кожного на звернення за захистом своїх прав і свобод до

міжнародних судових установ. В ст. 20 Конституції Португалія закріплюється в якості основного право кожного на захист національним судом. Отже, норма ст. 20 Конституції Болгарії не окреслює міжнародну юрисдикцію міжнародних судових установ.

Таким чином, Конституція Королівства Іспанія, ФРН, Конституція Італійської Республіки, Конституція Королівства Бельгія, Конституція Французької Республіки, Конституція Португальської Республіки закріплюють як основне право кожного на судовий захист, а інші права, що стосуються захисту прав людини і основоположних свобод, є похідними від нього. Конституція Республіки Болгарія в якості основного закріплює право кожного громадянина на захист, і саме від нього похідними є всі інші права і свободи людини і громадянина, пов'язані з їх захистом. Конституція Латвії, Конституція Литви, Конституція Естонії містить бланкетні норми права – вони зобов'язують країни керуватись нормами права, що містяться саме в міжнародних документах з прав людини.

Всі з конституцій вище зазначених держав окреслюються межі простору, в якому правосуддя здійснюється національними судами. Тобто мова йде про внутрішньодержавний (національний) механізм захисту прав людини. Право на ефективний судовий захист в ряді з цих держав є основним правом людини, право на виконання рішення національного суду – похідним від нього, в ряді держав основним є право кожного громадянина на захист, але право на виконання рішення національного суду все ж таки є похідним від нього.

Оскільки юрисдикція ж міжнародної судової установи є міжнародно-правовою, то вона виходить за межі національної, і жодна з конституцій проаналізованих вище країн не окреслює межі простору, в якому правосуддя здійснюється міжнародними судовими установами.

В дисертаційному дослідженні Л. Дешко проаналізовано закріплення права кожного на звернення за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ в конституціях країн-учасниць СНД. В результаті дослідження вченою виявлено, що «Згідно з Конституцією Азербайджанської Республіки від 12 листопада 1995 р. [77] громадяни Азербайджанської Республіки мають право звертатись особисто, а також направляти індивідуальні й колективні письмові звернення до державних органів (ч. 1 ст. 57). Крім цього, згідно зі ст. 60 Конституції Азербайджанської Республіки кожному гарантується судовий захист його прав і свобод. Кожен має право оскаржити до суду рішення й дії (чи бездіяльність) державних органів, політичних партій, професійних спілок, інших громадських об'єднань і посадових осіб. ...У ст. 38 Конституції Республіки Вірменія від 5 липня 1995 р. проголошено: «Кожен має право на судовий захист своїх прав і свобод, закріплених Конституцією та законами» [81]. ...Згідно з Конституцією Республіки Білорусь від 15 березня 1994 р. [82] кожен має право направляти індивідуальні чи колективні звернення до державних органів (ст. 40). Норми ст. 60 Конституції Республіки Білорусь гарантують кожному захист його прав і свобод компетентним, незалежним і безстороннім судом у визначені законом строки. З метою захисту прав, свобод, честі й гідності громадяни відповідно до закону мають право стягнути в судовому порядку як майнову шкоду, так і матеріальне відшкодування моральної шкоди. У ст. 61 Конституції Республіки Білорусь зазначено, що кожен має право відповідно до міжнародно-правових актів, ратифікованих Республікою Білорусь, звертатись у міжнародні організації з метою захисту своїх прав і свобод, якщо вичерпано всі наявні внутрішньодержавні засоби юридичного захисту. Конституції Республіки Білорусь, є самостійним суб'єктивним конституційним правом кожного. У Республіці Казахстан кожен має право на

судовий захист своїх прав і свобод (ст. 13 Конституції Республіки Казахстан) [83]. Громадяни Республіки Казахстан мають право звертатись особисто, а також направляти індивідуальні й колективні звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування (ст. 33 Конституції Республіки Казахстан). ... Згідно зі ст. 40 Конституції Киргизької Республіки від 27 червня 2010 р. кожному гарантується судовий захист його прав і свобод, передбачених Конституцією, законами, міжнародними договорами, учасницею яких є Киргизька Республіка, загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права [78]. Держава забезпечує розвиток позасудових і досудових методів, форм та способів захисту прав і свобод людини й громадянина. Кожен має право захищати свої права й свободи всіма способами, не забороненими законом. Кожен має право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. У випадках, передбачених законом, юридична допомога надається за рахунок держави. Стаття 41 Конституції Киргизької Республіки закріплює право кожного на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, які зобов'язані надати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. У ч. 2 цієї статті йдеться: «Кожен має право відповідно до міжнародних договорів звертатися в міжнародні органи з прав людини за захистом порушених прав і свобод. У разі визнання зазначеними органами порушення прав і свобод людини Киргизька Республіка вживає заходів щодо їх відновлення та/або відшкодування шкоди». Конституція Республіки Молдова від 29 липня 1994 р. закріплює право кожного на вільний доступ до правосуддя (ст. 20): «Будь-яка особа має право на ефективне поновлення в правах компетентними судами в разі порушення його прав, свобод і законних інтересів» [84]. Жоден закон не може обмежити доступ до правосуддя та право на подачу петицій (ст. 52 Конституції Республіки Молдова):

«Громадяни мають право звертатися до влади з петиціями тільки від свого імені». Таким чином, Конституція Республіки Молдова не закріплює безпосередньо право кожного на звернення до міждержавних органів із захисту прав і свобод людини як самостійне суб'єктивне конституційне право. У ст. 33 Конституції Російської Федерації від 12 грудня 1993 р. говориться: «Громадяни Російської Федерації мають право звертатись особисто, а також направляти індивідуальні й колективні звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування» [85]. Статтею 46 Конституції Російської Федерації «кожному гарантується судовий захист його прав і свобод. Рішення та дії (або бездіяльність) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань і посадових осіб можуть бути оскаржені до суду. Кожен має право відповідно до міжнародних договорів, ратифікованих Російською Федерацією, звертатися в міждержавні органи щодо захисту прав і свобод людини, якщо вичерпано всі наявні внутрішньодержавні засоби правового захисту» [85].

Проведений аналіз дав змогу Дешко Л. класифікувати конституції країн – учасниць СНД залежно від того, чи закріплено право кожного на звернення до міждержавних органів із захисту прав і свобод людини як самостійне суб'єктивне конституційне право або як структурний елемент іншого суб'єктивного конституційного права: а) конституції, що закріплюють його як самостійне суб'єктивне конституційне право (Республіка Білорусь, Україна); б) конституції, що закріплюють його як структурний елемент іншого самостійного суб'єктивного конституційного права (права на звернення – Республіка Киргизстан; права на судовий захист – Російська Федерація, Україна); в) конституції, що не закріплюють його як самостійне суб'єктивне конституційне право або структурний елемент інших суб'єктивних конституційних прав (Азербайджанська Республіка, Республіка

Вірменія, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан) [54, с. 86].

Фундаментальне дослідження Л. Дешко є підставою для поглиблення закладених вченою підходів. Зокрема, право на звернення до міжнародної судової установи та органу міжнародної організації як основне самостійне суб'єктивне конституційне право закріплено в Конституції Республіки Білорусь, Конституції України, відповідно право на виконання рішення міжнародної судової установи чи органу міжнародної організації є похідним від нього.

Не закріплюють як самостійне основне конституційне право право кожного на звернення до міжнародної судової установи та органу міжнародної організації Конституції Республіки Киргизстан, Російської Федерації та інших країн- колишніх членів СРСР.

Вище проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків:

1. Право кожного на виконання рішення міжнародної судової установи є похідним, основним є право кожного на звернення до міжнародної судової установи.

2. Встановлено, що Конституції Королівства Іспанія, ФРН, Італійської Республіки, Королівства Бельгія, Французької Республіки, Португальської Республіки закріплюють право кожного на судовий захист, а Конституція Республіки Болгарія – право кожного громадянина на захист. Конституції Латвії, Литви, Естонії містять бланкетні норми права, що зобов'язують ці держави керуватись нормами права, що містяться в міжнародних документах.

Акцентовано увагу на тому, що це не виключає право кожного на звернення до міжнародної судової установи та права на виконання її рішення, адже це впливає з міжнародних зобов'язань держави. Підкреслено, що це

свідчить про те, що основним є внутрішньодержавний механізм захисту прав людини, а міжнародний є субсидіарним.

3. Встановлено, що норми конституцій держав-учасниць ЄС окреслюють межі простору, в якому правосуддя здійснюється судами цих держав - мова йде про внутрішньодержавний (національний) механізм захисту прав людини, право на ефективний судовий захист є основним конституційним правом людини, право на виконання рішення національного суду – похідним від нього, а юрисдикція міжнародної судової установи є міжнародно-правовою, виходить за межі національної, право на звернення до міжнародної установи є основним правом кожного, а виконання рішення міжнародної судової установи – похідним від нього.

Не окреслення в конституції держави меж простору, в якому здійснюється міжнародне правосуддя, не означає, що кожен не має права застосовувати субсидіарний механізм захисту своїх прав – звертатись до міжнародної судової установи – це право гарантовано міжнародними договорами з прав людини, членом або учасником яких є держави.

1.2. Поняття та види міжнародних судових установ

Попри ключову роль міжнародних судових установ в вирішенні спорів поняття судової установи, їх видів, компетенції є дискусійним в юридичній науці. Зокрема, як слушно зазначає В. Кононенко щодо визначення поняття компетенції міжнародної судової установи як права «розглянути спір між державами з певних питань у межах міжнародного права і винести обов'язкове для них рішення» - «дане формулювання частково містить ознаки юрисдикції (право суду розглянути певну справу) і компетенції (межі розгляду спору, окреслені сторонами шляхом постановки перед судом

питань, на які той повинен відповісти, а також право постановити обов'язкове рішення)» [72, с. 67].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню поняття, видів міжнародних судових установ, їх ролі в забезпеченні права на судовий захист присвячено дослідження Ю. Бисаги [25-26], Л. Дешко [49-55], В. Кононенко [72], Г. Нечипорук [87] та ін. Водночас, питання поняття міжнародної судової установи залишається дискусійним, а їх види та роль потребують уточнення.

Вище зазначене свідчить про необхідність уточнення видів міжнародних судових установ та їх ролі в забезпеченні права на судовий захист.

Відповідно до Манільської декларації про мирне вирішення міжнародних спорів Держави повинні повною мірою усвідомлювати роль Міжнародного Суду, який є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй [100]. Їх увага звертається на можливості, що надаються Міжнародним Судом для врегулювання питань юридичного характеру, але при цьому в жодному разі звернення до судового врегулювання суперечок юридичного характеру, зокрема звернення до Міжнародного Суду, не слід розглядати як недружній акт у відносинах між державами [43]. Крім того, держави можуть доручати дозвіл своїх розбіжностей іншим судам в силу вже існуючих угод або таких, які можуть бути укладені в майбутньому [48]. Органи Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ вивчають питання про доцільність використання можливості запитувати консультативні висновки Міжнародного Суду з юридичних питань, що виникають в межах їх кола діяльності, за умови що вони належним чином уповноважені на це [48].

Таким чином, Манільською декларацією передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж.

Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй, діє відповідно до Статуту, який заснований на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя.

Як слушно наголошує К. Медведєв «в багатьох країнах світу екологічні права визнаються не лише самостійними правами, а життєво необхідною основою для правового забезпечення задоволення біологічних та еколого-естетичних потреб людини» [102, с. 3]. І. Поліщук слушно підкреслює, що саме «наукове визнання та нормативне закріплення екологічних прав у міжнародному праві має важливе значення для вироблення міжнародних світоглядних концепцій охорони довкілля, заснованих на ідеях розв'язання екологічних проблем в інтересах конкретної людини й усього людства, а також формування системи міжнародного екологічного права щодо охорони навколишнього природного середовища» [118]. Прикладом закріплення екологічних прав людини в міжнародних договорах вчена називає Конвенцію Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», прийнята 25 червня 1998 року в м. Орхусі (Данія) (Орхуська Конвенція), яка «визначила три основних види екологічних прав, що розглядаються як важливі чинники у становленні демократії: 1) доступ громадськості до екологічної інформації; 2) участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля; 3) доступ громадськості до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [68, с. 1].

Вчені А. Гетьман та В. Костицький дотримуються точки зору, що «...реалізація зазначених прав полягає насамперед, ... у формуванні міжнародної екологічної політики й міжнародного екологічного законодавства, особливо стратегічної позиції ЄС щодо навколишнього середовища, яка була юридично закріплена в Договорі про Європейське

співтовариство й полягає в декларуванні прагнення Європейського Співтовариства до високого ступеня охорони навколишнього середовища, покращення його якості, підвищення рівня життя людей. У подальшому це стало вихідною точкою для формування їхньої екологічної політики й екологічного права ЄС, а далі – обов'язком для імплементації національним екологічним законодавством держав» [42, с. 74–75].

Дослідниця І. Поліщук наголошує, що «натепер національне екологічне законодавство розвинених країн світу закріплює ряд умов та гарантій для реалізації зазначених в Орхуській Конвенції екологічних прав, серед яких, зокрема, міри адміністративного та судового характеру, тобто визначено, що громадяни мають право на звернення до органів влади, інших органів та організацій з питань, що стосуються негативного впливу на навколишнє середовище, а також на подання до суду позовів у випадку порушення їхніх екологічних прав» [118], хоча і підкреслює, що на переконання Т. Єрмолаєвої, «...позитивним моментом під час оцінки доказів у спорах щодо захисту екологічних прав громадян є дія принципу «поза розумними сумнівами», використання якого практикується Європейським судом з прав людини. Указаний принцип полягає в тому, що доказ може впливати з досить потужних, зрозумілих і таких, що підтверджуються одним з висновків або аналогічних неспростовних презумпцій факту. Застосування принципу «поза розумними сумнівами» відображає максимальний стандарт під час встановлення факту порушення того чи іншого екологічного права» [63, с. 97].

Звернення до міжнародного правосуддя зумовлена проблемами національного судового захисту екологічних прав, що зумовлені і недоліками національного законодавства (відсутнє закріплення в національному законодавстві держав ряду екологічних термінів, не визначення меж

екологічних прав осіб), так і практику його застосування через відсутність національних екологічних судів. Це призводить до неефективності національного механізму захисту екологічних прав людини і застосування субсидіарного – міжнародного – механізму, покладаючи весь тягар саме на цей міжнародний механізм захисту прав людини. Це не лише свідчить про недобросовісне виконання державою взятих на себе міжнародних зобов'язань з прав людини, а й підміну власне природи субсидіарного механізму захисту прав людини.

При цьому, існують позитивні приклади правових систем зарубіжних країн, в яких створені спеціалізовані екологічні суди. І такі суди мають певні переваги: швидкість судового процесу, ефективність, підготовленість і спеціалізація суддів, а також присутність позасудових експертів у даній галузі [63, с. 97]. Наприклад, у Китаї екологічні права конституційно не закріплені, але держава йде шляхом створення такої моделі захисту екологічних прав у випадку їх порушення, коли громадянам надається можливість спрощеної процедури їх захисту, в тому числі шляхом звернення до спеціалізованих екологічних судів [63, с. 97].

Дослідниця Я. Кравець зазначає, що «... останнім часом у розвинених країнах спостерігається зростання кількості екологічних судів і трибуналів та, відповідно, зростання кількості звернень до них за захистом, визнанням екологічних прав» [92, с. 6]. Вчена підкреслює, що «...серед європейських країн позитивні тенденції в цьому напрямі мають Швеція та Австрія. Швеція є першою європейською країною, яка у 1999 році створила Екологічний кодекс, в якому прописується інститут екологічних судів першої та другої інстанції (а саме п'ять екологічних судів, які приєднуються до п'яти цивільних округів по одному суду та ще один приєднаний до цивільного суду апеляції). Австрійська система, заснована на спеціалізації екологічних судів,

включає Незалежний екологічний сенат у складі 10 суддів, проте його юрисдикція обмежується справами, що стосуються оцінки впливу на навколишнє середовище» [92, с. 12].

Міжнародно-правове визначення відповідальності «responsibility» знайшло відображення в Конвенції про охорону біологічного різноманіття 1992 року (ст. 3), Конвенції ООН з морського права 1982 року (ст. 194), Стокгольмській декларації з навколишнього середовища 1972 року (принципи 21, 22), Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку 1992 року (принципи 2, 7, 13), преамбулі Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату 1992 року тощо [23]. О. Базов виосновує, що «зазначений вид відповідальності пов'язаний з концепцією «належної обачливості» (due diligence), відповідно до якої держави повинні вживати всіх необхідних заходів з метою попередження шкоди екології та навколишньому природному середовищу як у межах власної юрисдикції, так і за її межами» [23]. Таким чином, мова йде про відповідальність, яка може настати за спричинення державою шкоди навколишньому середовищу і за межами її юрисдикції.

Застосування міжнародно-правових норм за шкоду навколишньому природному середовищу, вчинену внаслідок економічної діяльності, засвідчує, що їх розгляд здійснюється такими міжнародними судовими установами, як Міжнародний Суд ООН, Міжнародний трибунал по морському праву, Орган щодо розв'язання спорів СОТ, Європейський суд з прав людини тощо [17]. Першим судовим рішенням, в якому було застосовано цей вид відповідальності, вважається рішення арбітражного трибуналу між США та Канадою у справі щодо забруднення атмосферного повітря плавильним заводом у м. Трейлі (Канада) 1941 року [17]. У рішенні в цій справі суд зазначив, що «відповідно до принципів міжнародного права

жодна держава не має права використовувати свою територію таким чином, щоб дим чи інша забруднююча повітря речовина могли нанести шкоду території іншої держави» [17].

Як зразок судового рішення у випадку настання відповідальності за шкоду, що була спричинена правомірною діяльністю, О. Базов наводить є рішення Палати лордів британського парламенту у справі «Рейландс проти Флетчера» (*Rylands v. Fletcher*), відповідно до якого відповідачі – власники земельної ділянки та розташованого на ній млину – понесли відповідальність за нанесену правомірною діяльністю шкоду (побудували на цій земельній ділянці великий резервуар для води, що стало в подальшому причиною затоплення старої шахти на сусідній земельній ділянці позивача, про існування якої відповідачі не знали), оскільки вони використовували земельну ділянку «неприроднім (аномальним) чином» [23].

При цьому вчений слушно наголошує, що «...питання щодо компенсації шкоди навколишньому природному середовищу в міжнародних судових інституціях розглядаються не часто, оскільки такі спори, як правило, вирішуються у досудовому порядку. Наприклад, шкода (на суму біля 100 млн швейцарських франків), яка була заподіяна у 1986 році державам унаслідок екологічної катастрофи, що сталася через пожежу та її гасіння на агрохімічному складі «Сандоз» у промисловому комплексі Швайцерхалле, Базель-Ланд, у Швейцарії, що в результаті призвело до розпилення в повітрі токсичних агрохімікатів та потрапляння до р. Рейн інсектицидів, була вирішена на міжурядовій конференції держав Рейнського басейну. Також, у січні–березні 2000 року внаслідок викиду ціаніду натрію на золотовидобувному підприємстві у м. Бая Марє в Румунії була спричинена шкода біологічному різноманіттю, екосистемам р. Тиса, р. Дунай, населенню Угорщини, України, Сербії та самої Румунії на загальну суму біля 150 млн

дол. США. Оскільки румунський адміністративний суд у 2006 році постановив рішення, що компанія «Aurul SA» (правонаступник компанії «Transgold SA», яка у судовому порядку була визнана винною в аварії дамби) збанкрутувала, міждержавний спір було вирішено шляхом утворення міжнародного міжвідомчого органу за участі й України. Крім цього, з цієї проблеми 27 січня 2009 року Європейський суд з прав людини у справі «Татар проти Румунії» установив порушення Румунією ст. 8 Європейської конвенції з прав людини та ухвалив перше рішення, коли держава понесла відповідальність за порушення прав своїх громадян на чисте довкілля. Суд відзначив, що забруднення довкілля може безпосередньо зачіпати приватне і сімейне життя людини, оскільки воно шкодить її добробуту. Держава має обов'язок захищати життя своїх громадян у спосіб регулювання питань ліцензування та організації виробництва процесів, особливо тих, котрі становлять загрозу для людського життя і довкілля» [23].

Міжнародно-правове визначення відповідальності «liability» міститься в Віденській конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 року (в редакції з урахуванням Протоколу 1997 року щодо внесення поправок до цієї Конвенції), Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, спричинену космічними об'єктами, 1972 року, Протоколі 1984 року щодо зміни Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за забруднення моря нафтою 1969 року, Конвенції про додаткову компенсацію за ядернушкоду 1997 року тощо [23].

Вітчизняні вчені підкреслюють, що «...в окремих випадках питання щодо відповідальності держави за шкоду навколишньому природному середовищу та довкіллю вирішуються шляхом прийняття відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН, наприклад, питання щодо відповідальності Іраку за вторгнення до Кувейту в 1991 році були зазначені у Резолюції РБ

ООН № 687 від 3 квітня 1991 року. При цьому зазначений вид відповідальності настає лише за «значну», «відчутну», «істотну», «суттєву» шкоду навколишньому природному середовищу інших держав або районів поза межами будь-якої національної юрисдикції. Прикладом судових прецедентів розгляду зазначеної категорії спорів можуть слугувати рішення Міжнародного Суду ООН за позовом Австралії та Нової Зеландії до Франції у справі про ядерні випробування (1974 та 1995 року), а також за позовом Угорщини до Словаччини у справі щодо проекту ГабчиковаНадьмарош (1997 року)» [23; 54].

О. Базов, в результаті аналізу судових спорів у сфері навколишнього природного середовища та екології, слушно висловлює, що «...фактично кожний міжнародно-правовий спір виникає не з одного, а з декількох видів міжнародних відносин, зокрема, і в більшості випадків відносин у сфері міжнародного екологічного права та міжнародного економічного права та іноді – міжнародного права навколишнього природного середовища та міжнародного кримінального права, що у свою чергу створює певні труднощі для відокремлення судових спорів у сфері охорони навколишнього природного середовища та екології від інших судових спорів та не сприяє формуванню відповідного міжнародно-правового інституційного механізму судового захисту прав та інтересів осіб та держав у цих сферах міжнародно-правових відносин. Окремі питання утворення такого механізму, а саме спеціалізованого міжнародного суду з розгляду зазначених спорів, знайшли відображення в міжнародно-правовій доктрині. Проте слід зазначити, що перша спроба діяльності подібного спеціалізованого суду, а саме Камери з екологічних питань Міжнародного Суду ООН, яка здійснювала свою діяльність із 1993 року по 2006 рік, не продемонструвала ефективність роботи, оскільки за час діяльності до цієї Камери для розв'язання екологічних

спорів не звернулась ні одна з держав-членів ООН. Тому, як відомо, Міжнародним Судом ООН у 2006 році було прийнято рішення про зупинення діяльності зазначеної Камери та необрання до її складу відповідних суддів. Причиною припинення діяльності цієї судової інституції Голова Міжнародного Суду ООН Розалін Хігінс визначила те, що «держави розглядають міжнародне екологічне право як частину міжнародного права, тому не має необхідності в окремій камері з екологічних питань» [23].

З приєднанням у 2008 році до Світової організації торгівлі (далі – СОТ) Україна стала стороною укладених у її рамках угод, однією з яких є Домовленість про правила та процедури вирішення спорів (далі – ДСБ) [103]. Відповідно, для України набрав чинності існуючий у СОТ механізм вирішення спорів [103].

Згідно зі ст. 2 Домовленості про правила та процедури вирішення спорів «ДСБ має повноваження створювати групи експертів, затверджувати звіти груп експертів та Апеляційного органу, здійснювати нагляд за виконанням постанов і рекомендацій, а також видавати дозвіл на тимчасове припинення поступок та інших зобов'язань за охопленими угодами. Стосовно спорів, які виникають за охопленою угодою, яка є багатосторонньою торгівельною угодою з обмеженою кількістю учасників, термін "член", який використовується у цій Домовленості, стосується лише тих членів СОТ, які є сторонами відповідної багатосторонньої торгівельної угоди з обмеженою кількістю учасників. У випадках, коли ДСБ реалізує положення про вирішення спорів багатосторонньої торгівельної угоди з обмеженою кількістю учасників, у рішеннях або діях, які приймаються ДСБ стосовно відповідного спору, можуть брати участь лише ті члени СОТ, які є сторонами цієї Угоди» [59].

Відповідно до п. 2 ст. 3 цієї Доволеності «система вирішення спорів СОТ є центральним елементом у справі забезпечення безпеки і передбачуваності багатосторонньої торгівельної системи. Члени СОТ визнають, що він служить для захисту прав та зобов'язань членів СОТ за охопленими угодами, а також для прояснення існуючих положень цих угод у відповідності зі звичайними правилами тлумачення міжнародного публічного права. Рекомендації і постанови ДСБ не можуть збільшувати або зменшувати права та зобов'язання, передбачені в охоплених угодах» [59].

Д. Вергелес зазначає, що ДСБ характеризує створений нею механізм вирішення спорів як «...центральний елемент гарантування безпеки і передбачуваності багатосторонньої торгівельної системи. Водночас цей механізм ... суттєво відрізняється від інших відомих інституційних механізмів, наприклад, Міжнародного суду ООН чи Суду ЄС. Щодо його природи й досі точаться жваві наукові дискусії, оскільки він поєднує в собі як юридичні, так і політичні риси, причому перевага залишається на боці останніх. Проявляється це вже у назвах складових даного механізму, що свідомо уникають тотожності з судовими органами, у його структурі, порядку формування і прийняття рішень, а також забезпечення їх виконання. Насамперед рішення органів вирішення спорів СОТ за юридичною природою відрізняються від рішень національних та міжнародних судових органів. По-перше, вони мають назву «звіт» (report), по-друге, містять рекомендації сторонам спору, остаточне затвердження й імплементація яких залежить, у кінцевому підсумку, від волі членів СОТ. Механізм DSU також ставить акцент на знайденні взаємоприйняттого для сторін спору рішення, що є проявом принципу суверенної рівності держав. Тому його можна охарактеризувати як квазі-юридичний чи квазі-судовий» [59].

Автономною спеціалізованою установою для заохочення міжнародних інвестицій, зменшення некомерційних ризиків є Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів. Він здійснює діяльність згідно з Конвенцією про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [71].

В п. 2 ст. 1 цієї Конвенції йдеться, що метою Центру є забезпечення вирішення через примирення та арбітраж інвестиційних спорів між Договірними державами та особами інших Договірних держав у відповідності з положеннями цієї Конвенції» [71]. Центр включає Адміністративну раду та Секретаріат і веде список Посередників і список Арбітрів (ст. 3). В главі 2 Конвенції визначено компетенцію Центру.

Так, відповідно до ст. 25 Конвенції до компетенції Центру належить вирішення правових спорів, що виникають безпосередньо з відносин, пов'язаних з інвестиціями, між Договірною державою (або будь-яким уповноваженим органом Договірної держави, про який повідомлено Договірною державою Центру) та особою іншої Договірної держави, при умові наявності письмової згоди учасників спору про передачу такого спору для вирішення Центру. Сторони, що досягли такої згоди не вправі відмовитися від неї в односторонньому порядку (п. 1 ст. 25) [71].

Згідно з п. 2 ст. 25 Конвенції під «особами Договірної держави» розуміється: а) будь-яку фізичну особу, яка є громадянином Договірної держави, на відміну від Держави, що виступає в якості сторони в спорі, або до дня досягнення згоди сторонами про передачу спору для вирішення шляхом примирення чи арбітражу, або до дня реєстрації заяви у відповідності з пунктом (3) статті 28 або пунктом (3) статті 36, однак не є такою особою, яка будь-коли була громадянином Договірної держави, що виступає в якості сторони в такому спорі; а також б) будь-яку юридичну

особу, що є юридичною особою Договірної держави, відмінної від Держави, що виступає в якості сторони в спорі до дня досягнення згоди про передачу спорів Центру для вирішення шляхом примирення або арбітражу, а також будь-якою юридичною особою, що є юридичною особою Договірної держави, яка виступає в якості сторони в спорі, до дня досягнення згаданої згоди, якщо в силу контролю, який здійснюється іноземними особами по відношенню до такої юридичної особи, сторони домовились про те, щоб розглядати таку юридичну особу в якості особи іншої Договірної держави для цілей цієї Конвенції [71].

Згода, уповноваженого органу Договірної держави, вимагає підтвердження зі сторони Держави, якщо Держава не повідомить Центр про те, що така згода не потрібна (п. 3 ст. 25 Конвенції) [71].

Згідно зі ст. 26 Конвенції згода сторін про передачу Центру спору для вирішення методом арбітражу, згідно цієї Конвенції, означає, якщо не передбачено іншого, обов'язковість такої згоди та відмову від використання інших засобів вирішення спорів. Будь-яка Договірна держава вправі вимагати попереднього звернення до національних адміністративних або судових засобів вирішення спорів в якості умови згоди про передачу спору для арбітражного розгляду, згідно цієї Конвенції [71].

Жодна з Договірних держав не буде забезпечувати захисту або звертатися з позовами міжнародно-правового характеру, якщо мова йде про спори між її особами та іншою Договірною державою, з приводу яких є згода про передачу чи про передачу їх в майбутньому для вирішення через арбітраж, згідно цієї Конвенції, за винятком випадків, коли Договірна держава відмовиться виконувати чи здійснювати дії у відповідності з рішенням, прийнятим по відношенню до такого спору (ст. 27 Конвенції) [71].

Незалежним судовим органом є Міжнародний трибунал з морського права. Так, відповідно до Угоди про співробітництво та взаємовідношення між Організацією Об'єднаних Націй і Міжнародним трибуналом з морського права Організація Об'єднаних Націй визнає Міжнародний трибунал з морського права в якості самостійного міжнародного судового органу з юрисдикцією, передбаченою в відповідних положеннях Конвенції та статуті Міжнародного трибуналу, який міститься в додатку до неї (ст. 2) [144].

При підписанні, ратифікації Конвенції ООН з морського права або приєднанні до неї або в будь-який час після цього держава може вибрати шляхом письмової заяви один або більше із наступних засобів врегулювання спорів щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції: а) Міжнародний трибунал з морського права, заснований згідно з Додатком VI; б) Міжнародний Суд; в) арбітраж, створений згідно з Додатком VII; г) спеціальний арбітраж, створений згідно з Додатком VIII, для однієї або більше категорій спорів, зазначених у цьому Додатку [67].

Постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства та доповнює національні органи кримінальної юрисдикції є Міжнародний кримінальний суд [130].

Водночас, історії відомі і приклади заснування міжнародних кримінальних судів (трибуналів), як-то Нюрнберзький, Токійський воєнний трибунал та ін. Як слушно зазначає Н. Дрьоміна «стосовно юрисдикції міжнародних кримінальних судів (трибуналів) питання про їхню легітимність, що слід розуміти як правомірність заснування, торкається самої суті поняття юрисдикції як влади (*power*) здійснювати судові повноваження у визначених межах. Дане питання є першочерговим і обумовлює всі інші аспекти юрисдикції. Таким чином, проблема легітимності заснування

міжнародного судового органу є центральною проблемою його юрисдикції» [60; 61]. Вчена підкреслює, що «...у рішенні за скаргою Д. Тадича Апеляційна камера Міжнародного трибуналу по колишній Югославії вважала потрібним роз'яснити, що «юрисдикція – це не виключно межі чи сфера діяльності (що в даному разі більш адекватно було б визначити як «компетенція»). Це, у першу чергу (що видно з первісного значення терміна «jurisdiction»), – правова влада (legal power), і отже, легітимна влада «установлювати право» (dire de droit) у визначених межах, авторитетним і остаточним чином». Таке значення існує в усіх правових системах ...Юрисдикція, у тому числі юрисдикція міжнародних кримінальних судів, має кілька параметрів, відповідно до яких виділяють такі її види:

- 1) предметну – *ratione materiae* (через обставини, зв'язані з предметом розгляду);
- 2) просторову – *ratione loci* (через обставини, зв'язані з місцем);
- 3) часову – *ratione temporis* (через обставини, зв'язані з часом);
- 4) персональну – *ratione personae* (через обставини, зв'язані із суб'єктами)» [61, с. 45-46].

Таким чином, що стосується міжнародних судових органів, то поняття «юрисдикція» не є тотожним поняттю «компетенція». Поняття юрисдикція є уособленням поняття «судова влада», яка має таку з ознак як легітимність.

Щодо поняття кримінальної юрисдикції, ми одностайні в думці з дослідницею Н. Дрьоміною, що це поняття є не лише поняттям міжнародного права, а й національного. Міжнародно-правова інтерпретація поняття юрисдикції міжнародного судового органу не обмежується питаннями меж його компетенції [61, с. 5].

Нормативний комплекс, що регламентує правові підстави юрисдикції, умови і порядок її здійснення, предметну, просторову, часову персональну

межі юрисдикції та інші юрисдикційні аспекти заснування і діяльності міжнародного кримінального суду, може бути названий юрисдикційним режимом даного суду (трибуналу) [61, с. 6].

Вирішення проблем співіснування міжнародної і національних кримінальних юрисдикцій, визначення їхніх меж і принципів взаємодії – одне з найбільш складних і актуальних завдань сучасної юридичної науки [60, с. 3-4]. Вітчизняні вчені підкреслюють, що «...У 2002 році розпочав свою діяльність постійний орган міжнародної кримінальної юстиції – Міжнародний кримінальний суд. Римський статут Міжнародного кримінального суду, що прийняла 17 липня 1998 року Дипломатична конференція повноважних представників під егідою ООН, має юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість міжнародного співтовариства. Ця історична подія ознаменувала собою велику перемогу міжнародного співтовариства в боротьбі з безкарністю та рішучий крок до утвердження в світі верховенства права» [60, с. 3-4].

Діяннями, які становлять собою злочини проти людяності, є такі:

- 1) вбивство;
- 2) винищення;
- 3) повернення в рабство;
- 4) депортація або насильницьке переміщення населення;
- 5) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи, вчинене з порушенням основних норм міжнародного права;
- 6) катування;
- 7) згвалтування;
- 8) повернення в сексуальне рабство;
- 9) примушування до зайняття проституцією;
- 10) зумисна вагітність;

- 11) зумисна стерилізація чи інші форми сексуального насильства;
- 12) переслідування визначної групи осіб з політичних, расових, культурних, національних, релігійних гендерних мотивів;
- 13) дії, пов'язані із насильницьким знищенням людей;
- 14) злочин апартеїду;
- 15) інші нелюдські діяння, які полягають в умисному нанесенні сильних страждань, чи серйозних тілесних ушкоджень або психічному здоров'ю [112].

В вітчизняній доктрині наголошується, що «...ці злочини вже неодноразово згадувались у різних міжнародно-правових документах, що різняться один від одного змістом, сферою дії та об'єктом застосування. Ось ці документи, перелічені у хронологічній послідовності: Статут Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі, стаття 6с, ... Статут Міжнародного воєнного трибуналу в Токію, стаття 5с, ...Закон № 10 Контрольної ради союзних держав у Німеччині 1945 року, стаття II, 1с, ...Конвенція ООН про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року, ...Декларація Генеральної Асамблеї ООН 1961 року про заборону застосування ядерної та термоядерної зброї, стаття 1, ... Конвенція ООН про попередження злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1970 року, стаття 1, ...Статути Міжнародних кримінальних трибуналів по колишній Югославії (стаття 4-5) та Руанди (стаття 2-3), ...Декларація про захист всіх осіб від насилля та зникнень (преамбула)» [60; 61].

При цьому А. Андрейків слушно зазначає, що «...з огляду на сучасний стан конфлікту на Донбасі та звернення України до міжнародних судових установ, слід актуалізувати розуміння природи зобов'язання за Статутом Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р., який Україна підписала, але не ратифікувала. Відповідно до висновку Конституційного Суду України

від 11.07.2001 р. №3-в/2001, Римський статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20.01.2000 р., був визнаний таким, що не відповідає Конституції України в частині, що стосується положень абз. 10 Преамбули та ст. 1 Статуту, згідно з якими «Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції» [21].

Це рішення Конституційного Суду України поглибило існуючі в науці конституційного права дискусії щодо розуміння положення Римського Статуту «Міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції» [130].

А. Андрейків вірно зазначає, що «...Є підстави вважати, що у процесі розгляду Конституційним Судом України справи №1-35/2001 була допущена помилка щодо природи вказаного принципу і він тлумачився як принцип інстанційний (судоустрійний), а не як функціональний (точніше – юрисдикційний), яким він є насправді. Відбулося неправильне розуміння (тлумачення) положень абз. 10 Преамбули та ст. 1 Статуту, згідно з якими «міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції», а також висновок про те, що перед ратифікацією Статуту цей Суд має бути включений до судової системи України, в іншому випадку відбудеться заборонене ч. 1 ст. 124 Конституції України делегування функцій судів та привласнення функцій іншими органами чи посадовими особами. Конституційний Суд України, порушуючи розд. 3 ч. III Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., не врахував автономне значення окремих понять Статуту, що виключило тлумачення Статуту як міжнародного договору відповідно до «звичайного значення, яке необхідно надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта і цілей договору» (ст. 31 Конвенції)» [21].

Дійсно, як нами вже аргументувалося у підрозділі 1.1. цього дисертаційного дослідження, конституції держав окреслюються межі простору, в якому правосуддя здійснюється національними судами - мова йде про внутрішньодержавний (національний) механізм захисту прав людини. Право на ефективний судовий захист в ряді з цих держав є основним правом людини, право на виконання рішення національного суду – похідним від нього, в ряді держав основним є право кожного громадянина на захист, але право на виконання рішення національного суду все ж таки є похідним від нього. Оскільки юрисдикція ж міжнародної судової установи є міжнародно-правовою, то вона виходить за межі національної, і жодна з конституцій проаналізованих у підрозділі 1.1 цього дисертаційного дослідження не окреслює межі простору, в якому правосуддя здійснюється міжнародними судовими установами.

Регіональною судовою установою є Європейський суд з прав людини. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47 [106].

Відповідно до ст. 33 Конвенції будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною (міждержавні справи), а якщо особа вважає, що однією з держав, перерахованих у списку, який додається до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порушено одне з основних прав, то вона може звернутися з індивідуальною заявою до Європейського Суду з прав людини (ст. 34 Конвенції) [69].

Таким чином, Європейський суд з прав людини є елементом контрольного механізму Конвенції.

Окрім Європейського суду з прав людини в Європі функціонує Суд Європейських співтовариств (далі – Суд ЄС). Відповідно до Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» (ст. 2) [73]. Відповідно до ст. 19 цього Договору «Суд Європейського Союзу складається з Суду, Суду загальної юрисдикції та спеціалізованих судів. Суд Європейського Суду забезпечує дотримання законодавства у тлумаченні та застосуванні Договорів. Держави-члени надають засоби судового захисту, достатні для того, щоб забезпечити ефективний правовий захист у сферах, охоплених законодавством Союзу. ...До складу Суду входить один суддя від кожної держави-члена. Судові допомагають Генеральні адвокати. До складу Суду загальної юрисдикції входить щонайменше один суддя від кожної держави-члена. Суддів та Генеральних адвокатів Суду та суддів Суду загальної юрисдикції добирають з осіб, чия незалежність є поза сумнівом, та які задовольняють вимоги, встановлені в статтях 253 та 254 Договору про функціонування Європейського Союзу. Їх призначають за спільною згодою урядів держав-членів строком на шість років. Судді та Генеральні адвокати, у яких завершується термін перебування на посаді, можуть бути призначені повторно. ...Суд Європейського Союзу згідно з Договорами: (а) приймає рішення у справах за позовами, які подають держава-член, установа, фізична або юридична особа; (б) на звернення судів або трибуналів держав-членів виносить попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або

чинності актів, ухвалених установами; (с) приймає рішення в інших справах, як встановлено в Договорах» [73].

О. Святун підкреслює, що «...з моменту створення Суду Європейського Союзу в 1952 році його місія полягала в забезпеченні того, щоб "закон дотримувався" "під час тлумачення та застосування" Установчих договорів. У рамках цієї місії Суд Європейського Союзу: перевіряє законність актів інститутів Європейського Союзу, гарантує, що держави-члени виконують зобов'язання, передбачені Договорами, та ...тлумачить право Європейського Союзу за зверненням національних судів і трибуналів. Таким чином, Суд є судовим органом Європейського Союзу і, у співпраці з судами та трибуналами держав-членів, забезпечує єдине застосування та тлумачення права ЄС» [137, с. 8].

Юрисдикція Суду ЄС є чітко визначеною. Вона застосовується до запитів у преюдиційних висновках, а також у різних категоріях проваджень. Запити у преюдиційних висновках є «ілюстрацією» співпраці Суду ЄС з національними судами держав-членів ЄС. «Щоб забезпечити ефективне і однорідне застосування законодавства Європейського Союзу та запобігти різним підходам у тлумаченні, національні суди можуть, а іноді і повинні звертатися до Суду з проханням надати роз'яснення щодо тлумачення положення права ЄС, аби вони могли визначити, наприклад, чи відповідає їх національне законодавство цим положенням. Запити у преюдиційних висновках також можуть вимагати перегляду дійсності акта законодавства ЄС. Відповідь Суду є не просто думкою, а формою рішення або мотивованого наказу. Національний суд, якому вона адресується, при вирішенні спору, що розглядається, зобов'язаний враховувати це тлумачення. Рішення Суду також є обов'язковим для інших національних судів, перед якими постає подібна проблема. Саме через посилання на преюдиційні висновки будь-який

громадянин ЄС може звернутися за тлумаченням норм права Європейського Союзу, які впливають на нього. Хоча такий запит може бути зроблене лише національним судом, всі сторони у справі, що розглядаються в цьому суді, держави-члени та інститути Європейського Союзу можуть брати участь у провадженні в Суді» [135], зазначає О. Святун.

В рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Босфорус Хава Йолларі Туризм Ве Тіджарет Анонім Шіркети (Bosphorus Hava Yolları Turizm Ve Ticaret Anonim Sirketi) проти Ірландії» від 30 червня 2005 р. йдеться, що Суд Європейських співтовариств «...здійснював свій контроль через застосування національними судами права Європейського співтовариства, в тому числі і встановлених ним гарантій основних прав людини, за допомогою процедури, встановленої статтею 177 Договору про заснування Європейського співтовариства. Хоча роль Суду Європейських співтовариств обмежується відповіддю на подані йому національним судом питання щодо тлумачення або законності будь-яких актів, його відповідь часто стає вирішальним фактором для національного судового провадження ..., а деталізовані вказівки щодо термінів та змісту преюдиціальної процедури були встановлені положеннями Договору про заснування Європейського співтовариства і розвинені практикою Суду Європейських співтовариств» [132].

Суд розглядає більшість справ, включаючи всі справи про порушення (статті 258–260 TFEU), усі звернення щодо ухвалення попереднього рішення (стаття 263 TFEU) і позови про скасування, подані державами-членами проти установ ЄС (за винятком Європейської Комісії), а також позови про скасування, подані установами ЄС проти інших установ ЄС [111]. Загальний суд має обмежену юрисдикцію, яка охоплює, між іншим, позови про скасування, подані фізичними особами проти установ ЄС, а також аналогічні

позови, подані державами-членами проти Європейської Комісії [7]. Єдиним спеціалізованим судом, створеним на сьогоднішній день, був Трибунал з питань державної служби Європейського Союзу, який припинив своє існування у 2016 році [7].

Відповідно до п. 1 ст 67 Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу «Союз є простором свободи, безпеки та правосуддя, де поважаються основоположні права та різні правові традиції і правові системи держав-членів» [73].

Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки, який разом з Міжамериканською комісією із прав людини входять до складу механізму контролю за виконанням зобов'язань державами-учасницями Американської конвенції з прав людини від 22.11.1969 [19].

Як зазначає Л. Дешко, О. Альонкін та інші науковці «Міжамериканський суд з прав людини діє на підставі самостійно розробленого Статуту, який було затверджено на Генеральній Асамблеї ОАД. Встановлює власні правила процедури. Разом з тим, у відповідності з Американською конвенцією з прав людини від 22.11.1969 [106], до його компетенції входить:

«а) розгляд всіх переданих йому справ, що пов'язані з тлумаченням і застосуванням положень Конвенції;

б) прийняття тимчасових заходів за необхідності запобігання заподіяння особам непоправної шкоди;

в) винесення розпорядження про забезпечення потерпілій стороні можливості користування порушеним правом чи свободою;

г) винесення розпорядження про усунення негативних наслідків і про виплату потерпілій стороні справедливої сатисфакції;

д) надання консультацій з питань про тлумачення Конвенції або інших договорів, пов'язаних із захистом прав людини;

є) надання висновків щодо сумісності будь-якого внутрішнього нормативно-правового акту вищезазначеними документами;

і) представлення щорічного звіту про свою роботу Генеральній асамблеї ОАД (ст.ст. 62-65 Конвенції)» [106].

Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Він, разом з Африканською комісією із прав людини і народів, входять до складу механізму контролю за виконанням зобов'язань державами-учасницями Африканської хартії прав людини і народів від 26.06.1981. Згідно з Протоколом до Африканської хартії прав людини і народів про створення Африканського суду з прав людини і народів від 10.06.1998 р.:

1) його юрисдикція поширюється на всі передані йому справи і спори, що стосуються тлумачення і застосування Африканської хартії прав людини і народів, цього Протоколу і будь-яких інших відповідних документів з прав людини, ратифікованих відповідними державами;

2) на прохання держави-члена Африканського Союзу, будь-якого з його органів або будь-якої визнаної ним Африканської організації, він може винести консультативний висновок з будь-якого правового питання, що стосується Африканської хартії прав людини і народів або будь-якого іншого відповідного документа з прав людини за умови, що предмет висновку не пов'язаний з питанням, розглянутим Африканською комісією із прав людини і народів (ст.ст. 3, 4 Протоколу) [106].

При цьому Африканський суд з прав людини і народів повинен обґрунтувати свої консультативні висновки за умови, що кожен суддя має право на висловлення окремої від більшості складу суду думки [123].

Арабський суд прав людини було створено з ініціативи Уряду Бахрейну, який 15.01.2012 запропонував Раді міністрів Ліги арабських держав на черговій сесії № 137, що відбулася в штаб-квартирі ЛАД, створити арабський суд з прав людини [107]. У вересні 2013 року на черговому засіданні Рада Ліги на рівні міністрів затвердила рішення про створення Арабського суду з прав людини, але Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги [106].

Отже, міжнародні судові установи за такими критеріями поділяються на такі види: 1) за простором – універсальні міжнародні судові установи та регіональні міжнародні судові установи; 2) за сферою – міжнародні судові установи у сфері прав людини, міжнародні судові установи у сфері торгівлі, міжнародне кримінальне правосуддя;

Міжнародний Суд ООН покликаний вирішувати судові спори між державами. Регіональні міжнародні судові установи (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканський суд з прав людини і народів) були створені з метою захисту прав людини і основоположних свобод і мають юрисдикцію з розгляду індивідуальних заяв осіб. Арабський суд з прав людини покликаний розглядати скарги однієї держави проти іншої, водночас, він так і не розпочав свою роботу.

Вище проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків.

1. Манільською декларацією передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж. Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Постійним органом, який має повноваження

здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, доповнює національні органи кримінальної юрисдикції є Міжнародний кримінальний суд. Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки. Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги. Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. Суд Європейського Союзу здійснює тлумачення законодавства ЄС та здійснює судове врегулювання спорів національний уряд-інститути ЄС.

2. Регіональні судові установи покликані захищати права і свободи людини і громадянина. Вони є елементом субсидіарного механізму захисту прав людини, який може бути застосований після вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

3. Звернення до Міжнародного Суду ООН або арбітражу не є недружнім актом у відносинах між державами, а навпаки свідчить про застосування мирних засобів вирішення спорів. На відміну від інших міжнародних судових установ лише міжнародні кримінальні трибунали можуть бути об'єднані в рамках одного судочинства.

4. Аргументовано, що щодо міжнародних судових органів поняття «юрисдикція» не є тотожним поняттю «компетенція». Поняття юрисдикція є уособленням поняття «судова влада», яка має таку з ознак як легітимність

1.3. Місце рішень міжнародних судових установ у правовій системі України та країн-учасниць ЄС

Питання місця рішень міжнародних судових установ у правовій системі тієї чи іншої держави є одним з найбільш дискусійних в юридичній науці [7]. Серед вчених-конституціоналістів немає одностайності щодо того, чи є рішення всіх міжнародних судових установ джерелом права в державах, які є стороною у справі. Не дає однозначну відповідь на це запитання і Конституція України. Немає єдності з цього питання і серед національних судів, що призводить до помилок в посиланні на рішення міжнародних судових установ та в їх застосуванні.

Саме міжнародна судова практика робить внесок у розвиток інституту тлумачення судових рішень [1].

Так, уперше положення про тлумачення рішення на багатосторонньому рівні було закріплено в 1907 р. на другій Конференції миру. Текст відповідного положення було сформульовано так: «Будь-який спір, що міг би виникнути між сторонами щодо тлумачення або виконання рішення, буде переданий на розгляд суду, який виніс дане рішення» [12]. Положення про інтерпретацію було застосовано незабаром після створення Постійної Палати Міжнародного Правосуддя в справі про тлумачення ст. 179 Договору між Грецією і Болгарією про конфіскацію болгарської власності на території Греції [30; 31]. Постійна Палата здійснювала тлумачення у справах про кордон Яворжіна і про монастир Сент-Ноемі [15]. У 1955 р. Генеральна Асамблея ООН передала до Міжнародного Суду запит про тлумачення консультативного висновку щодо статусу Південно-Західної Сахари, винесеного в 1950 р., а в 1982 р. – щодо справи про Континентальний шельф між Тунісом і Лівією [147]. Е. Фрай стверджує, що тлумачення є предметом

нового судового розгляду і має здійснюватися на основі окремої спеціальної угоди. На його думку, міжнародні трибунали не можуть мати постійного права на здійснення тлумачення свого рішення, і якщо сторони потребують роз'яснення певної його частини, вони повинні створити новий трибунал або наділити існуючий трибунал відповідними повноваженнями [16]. При цьому основною умовою здійснення тлумачення є дійсна потреба в роз'ясненні рішення без зміни його суті [14].

О.В. Буткевич звертає увагу, що внаслідок роз'яснювальної діяльності (перш за все Міжнародного Суду ООН і Європейського суду з прав людини) утвердилося розуміння міжнародного договору як «живого інструменту» і необхідність тлумачити його «в динаміці» [30; 31].

Як зазначає Е. Петерсман, одним із найважливіших уроків ХХ століття стало усвідомлення того факту, що в міжнародних відносинах не в меншій мірі, ніж на національному рівні, дія норм права і механізму мирного вирішення спорів часто може бути забезпечена в мірі, в якій узгоджена правотворчість доповнена адміністративним правозастосуванням та можливістю судового спонукання до виконання в рамках як національних, так і міжнародних інститутів» [15]. Тим часом С.В. Ушаков указує на наявність проблеми виконання рішень [147]. Про проблему виконання рішень Суду ООН говорить і М.Є. О'Коннелл [16]. Мало місце навіть не просто невиконання, а показове порушення актів Суду, наприклад, постанови про визначення тимчасових заходів від 3 березня 1999 р. в справі Лагранд (Німеччина проти Сполучених Штатів Америки) [14].

Ще більшу актуальність набирає питання місця рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України та країн-учасниць Ради Європи.

Питання місця рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України було досліджено в наукових працях В. Буткевича, О. Буткевич, О. Боднар, Ю. Бисаги, В. Волкова, Л. Дешко, С. Різника, С. Шевчука та інших науковців. Водночас, воно так і не отримало свого розв'язання, хоча вплив рішень Європейського суду з прав людини на правові системи країн-учасниць Ради Європи посилюється.

Отже, встановимо місце рішень Європейського Суду у правовій системі України та зарубіжних країн.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [91]. Україною було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Для забезпечення захисту прав і основних свобод людини Конвенцією створено контрольний механізм. У Розділі II Конвенції – «Європейський суд з прав людини» – зазначається, що «для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини... Він функціонує на постійній основі» (ст. 19) [69].

У Постанові від 24.06.2011 «Про оскарження постанови № 341 від 04.04.2011 щодо розміру разової грошової допомоги» Окружний адміністративний суд м. Києва послався на необхідність керуватися практикою ЄСПЛ, як це визначено у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: «Суд вважає необхідним керуватися положеннями Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, який регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у

справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України» [30]. О. Буткевич підкреслює, що «...далі для обґрунтування своєї позиції по суті справи суд дійсно послався на ряд рішень ЄСПЛ, щоправда зазначивши між ними рішення Європейського Суду Справедливості № 41/74 у справі «Yvonne Van Duyn v. Home Office»: Суд бере до уваги практику Європейського суду з прав людини, зокрема, справа «Кечко проти України», «Бурдов проти Росії», №59498/00, пар. 35, ECHR 2002-III (mutatis mutandis), справа Yvonne van Duyn v. Home Office (Case 41/74 van Duyn v. Home Office; справа про принцип юридичної визначеності)» [30].

Професор О. Буткевич слушно зазначає, що «... рішення Європейського Суду Справедливості у справі «Yvonne Van Duyn v. Home Office» є обов'язковим передусім для держав-членів ЄС, як і інші рішення цього Суду, юрисдикція якого поширюється на усі справи, що виникають у зв'язку з тлумаченням і застосуванням Установчих Договорів Європейського Союзу (ст. 19 Договору про Європейський Союз). Рішення цього Суду не є зобов'язуючими для України, котра не є державою-членом ЄС; вони можуть бути використані вітчизняними судами тільки у якості допоміжного (доктринального) джерела. Втім, з тексту вказаної Постанови ясно вбачається прирівнення рішення Європейського Суду Справедливості до рішень ЄСПЛ, практику якого має застосовувати Україна» [30].

Таким чином, хибною вбачається позиція, відповідно до якої рішення Європейського суду з прав людини прирівнюються до рішень Європейського Суду Справедливості.

Н. Блажівська в наукових дослідженнях дотримується точки зору, що «Рішення Європейського Суду мають субсидіарний характер, а тому не можна розглядати взаємовідносини Європейського Суду з вищими судовими органами європейських держав як дорогу з одностороннім рухом» [27]. Така точка зору вбачається дискусійною.

Дійсно, в країнах-учасницях ЄС і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, і рішення Європейського суду з прав людини є вторинним джерелом права. Водночас, в Україні вони не можуть бути прирівнені до вторинних джерел права [32, 33; 34]. Не мають вони і допоміжний характер адже відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Суді застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права (ст. 17) [116].

Valentina Colcelli дотримується точки зору, що «...рішення мають не просто рекомендаційний характер, а виступають формою так званого м'якого права (soft law)» [18]. Така точка зору вбачається дискусійною, адже, по-перше, відповідно до п. 1 ст. 46 Конвенції: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» [69]. По-друге, рішення Європейського суду з прав людини є актом тлумачення норм Конвенції.

Laurence R. Helfer вважає, що рішення Європейського Суду з прав людини не можуть займати те саме місце, що і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в правовій системі держави [13]. Таке твердження вбачається дискусійним оскільки, по-перше, юрисдикція

Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47 [69]. Відповідно до ст. 33 Конвенції будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною (міждержавні справи) [69]. Якщо особа вважає, що однією з держав, перерахованих у списку, який додається до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, порушено одне з основних прав, то вона може звернутися з індивідуальною заявою до Європейського Суду з прав людини (ст. 34 Конвенції) [69].

По-друге, навіть припускаючи, що заявник не зазнав суттєвої шкоди, Європейський суд з прав людини оголошує прийнятною індивідуальну заяву оскільки в справі порушено питання про невідповідність національної судової практики вимогам Конвенції; порушено питання про наявність структурної проблеми, яка зачіпає інтереси інших осіб, що знаходяться у такому ж становищі, що й заявник, та яку держава-відповідач має вирішити [25; 26].

Аналізуючи точку зору Laurence R. Helfer в науковій статті Н. Блажівська звертає увагу на таке твердження вченого: «...Не визначені юридичні наслідки такої кваліфікації рішень Європейського Суду. Заяви про рішення Європейського Суду як джерело права без жодних застережень і уточнень є не досить аргументованими, хоча він є інтерпретатором змісту прав і свобод людини і громадянина, закріплених у Конвенції, і органом правосуддя, що встановлює факти їх порушення державами-відповідачами» та підкреслює, що «як зазначають певні дослідники, рішення цієї проблеми може бути знайдене тільки у разі, якщо в Конвенцію будуть внесені зміни або вона буде розтлумачена в тому сенсі, що держави-члени зобов'язані вводити

процедури виконання рішень Європейського Суду, якщо буде встановлено порушення положень Конвенції державою або його органами, включаючи суди» [13; 27].

Такий підхід вбачається дискусійним адже на виконання рішень Європейського суду з прав людини держава вживає заходи не лише індивідуального, та загального характеру. Зокрема, відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції [116].

Helen Keller та Alec Stone Sweet зазначають, що Німеччина віддає пріоритет принципам національної правової системи права, наслідком чого є те, що в різних галузях права існують свої принципи, в тому числі щодо втілення і місця норм міжнародного права і рішень, що базуються на них [11]. Н. Блажівська в науковій статті звертає увагу на точку зору, відповідно до якої «...не втрачаючи специфіки, міжнародне право діє узгоджено із цілями та принципами національної правової системи, інкорпорованими в цю систему. Не можна стверджувати, що норми міжнародного права займають відокремлене становище в нормативному масиві правової системи» [27].

Бачиться, що норми Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини в принципі не можуть бути не сумісними з правовою системою країн-учасниць Ради Європи.

Н. Блажівська зазначає, аналізуючи точки зору зарубіжних вчених, що у сучасних умовах передчасно оголошувати рішення Європейського Суду частиною національного права; правильніше застосовувати формулу «входять у правову систему» [27]. У такому разі не нівелюються особливості систем національного і міжнародного права, а, навпаки, відбувається пошук їх оптимальної взаємодії в національному механізмі правового регулювання.

Така точка зору вбачається дискусійною. По-перше, взаємовплив міжнародної і національної систем права посилюється. По-друге, вони засновані на конституційних традиціях країн-членів Ради Європи та спільних цінностях – демократія, верховенство права, права людини та ін. По-третє, на виконання рішень Європейського суду з прав людини держави після застосування Судом процедури пілотного рішення докорінно змінюють законодавство та практику його застосування (наприклад, рішення Європейського суду з прав людини у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», «Волков проти України» та інші).

Отже, вище проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків.

1. Спростовано такі існуючі в юридичній доктрині концепції щодо місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав: рішення Європейського Суду мають субсидіарний характер; рішення виступають формою так званого м'якого права (soft law); рішення Європейського Суду з прав людини не можуть займати те саме місце, що і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в правовій системі держави. Аргументовано не доцільність внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо визначення в її тексті місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав. Акцентовано увагу, що на виконання рішень Європейського суду з прав людини держави і так вживають заходи загального та індивідуального характеру.

Звернуто увагу, що норми Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини в принципі не можуть бути не сумісними з правовою системою країн-учасниць Ради Європи.

2. Встановлено, що рішення Європейського суду з прав людини як акти тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного законодавства держав-учасниць Ради

Європи. За юридичною силою в країнах романо-германської правової сім'ї, до якої входить і Україна, вони мають таку ж юридичну силу як і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що була ратифікована законом.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Встановлено, що Конституції Королівства Іспанія, ФРН, Італійської Республіки, Королівства Бельгія, Французької Республіки, Португальської Республіки закріплюють право кожного на судовий захист, а Конституція Республіки Болгарія – право кожного громадянина на захист.

Конституції Латвії, Литви, Естонії містять бланкетні норми права, що зобов'язують ці держави керуватись нормами права, що містяться в міжнародних документах.

Додатково аргументовано, що це не виключає право кожного на звернення до міжнародної судової установи та права на виконання її рішення, адже це впливає з міжнародних зобов'язань держави. Це свідчить про те, що основним є внутрішньодержавний механізм захисту прав людини, а міжнародний є субсидіарним.

Всі з конституцій вище зазначених держав окреслюються межі простору, в якому правосуддя здійснюється національними судами - мова йде про внутрішньодержавний (національний) механізм захисту прав людини.

Право на ефективний судовий захист в ряді з цих держав є основним правом людини, право на виконання рішення національного суду – похідним від нього. В ряді держав основним є право кожного громадянина на захист, але право на виконання рішення національного суду є похідним від нього.

Оскільки юрисдикція міжнародної судової установи є міжнародно-правовою, то вона виходить за межі національної, і жодна з конституцій проаналізованих вище країн не окреслює межі простору, в якому правосуддя здійснюється міжнародними судовими установами.

Право кожного на виконання рішення міжнародної судової установи є похідним, основним є право кожного на звернення до міжнародної судової установи.

Не окреслення в конституції держави меж простору, в якому здійснюється міжнародне правосуддя, не означає, що кожен не має права застосовувати субсидіарний механізм захисту своїх прав – звертатись до міжнародної судової установи – це право гарантовано міжнародними договорами з прав людини, членом або учасником яких є держави.

2. Акцентовано увагу на тому, що це не виключає право кожного на звернення до міжнародної судової установи та права на виконання її рішення, адже це впливає з міжнародних зобов'язань держави. Підкреслено, що це свідчить про те, що основним є внутрішньодержавний механізм захисту прав людини, а міжнародний є субсидіарним.

3. Манільською декларацією передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж.

Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, доповнює національні органи кримінальної юрисдикції є Міжнародний кримінальний суд. Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки. Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги. Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод та протоколів до неї. Суд Європейського Союзу здійснює тлумачення законодавства ЄС та здійснює судове врегулювання спорів національний уряд-інститути ЄС.

4. Регіональні судові установи покликані захищати права і свободи людини і громадянина. Вони є елементом субсидіарного механізму захисту прав людини, який може бути застосований після вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту.

5. Звернення до Міжнародного Суду ООН або арбітражу не є недружнім актом у відносинах між державами, а навпаки свідчить про застосування мирних засобів вирішення спорів.

На відміну від інших міжнародних судових установ лише міжнародні кримінальні трибунали можуть бути об'єднані в рамках одного судочинства.

6. Аргументовано, що щодо міжнародних судових органів поняття «юрисдикція» не є тотожним поняттю «компетенція». Поняття юрисдикція є уособленням поняття «судова влада», яка має таку з ознак як легітимність

7. Спростовано такі існуючі в юридичній доктрині концепції щодо місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав: рішення Європейського Суду мають субсидіарний характер; рішення виступають формою так званого м'якого права (soft law); рішення Європейського Суду з прав людини не можуть займати те саме місце, що і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в правовій системі держави.

Аргументовано не доцільність внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо визначення в її тексті місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав.

Акцентовано увагу, що на виконання рішень Європейського суду з прав людини держави і так вживають заходи загального та індивідуального характеру.

Звернуто увагу, що норми Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини в принципі не можуть бути не сумісними з правовою системою країн-учасниць Ради Європи.

8. Встановлено, що рішення Європейського суду з прав людини як акти тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного законодавства держав-учасниць Ради Європи.

За юридичною силою в країнах романо-германської правової сім'ї, до якої входить і Україна, вони мають таку ж юридичну силу як і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що була ратифікована законом.

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ УНІВЕРСАЛЬНИХ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

2.1. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного суду ООН в Україні та зарубіжних країнах

Відповідно до ч. 1 ст. 94 Статуту ООН кожен Член Організації зобов'язується виконати рішення Міжнародного Суду по тій справі, в якій він є стороною. У випадку, якщо якась сторона у справі не виконає зобов'язання, покладене на неї рішенням Суду, інша сторона може звернутися в Раду Безпеки, що може, якщо визнає це за необхідне, надати рекомендації або ухвалити рішення про вжиття заходів для приведення рішення у виконання (ч. 2 ст. 94 Статуту ООН) [142].

Згідно зі ст. 59 Статуту Міжнародного Суду ООН рішення Суду обов'язкове лише для сторін, що беруть участь у справі та лише у даній справі [142]. Відповідно до ст. 60 рішення є остаточним і не підлягає перегляду. У випадку спору щодо змісту або обсягу рішення його тлумачення належить Суду на вимогу однієї із сторін [142]. Згідно зі ст. 61 Статуту Міжнародного Суду ООН прохання про перегляд рішення може бути заявлене лише на основі заново виявлених обставин, які за своїм характером можуть вирішальним чином вплинути на хід справи і які при винесенні рішення не були відомі ні Суду, ні стороні, яка просить про перегляд, при тій неодмінній умові, що така необізнаність не була наслідком недбалості [142]. Також у ч. 3 ст. 61 Статуту Міжнародного Суду ООН міститься положення

про те, що Суд може вимагати, щоб умови рішення були виконані, перш ніж відкриє провадження з перегляду справи [142].

Я. Пасічник звертає увагу на те, що статистичні дані щодо виконання рішень Міжнародного Суду ООН свідчать про зменшення кількості добровільно виконаних державами рішень: якщо в 1947-1987 рр. - 80% рішень виконані без прийняття додаткових заходів, то у 1987-2004 рр. їх кількість становила лише 60% [114].

Відповідно до ст. 41 Статуту Міжнародного суду ООН, Суд має право вказати будь які попередні заходи, які повинні бути прийняті задля забезпечення прав кожної із сторін, які беруть участь у справі. Держави можуть звернутися із проханням про застосування таких заходів. Водночас, вітчизняні вчені слушно наголошують, що «...не існує загального поняття даного терміну в рамках уніфікованого міжнародного права. Його не можна знайти і в національному законодавстві» [142].

Також важливим питанням в юридичній доктрині є питання відмінності попередніх заходів від остаточного рішення по справі. Ця відмінність полягає у тому, що «...перші представляють собою рішення процесуального характеру, в той час як друге – фактичне вирішення справи по суті. Ст. 59 і 60 Статуту Міжнародного Суду ООН якщо і можуть використовуватись до постанов про попередні заходи, то лише по аналогії з остаточними рішеннями. Постанова про попередні заходи є рішенням додатковим і другорядним, їх сенс полягає в тому, щоб сприяти здійсненню судочинства та винесенні рішення по справі. Попередні заходи необхідні в силу своєї терміновості і задля забезпечення принципу ефективності. Саме для цього вони і повинні накладати юридичні зобов'язання на тих, по відношенню до кого вони прийняті» [119].

Ні в Статуті ООН, ні в Статуті Міжнародного суду ООН, ні в Регламенті Суду не закріплено норму про те, чи має право Суд призначати тимчасові заходи до розгляду питання про наявність чи відсутність юрисдикції у справі. Р. Каламкарян зазначає, що «... суд, володіючи так званою попередньою, властивою йому компетенцією, цілком правомочний призначати тимчасові охоронні заходи задовго до того, як він перейде до розгляду наявності у нього основний юрисдикції, необхідної для винесення рішення по суті справи» [65].

А. Величковський в своєму дослідженні зазначає, що «...в практиці Міжнародного суду ООН було всього дванадцять справ, коли призначалися тимчасові заходи, і лише в чотирьох справах можна говорити про те, що призначені тимчасові заходи були виконані, а сторони визнали їх зобов'язуючий характер. За весь час роботи Суду в двох справах сторона після призначення тимчасових заходів зверталася до Ради Безпеки ООН, вважаючи, що тимчасові заходи мають такий же зобов'язуючий характер, як і рішення Суду по суті справи. У Раді Безпеки ООН після тривалих обговорень ніякого чіткого заключного рішення з питання про обов'язковість тимчасових заходів знайдено не було» [34].

Таким чином, тимчасові заходи можуть призначатись Міжнародним судом ООН, але сторони можуть не визнати їх зобов'язуючий характер і вони можуть залишитись не виконаними сторонами.

Вчені К. Савчук та О. Мельничук наголошують, що «...приведення рішень до виконання є завданням не Суду, а сторін спору. Останні зобов'язані відповідно до п. 1 ст. 94 Статуту ООН виконувати рішення МС ООН. Цей принцип діє як щодо рішень по суті, так і щодо тимчасових заходів. У випадку невиконання рішення держава, на користь якої винесено судове рішення, може застосувати передбачені міжнародним правом

механізм санкцій. Крім того, вона вправі відповідно до п. 2 ст. 94 Статуту ООН звернутися до Ради Безпеки ООН, яка, якщо вважатиме за необхідне, може зробити рекомендації або вирішити питання про вжиття відповідних заходів для виконання рішення. Однак застосування процедури з підключенням Ради Безпеки ООН до виконання рішення Міжнародного Суду ООН є малоефективною процедурою, якщо стороною спору буде постійний член Ради Безпеки ООН, який може скористатися правом вето» [135].

Таким чином, в юридичній науці та на практиці залишається дискусійними питання чи тимчасові заходи, призначені Міжнародним судом ООН, мають такий же зобов'язуючий характер, як і рішення Міжнародного суду ООН по суті справи. Радою Безпеки ООН заключного рішення з питання про обов'язковість тимчасових заходів прийнято не було. Тимчасові заходи можуть призначатись Міжнародним судом ООН, але сторони можуть не визнати їх зобов'язуючий характер і вони можуть залишитись не виконаними сторонами.

Приведення рішень Міжнародного суду ООН до виконання є завданням сторін спору. Звернення сторони до Ради Безпеки ООН щодо виконання рішення Міжнародного Суду ООН є не ефективним, якщо однією зі сторін спору є постійний член Ради Безпеки ООН адже він може скористатися правом вето.

Вище викладене свідчить про те, що і механізм застосування міжнародно-правової відповідальності потребує вдосконалення, і механізм виконання рішень Міжнародного Суду ООН – з метою запобігання зменшенню кількості ухилень від відповідальності за міжнародні правопорушення.

2.2. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Органу з вирішення спорів СОТ та Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів

Як слушно зазначають вітчизняні вчені «Стадія виконання рішень Органу з вирішення спорів у Світовій організації торгівлі (далі – СОТ) є одним з найбільш відповідальних етапів всієї процедури врегулювання суперечностей. Саме вона забезпечує виконання головної мети – встановлення або відновлення відповідного балансу переваг та поступок між країнами-учасниками СОТ. Однією з гарантій, що дозволяє змусити «країну-відповідача» привести введені нею заходи у відповідність із взятими на себе в межах організації зобов'язаннями, саме і є можливість застосування контрзаходів» [40].

На засіданні органу з вирішення спорів (далі – ОВС), яке проводиться протягом 30 днів після затвердження звіту групи експертів або Апеляційного органу, країна-член СОТ повинна повідомити ОВС про свої наміри стосовно виконання рекомендацій та постанов ОВС [40]. Якщо на практиці неможливо забезпечити негайне виконання затверджених ОВС рекомендацій, сторона, що програла, має прийнятний термін для виконання рекомендацій. Але цей термін має бути або взаємоузгоджений сторонами суперечки, або визначений шляхом застосування арбітражу. На практиці це непоодинокі викликає маніпулювання однією зі сторони спору в питанні негайного виконання

Так, загальновідомо, що розумний термін виконання рішення не має перевищувати 15 місяців від дати затвердження звіту та за умови, що загальний термін не перевищує 18 місяців, якщо тільки сторони суперечки не погодяться про те, що існують надзвичайні обставини що перевищують визначений термін [40].

Зокрема, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі прийняла рішення про припинення перегляду антидемпінгових заходів на аміачну селітру походженням з Російської Федерації [40]. Початково арбітраж вимагав від України виконати це рішення за два місяці; згодом, на прохання України – погодився продовжити цей термін до 11 з половиною місяців, але хоча кінцевою датою для цього було 15 вересня, однак виконання рішення відбулося 21 вересня [40]. Т. Качка зазначає, що "невиконання ...цього рішення арбітражу СОТ могло призвести до дискримінації українських товарів Росією у відповідь...Втім, ... застосування антидемпінгових заходів щодо аміачної селітри з РФ і так не має жодного практичного сенсу, адже на добрива з РФ діє і буде діяти ембарго» [145].

Інша справа - DS493 «Україна – антидемпінгові заходи щодо нітрату амонію» [146]. Так, 8 квітня 2020 р. на офіційному сайті міжнародної міжурядової організації - Світової організації торгівлі – було офіційно опубліковано звіт арбітра щодо розумного терміну для виконання Україною рекомендацій та постанов ОВС СОТ. Згодом, а саме 30 вересня 2019 р., на засіданні ОВС СОТ було затверджено звіти Групи експертів та Апеляційного органу у цій справі. Після такого затвердження сторони мали узгодити розумний термін для виконання Україною рекомендацій та постанов ОВС СОТ. Російська Федерація під час процедури узгодження цього терміну наполягала на негайному скасуванні заходів щодо компанії «ЄвроХім», а щодо розумного строку виконання усіх інших рекомендацій та постанов – наполягала, щоб вони були виконані протягом 2-х місяців.

Арбітром у цій справі було визначено такий розумним термін для виконання Україною рекомендацій і постанов ОВС СОТ - 11 місяців та 15 днів. Всіх вимог щодо визначення розумного терміну арбітром було дотримамо адже розумний термін часу для виконання рекомендацій або

постанов групи експертів або Апеляційного органу не має перевищувати 15 місяців. Перебіг цього строку починається з дня затвердження звіту групи експертів або Апеляційного органу.

Разом з тим, на практиці непоодинокі виникають такі питання: «Що відбувається після того, як сторона, що програла, замість скасування заходу, що розглядається групою експертів, прийме рішення про внесення змін до нього? Що буде відбуватися, якщо після внесення змін, країна-член СОТ, яка зверталася зі скаргою, вважає, що заходи, які були змінені на виконання рекомендацій ОВС, продовжують суперечити угодам СОТ? Чи розпочне сторона, що зверталася зі скаргою, нову суперечку після проведення консультацій?» [146]. Експерти наголошують, що «...Домовленість визначає, що в наведеній вище ситуації суперечка щодо того, чи відповідає захід, до якого внесені зміни, угодам СОТ, має бути врегульована шляхом участі (за можливості) початкової групи експертів. Така процедура відома як “процедура, що виконується відповідно до Статті 21.5”, оскільки вона врегульована цими положеннями Домовленості. Це оперативний механізм, який передбачає розповсюдження групою експертів свого звіту за 90 днів» [146].

В разі, якщо наприкінці прийнятеного терміну сторона, що програла суперечку, не виконала жодних дій для виконання рекомендацій, або якщо вона виконала дії, які група експертів/Апеляційний орган вважає такими, що суперечать (відповідно до процедур, що визначаються Статтею 21.5) угодам СОТ, то країна-член СОТ, яка виграла суперечку, може скористатися тимчасовими заходами у вигляді компенсації, або припинення поступок до того моменту, поки країна, що програла, не приведе захід у відповідність з вимогами СОТ [146]. Експерти наголошують, що «...Компенсація полягає у пропозиції позбавити сторону, яка не виконує рекомендацій, вигоди

(наприклад, зниження рівня мит). Це має бути еквівалентним рівню шкоди, які завдав захід, що оскаржується. Компенсація також може полягати у грошовій формі, наприклад, «США сплачують разовий платіж у сумі 3.3 мільйони доларів США («виплата») на створення фонду, що засновується організаціями із захисту прав виконавців у Європейських Співтовариствах для надання загальної допомоги членам ЄС та просування авторських прав» [120].

Сьогодні Україна є єдиною країною пострадянського простору, яка, будучи членом СОТ, ініціювала суперечки і проти якої розпочинали суперечки інші країни [120]. «Перша суперечка була ініційована Україною у липні 2010 р. стосовно регулювання імпорту алкоголю та сигарет у Вірменії, а саме стосовно дискримінаційного застосування акцизних зборів. У жовтні 2010 р. було подано заяву на формування третейської групи. Однак у грудні 2011 р. суперечку було урегульовано між сторонами шляхом досягнення взаємної домовленості між сторонами шляхом вирівнювання акцизних ставок для української та вірменської продукції» [120]. Таким чином, ефективним вбачається вирішення суперечок дискримінаційного застосування акцизних зборів шляхом досягнення взаємної домовленості між сторонами шляхом вирівнювання акцизних ставок для продукції однієї країни-строни суперечки, та продукції другої країни – іншої строни суперечки. Відповідно, в разі вирішення суперечок шляхом досягнення взаємної домовленості між сторонами строни беруть на себе зобов'язання виконати всі умови такої домовленості.

Інша суперечка була ініційована Україною проти Молдови і стосувалась застосування екологічного збору на імпорт товару саме у пластиковій упаковці в Молдові. Республіка Молдова у відповідь на ініційовану Україною суперечку ініціювала суперечку проти акцизного збору на алкогольні напої в

Україні. Так само як і у вище зазначеній справі сторони вирішили ініційовані ними суперечки шляхом досягнення взаємної домовленості - зниження екологічного збору, вирівнювання акцизних ставок.

Непоодинокими є випадки, коли одні держави або транснаціональні компанії, не знайшовши захисту своїх прав використовуючи національний механізм захисту прав людини, ініціюють суперечку шляхом використання інших держав. Приклад тому – ініційована Україною суперечка щодо Закону Австралії «Про звичайну упаковку сигарет», до якої (до суперечки) в подальшому приєдналися Гондурас, Домініканська Республіка. Водночас, було встановлено, що саме ця суперечка лобювалася іноземними компаніями, що входять до складу Асоціації тютюнових виробників «Укртютюн». Раніше саме ці компанії оскаржували рішення Австралії, яке випливало з Закону Австралії «Про звичайну упаковку сигарет», шляхом звернення до Вищого суду Австралії. Експерти зазначають, що «...у поєднанні з тим фактом Україна не здійснює і не планує здійснювати експорт тютюнових виробів до Австралії, шкода для її міжнародного іміджу від ініціювання даної суперечки зрештою спонукала вітчизняний уряд скасувати торговельну суперечку проти Австралії ...» [120].

Науковці та практики звертають увагу і на суперечку, яку проти України ініціювала Японія через те, що Україна ввела на 3 роки спеціальні мита на імпорту нових легкових автомобілів незалежно від країни походження, експорту. Так, мито для машин з об'ємом бензинового двигуна 1–1,5 л становило 6,46%, з об'ємом 1,5–2,2 л – 12,95% [120]. Тобто, ця суперечка стосувалась запровадження спеціального мита на легкові автомобілі. До Японії в цій суперечці приєдналися ЄС, США, Російська Федерація, Австралія, Корея, Індія, ТуреччинаЦя ініціатива торкнулася багатьох членів організації. «До нововведення, - зазначають експерти 26% малолітражних

авто імпортувалося з Росії, по 15% – з Німеччини та Китаю. Основними постачальниками 1,5–3-літрових автомобілів в Україну були Японія (21%), Корея і Росія (по 15%), Німеччина (14%) і Великобританія (13%)» [120].

Також звертає на себе увагу і ініційована Литвою суперечка проти України. Мова йде про Tokios Tokelès: дочірнє підприємство «Такі справи» «перебувало під довготривалим переслідуванням з боку державних органів, за політичними мотивами, підбурюваних особою чи особами високого рівня, у формі численних епізодів невинного втручання в діяльність та управління ДП «Такі справи», в основному з боку Київської державної податкової адміністрації, але із залученням прокуратури та судових органів під виглядом розслідування порушень законодавства України» [120].

Позивачем стверджувалось, що вплив на діяльність ДП «Такі справи» був настільки великим, що складав протиправну «експропріацію» інвестиції, зробленої Позивачем в Україні через ДП «Такі справи», а також було порушенням зобов'язання української сторони за Договором щодо забезпечення чесного та справедливого ставлення до цієї інвестиції [125]. Судом було встановлено, що «...зобов'язання компенсації згідно ст.5 Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій у випадку експропріації означає перехід права власності до держави з метою використання державою, і в значній мірі співпадає з поняттям «націоналізації», але в контексті вирішення спорів інвестор / держава це поняття було наділено значно ширшим значенням, у зв'язку із значною кількістю судової практики. Зазначена практика сформувала поняття «поступової експропріації» або «заходів, що мають еквівалентну до експропріації дію» або «непрямої експропріації» [20]. Відповідно, Україна була визнана порушницею ст.5 Угоди між Урядом України та Урядом Литовської Республіки.

2.3. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного трибуналу з морського права.

Міжнародний Трибунал з морського права створений відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. [67]. Він є спеціальною судовою установою, яка покликана розглядати міжнародні спори у сфері дослідження і використання світового океану в інтересах держав-учасниць Статуту (додатку до Конвенції) та світового співтовариства в цілому [67].

Статтею 33 Статуту Трибуналу передбачено остаточність і обов'язкову силу його рішень. Рішення Трибуналу мають бути виконані всіма сторонами у справі.

Водночас, непоодинокі на практиці виникає ситуація, коли держава завуальовано чи приховано виконує рішення Міжнародного Трибуналу з морського права, або коли затягує термін виконання такого рішення.

Так, Міжнародний трибунал з морського права розглянув справу, яка стосувалась саме моменту захоплення й затримання кораблів України Російською Федерацією - порушення Російською Федерацією імунітету військових кораблів України.

Голова делегації України О. Золотарьова зазначає, що «Міжнародний трибунал з морського права у травні 2019 року зобов'язав Росію негайно звільнити всіх моряків і дати їм змогу повернутися в Україну, а також повернути кораблі. РФ проігнорувала це рішення. Але 7 вересня між Україною та Росією відбувся обмін у форматі 35 на 35, в межах якого звільнили 24 полонені моряки. Тож фактично РФ виконала рішення, але у, так би мовити, власний спосіб, маскуючи його під обмін» [56].

Таким чином, не виконати рішення Міжнародного трибуналу з морського права держава не може. Рішення має обов'язкову силу для сторін спору (тільки для сторін спору) і тільки відносно даного конкретного спору.

Водночас, як бачимо, держава може приховувати або замаскувати виконання рішення Міжнародного трибуналу з морського права. Більше того, як зазначає О. Золотарьова є держави, які систематично вдаються до такого прихованого чи замаскованого виконання рішення Трибуналу: «...Це відбулося з нами, а також зі справою Нідерландів проти РФ щодо захоплення судна Arctic Sunrise. Тут важливим елементом, на мою думку, слугує внутрішня ситуація в РФ, бо Росія не лише перед усім світом, а й перед внутрішньою аудиторією заявляє про своє начебто невизнання рішень суду. І далі їй потрібно зберегти обличчя перед самою собою та своїми громадянами, підтримуючи думку про те, що вона супердержава чи суперімперія, яка не підкоряється» [56].

Тобто, рішення Міжнародного трибуналу з морського права має обов'язкову силу для сторін спору і має бути виконане.

Ст. 39 Статуту Міжнародного трибуналу з морського права містить норму, відповідно до якої має бути забезпечено виконання рішень Палати (Камери) зі спорів, що стосуються морського дна. Виконання таких рішень Палати (Камери) забезпечується в територіях держав-учасниць. Механізм такого забезпечення аналогічний механізму виконання рішень або постанов вищого суду тієї держави-учасниці, в якій здійснюється виконання рішення Палати (Камери).

Таким чином, можна зробити висновок, що спеціального порядку виконання рішень Міжнародного трибуналу з морського права в Україні немає. З положень статті 39 Статуту Міжнародного трибуналу з морського права випливає, що рішення Камери повинні виконуватись в тому ж порядку,

що і судові рішення національних судів України. Щодо рішень спеціальних палат Міжнародного трибуналу з морського права - порядок виконання таких рішень письмово не закріплено.

Україна визнає компетенцію, як це передбачено ст. 292 Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р. та Угодою про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р., прийнятою Верховною Радою України 3 червня 1999 р., Міжнародного трибуналу з морського права щодо питань, пов'язаних з негайним звільненням з-під арешту суден або звільненням їх екіпажів. Україна зробила застереження, що відповідно до ст. 298 Конвенції вона, якщо інше не передбачено окремими міжнародними договорами України з відповідними державами, не визнає обов'язкових процедур, які ведуть до обов'язкових рішень, для розгляду спорів щодо розмежування морських кордонів, спорів, пов'язаних з історичними затоками, та спорів стосовно військової діяльності [56].

Основним недоліком нормативно-правового регулювання виконання рішень Міжнародного трибуналу з морського права в Україні є те, що спеціальний механізм такого врегулювання відсутній. Виходячи з положень статті 39 Статуту можна дійти висновку, що рішення Камери повинні виконуватись в тому ж порядку, що і судові рішення національних судів України, якщо ж говорити про рішення спеціальних палат, то порядку виконання таких рішень немає.

Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про виконавче провадження» [121]. Але він унормовує виконання рішень лише міжнародного комерційного арбітражу та іноземних судів. Положення про виконання рішень міжнародних судів він не містить. Бачиться, що було б доцільно прийняти спеціальний Закон України «Про виконання рішень

міжнародних судових установ», у якому закласти фундамент правового регулювання суспільних відносин, які виникають при виконанні рішень міжнародних судових установ, юрисдикцію яких визнала Україна, в тому числі - визначити компетентний орган державної влади, який би здійснював контроль та нагляд за виконанням рішень міжнародних судових установ Україною.

2.4. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного кримінального суду

Відповідно до ст. 124 Конституції України «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи. Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [91].

Статтею 125 Конституції України визначено систему судів загальної юрисдикції в Україні: Верховний Суд України – найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, вищі спеціалізовані суди, апеляційні та місцеві суди» [91].

Також в Конституції України зазначається, що «делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» (ч. 1 ст. 124 Конституції України), «створення

надзвичайних та особливих судів також заборонено» (частина 5 ст. 125 Конституції України).

Суб'єкт права на конституційне подання - Президент України - звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням надати висновок щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (далі - Статут), підписаного від імені України 20 січня 2000 року, який підлягає внесенню до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість [36].

На думку Президента України, такі статі Статуту не узгоджуються із Конституцією України: «стаття 27, згідно з якою положення Статуту застосовується однаково до всіх осіб, незважаючи на їх посадове становище, не відповідає частинам першій, третій статті 80, частині першій статті 105, частинам першій, третій статті 126 Конституції України, якими народним депутатам України, Президенту України і суддям на час виконання повноважень гарантується недоторканність; пункт 1 статті 89, який передбачає передачу осіб Міжнародному кримінальному суду, та пункт 3 статті 107 стосовно передачі державою виконання вироку особи третій державі для судового переслідування чи приведення вироку до виконання не узгоджуються з частиною другою статті 25 Конституції України, відповідно до якої громадянин України не може бути виданий іншій державі, в тому числі й у порядку кримінального судочинства. Конституцією України не передбачена також видача громадян України (як окремий вид екстрадиції) міжнародним органам кримінальної юрисдикції; абзац десятий преамбули та стаття 1 не узгоджуються з частинами першою, третьою статті 124, частиною п'ятою статті 125 Конституції України, відповідно до яких не допускається делегування функцій судів України іншим органам та створення судів, не передбачених Основним Законом; стаття 4, пункт 1 статті 12 щодо визнання

державою-учасницею юрисдикції Суду та здійснення ним функцій і повноважень на території будь-якої держави не узгоджуються з частиною другою статті 5 Конституції України, яка не допускає здійснення народом влади, в тому числі судової, через міжнародні органи; пункт 1 статті 9 щодо уповноваження Асамблеї держав-учасниць визначати Елементи злочинів та вносити до них поправки, підпункт "а" пункту 1 статті 21, стаття 51 стосовно правил судочинства та положення статей 23, 77 стосовно визначення покарань не узгоджуються з пунктами 14, 22 частини першої статті 92, статтею 75 Конституції України; підпункт "а" пункту 1 статті 103 фактично поширює на громадян України дію законів іншої держави під час відбування покарання, чим позбавляє їх прав, гарантованих Конституцією України. Це також не узгоджується з частиною третьою статті 63 Конституції України, за якою засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом України і встановлених вироком суду України, та частиною першою статті 64 Конституції України, яка допускає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина лише у випадках, передбачених Конституцією України; пункт 4 статті 42, пункт 2 статті 66, згідно з якими доведення вини обвинуваченого покладається на прокурора, обраного членами Асамблеї держав-учасниць, не узгоджуються з пунктом 1 частини першої статті 121 Конституції України, відповідно до якого підтримання обвинувачення в суді покладається на прокуратуру України» [36].

Конституційний Суд України зазначив, що «...Стаття 1 Статуту, вказуючи на те, що Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, які викликають стурбованість міжнародного співтовариства, водночас наголошує, що цей Суд доповнює національні

органи кримінальної юстиції. Аналогічне положення міститься також в абзаці десятому преамбули Статуту. Доповнюючий національну систему правосуддя характер Міжнародного кримінального суду конкретизується у ряді інших статей Статуту, зокрема в пункті 2 статті 4, згідно з яким Суд може здійснювати свої функції і повноваження на території будь-якої держави-учасниці, у підпункті "а" пункту 1 статті 17, відповідно до якого Суд приймає до свого провадження справи не тільки за зверненням держави-учасниці, а й з власної ініціативи, коли держава, під юрисдикцією якої перебуває особа, підозрювана у вчиненні передбаченого Статутом злочину, "не бажає або не здатна проводити розслідування чи порушити кримінальне переслідування належним чином" [36].

Це істотно відрізняє Міжнародний кримінальний суд від міжнародних судових органів, зокрема Європейського Суду з прав людини, право звертатися до яких за захистом своїх прав і свобод закріплено в частині четвертій статті 55 Конституції України. Такі міжнародні судові органи порушують справу лише за зверненням осіб, причому особа може звернутися до них лише після використання всіх національних засобів правового захисту.

Отже, на відміну від міжнародних судових органів, передбачених частиною четвертою статті 55 Конституції України, які за своєю природою є допоміжними засобами захисту прав і свобод людини і громадянина, Міжнародний кримінальний суд доповнює систему національної юрисдикції» [36].

На цій підставі Конституційний Суд України виносить висновок, що «Можливість такого доповнення судової системи України не передбачена розділом VIII "Правосуддя" Конституції України. Це дає підстави для висновку, що абзац десятий преамбули та стаття 1 Статуту не узгоджуються з

положеннями частин першої, третьої статті 124 Конституції України, а тому приєднання України до цього Статуту відповідно до частини другої статті 9 Конституції України можливе лише після внесення до неї відповідних змін.

За своєю природою Міжнародний кримінальний суд є міжнародно-правовим судовим органом, який створюється за згодою держав-учасниць його установчого документа - Статуту, положення якого базуються на принципі поваги прав і свобод людини, зокрема створення відповідних юрисдикційних механізмів для забезпечення справедливого правосуддя. Тому Міжнародний кримінальний суд не може бути віднесений до надзвичайних і особливих судів, створення яких не допускається відповідно до частини п'ятої статті 125 Конституції України. Надзвичайними і особливими судами за змістом цієї статті є, по-перше, не міжнародні, а національні суди, по-друге, суди, створені для підміни звичайних судів, які належним чином не дотримують встановлених законом процедур. Отже, вважати абзац десятий преамбули та статтю 1 Статуту такими, що суперечать статті 125 Конституції України, немає підстав» [36].

Конституційний Суд України визнав Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000 року, який вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими "Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції" [36].

Ми одностайні в думці з А. Андрейків, що «Є підстави вважати, що у процесі розгляду Конституційним Судом України справи №1-35/2001 була допущена помилка щодо природи вказаного принципу і він тлумачився як принцип інстанційний (судоустрійний), а не як функціональний (точніше –

юрисдикційний), яким він є насправді. Відбулося неправильне розуміння (тлумачення) положень абз. 10 Преамбули та ст. 1 Статуту, згідно з якими «міжнародний кримінальний суд доповнює національні органи кримінальної юстиції», а також висновок про те, що перед ратифікацією Статуту цей Суд має бути включений до судової системи України, в іншому випадку відбудеться заборонене ч. 1 ст. 124 Конституції України делегування функцій судів та привласнення функцій іншими органами чи посадовими особами. Конституційний Суд України, порушуючи розд. 3 ч. III Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., не врахував автономне значення окремих понять Статуту, що виключило тлумачення Статуту як міжнародного договору відповідно до «звичайного значення, яке необхідно надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта і цілей договору» (ст. 31 Конвенції)» [22].

Інше ключове питання полягає в виконанні рішення Міжнародного кримінального суду. Вітчизняні вчені слушно зазначають, правові підстави виконання в Україні рішення Міжнародного кримінального суду є мало дослідженим.

Перш за все, потребують ґрунтовного аналізу підстави виконання рішень Міжнародного кримінального суду як міжнародної судової установи і підстав виконання вироку іноземного суду адже ч. 4 ст. 10 Кримінального кодексу України закріплює такі дві різні підстави виконання в Україні судових вироків:

- 1) виконання вироку іноземного суду;
- 2) виконання вироку міжнародної судової установи.

Зазначені суди мають різну юрисдикцію - не може прирівнюватися до іноземного суду Міжнародний кримінальний суд адже саме Міжнародний кримінальний суд був створений за участю і за згодою держав-учасниць

Римського статуту на основі міжнародного права, а не національного, а також різним є правовий зміст закріплених в ч. 4 ст. 10 Кримінального кодексу України підстав виконання їх вироків.

Таким чином, виконання вироку суду іноземної держави здійснюється відповідно до багатосторонніх або двосторонніх міжнародних угод між державами. Зокрема, в Україні виконання вироків судів іноземних держав здійснюється відповідно до міжнародних угод з державами, згоду на обов'язковість яких відповідно до ст. 9 Конституції України. В ст. 3 Конвенції про передачу засуджених осіб 1983 р. така підстава виконання вироку в Україні може бути застосована лише до особи, яка є її громадянином [70]. Згідно преамбули цієї Конвенції цілями такої співробітництва між країнами є забезпечення правосуддя та соціальної реабілітації засуджених осіб, що полягає у наданні іноземцям можливості відбувати призначене їм покарання у виді позбавлені волі в своїй країні [70].

На думку О. Бойцова доцільним є «розширення цієї підстави виконання вироку іноземної держави на осіб без громадянства та передбачення можливості їх передачі до країни постійного проживання» [29, с. 368]. Вчена К. Юртаєва на підтримку пропозиції О. Бойцова зазначає, що «ч. 1 ст. 7 КК України поширює персональну кримінальну юрисдикцію не лише на власних громадян, а й на осіб без громадянства, що постійно проживають в Україні. На теперішній час таке положення не закріплене ані на міжнародному, ані на національному рівнях. Однак слід зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 3 цієї Конвенції країнаучасниця у будь-який час може у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи надати власне визначення терміну «громадянин» для цілей цієї Конвенції, включивши до нього осіб без громадянства, що постійно проживають у цій країні» [154].

Питання заборони видачі громадян України іншій державі (ст. 25 Конституції України) було розглянуто Конституційним Судом України у справі про Римський статут.

Так, згідно з ч. 2 ст. 25 Конституції України громадянин України не може бути виданий іншій державі. Конституційний Суд України зазначив, що «пункт 1 статті 89 Статуту передбачає, що Міжнародний кримінальний суд може направити прохання про арешт та передачу особи разом з відповідними матеріалами будь-якій державі, на території якої перебуває ця особа, і звернутися до цієї держави з проханням про співробітництво в її арешті та передачі. Держави-учасниці відповідно до процедури, передбаченої їх національним законодавством, виконують таке прохання» [91].

Президент України - суб'єкт права на конституційне подання переконаний, що «...це положення Статуту суперечить наведеному вище положенню статті 25 Конституції України. Не узгоджується з цим положенням, на його думку, також пункт 3 статті 107 Статуту, за яким держава виконання вироку може згідно зі своїм законодавством видати або іншим способом передати відповідну особу в розпорядження держави, що звернулася з проханням про видачу чи передачу цієї особи з метою судового переслідування або виконання вироку» [36].

Аналіз положень Конституції України, Статуту та інших матеріалів справи, а також ознайомлення зі спеціальною літературою та міжнародно-правовою практикою дали підстави Конституційному Суду України констатувати таке: «...терміни "передача" і "видача" в загальноживаному розумінні часто розглядаються як синоніми, але в міжнародно-правових документах та спеціальній літературі в них вкладається різний зміст, що робить їх юридичну природу неідентичною. Міжнародно-правові документи та спеціальна література при цьому виходять з того, що доставлення

особи до іншої рівносуверенної держави принципово відрізняється від доставлення особи до Суду, створеного відповідно до міжнародного права за участю та згодою заінтересованих держав. Якщо перше за міжнародно-правовою термінологією позначається терміном "видача", або "екстрадиція" (від лат. ex - з, поза і traditio - передавання), то друге - терміном "передача". Цієї міжнародно-правової практики дотримується також Статут, відповідно до статті 102 якого термін "передача" означає доставлення особи державою до Суду, а "видача" - доставлення особи однією державою в іншу державу згідно з положеннями міжнародного договору, конвенції чи національного законодавства». Також Конституційний Суд України зазначив, що «...відповідно до частини другої статті 25 Конституції України забороняється видача (екстрадиція) громадян України іншій державі. Тобто ця заборона стосується лише національної, а не міжнародної юрисдикції. Вона має на меті гарантувати неупередженість судового розгляду та справедливості і законності покарань для своїх громадян. Міжнародний кримінальний суд не може прирівнюватися до іноземного суду, оскільки створюється, як уже зазначалося, за участю та згодою держав-учасниць на основі міжнародного, а не національного права. Мета, якою пояснюється заборона видачі громадян однієї держави іншій, досягається у Міжнародному кримінальному суді шляхом застосування відповідних положень Статуту, розроблених (або схвалених) державами-учасницями. Ці положення базуються на міжнародних пактах про права людини, згода на обов'язковість яких для України вже надана» [36].

«Тому конституційні положення щодо заборони видачі громадян України (навіть за умови широкого тлумачення поняття "видача") не можна розглядати окремо від міжнародно-правових зобов'язань України. При цьому слід мати на увазі також принцип комплементарності, закріплений у Статуті

(стаття 17), з якого випливає, що в разі задіяння національної юрисдикції щодо осіб, винних у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів, Міжнародний кримінальний суд не здійснюватиме щодо них власної юрисдикції, отже, і питання про передачу їх Міжнародному кримінальному суду не виникатиме» [36], - дійшов висновку Конституційний Суд України.

Вчена К. Юртаєва в наукових дослідженнях зазначає, що відомі практики і тимчасові міжнародні судові установи, «які мають право реалізовувати кримінальну юрисдикцію щодо фізичних осіб» [154], і до яких відносять «Міжнародні трибунали для колишньої Югославії та щодо Руанди, метою яких є переслідування осіб, відповідальних за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права на території вказаних країн» [154]. Вчена підкреслює, що «...у 2014 та 2015 роках Верховна Рада України двічі зверталася до Міжнародного кримінального суду з проханням відповідно ч. 3 ст. 12 Римського статуту поширити юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на злочини, які було вчинено на території України з 20 лютого 2014 року та в подальшому. Однак вказані заяви були подані в режимі ad hoc і не передбачають обов'язковості інших рішень Міжнародного кримінального суду для нашої країни, в тому числі й виконання його вироків з інших справ. Таким чином вказана норма на теперішній час фактично не діє» [154].

На думку А. Підгородинської, вказане положення носить перспективний характер [125, с. 11]. К. Юртаєва в цілому погоджується з цим твердженням, але слушно звертає увагу на «непослідовність та неповноту регулювання вказаного питання у чинній редакції ст. 10 КК України» [154]. А «абсолютно очевидно, що до вирішення питання про вступ України до Міжнародного кримінального суду виконання в Україні вироку міжнародної судової установи є неможливим», наголошує вчена [154].

В юридичній доктрині науковці слушно акцентують увагу на тому факті, що «необхідність виконання вироку на території певної держави зумовлена відсутністю спеціально призначеного для виконання покарання у вигляді позбавлення волі пенітенціарної установи, що діє як структурний підрозділ Суду або є самостійною міжнародною установою з виконання покарання» [155].

Покарання у вигляді позбавлення волі підлягає відбування в державі, перелік яких складає та веде секретарь Міжнародного кримінального суду. З переліку держав, які повідомили Міжнародний кримінальний суд про їх готовність прийняти засуджених осіб, Міжнародний кримінальний суд призначає відповідну державу.

Вчений М. Юсупов, проаналізувавши в дисертаційній роботі Угоди про виконання вироків, укладені Міжнародним кримінальним судом з Австрією, Великобританією, Бельгією, Данією, Фінляндією, Колумбією і Сербією, зазначає, що «...дані Угоди за своїм змістом є практично ідентичними і багато в чому узгоджуються з відповідними положеннями Римського статуту і Правил процедури та доведення Суду. В якості одного з основних вимог в них встановлюється необхідність відповідності процесу виконання покарання широко визнаним міжнародним договірним стандартам поводження з ув'язненими, які мають у своїй основі гуманістичну спрямованість і орієнтовані на врахування інтересів засуджених осіб» [155].

Ще однією проблемою, окрім вище окреслених, що викликає жваві дискусії серед науковців і практиків, є проблема виконання рішень Міжнародного кримінального суду про штрафи, конфіскаційних заходи, заходи щодо відшкодування збитків. Не дивлячись на те, що норми Римського статуту, які регулюють суспільні відносини, що виникають при виконанні рішень щодо штрафів, конфіскаційних заходів та заходів з

відшкодування збитків, розроблені, тим не менш в умовах гібридних воєн юридична основа для належного виконання прийнятих Міжнародним кримінальним судом розпоряджень потребує зміцнення.

Вище викладене дозволяє зробити висновок, що створено ефективний механізм виконання рішення Міжнародного кримінального суду в частині обрання ним країни, де особа (особи) будуть відбувати покарання, при тому, що власних органів для забезпечення відбування покарання такою особою (особами) Міжнародний кримінальний суд не має. Міжнародний кримінальний суд має право здійснювати нагляд за відбуванням покарання особою (особами). Межі такого нагляду і процедура Римським Статутом не визначаються. Суспільні відносини, які виникають при виконанні рішення Міжнародного кримінального суду вже в державі - регулюються внутрішнім законодавством держави, яка обрана Міжнародним кримінальним судом для виконання його рішення.

Так, згідно зі ст. 41 Закону Федеративної Республіки Німеччина «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом» від 21 червня 2002 р. «При прийнятті засудженого має бути заява Суду щодо частини вироку, який підлягає виконанню.

Положення Кримінального кодексу про зупинення виконання строку дострокового або довічного позбавлення волі (статті 57–57b Кримінального кодексу) та Кримінально-процесуального кодексу про виконання вироку про позбавлення волі не застосовуються. Виконання має бути припинено після повідомлення Суду» [139].

На вимогу Трибуналу засудженого має бути повернено Трибуналу у зазначену ним державу. Якщо Суд прямо не вкаже, що засуджений має бути звільнений, він утримується під вартою до передачі до Суду або органів влади держави, призначеної Судом.

Також у ст. 41 Закону Федеративної Республіки Німеччина «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом» закріплено рішення, які мають бути прийняті у зв'язку з виконанням вироку, включаючи помилування, повторний розгляд справи та пом'якшення вироку Судом, а також інші рішення, які дозволяють засудженому залишатися поза в'язницею, унормовано правовий статус установи, в якій засуджений утримується без нагляду. Також норми вище зазначеного закону регулюють суспільні відносини, які виникають за обставин відстрочки виконання вироку, тимчасового відстрочення, переривання виконання, відмови від виконання, компенсації щодо тюремного ув'язнення або наявності наказу про примусове виконання, які б дозволили залишитися за межами в'язниці без нагляду. Виконання вироку Міжнародного кримінального суду здійснюється відповідно до норм національного права і за процедурою, аналогічною виконанню вироків, що були винесені німецькими судами за аналогічні правопорушення.

Згідно з Законом Федеративної Республіки Німеччина «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом» зв'язок між засудженим та Трибуналом є безперешкодним та конфіденційним. На запит Суду членам Суду буде надано доступ до в'язниці.

Бачиться, що це положення варто запозичити і Україні, передбачивши в національному законодавстві положення про зв'язок засудженого з Трибуналом. Бачиться, що воно б сприяло захисту прав засудженого та його основоположних свобод.

У Франції відповідно до ст. 53-2 Конституції Франції Французька Республіка може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, як це визначено договором, підписаним 18 липня 1998 року. Водночас,

ратифікація Римського статуту Францією спричинила конституційно-правову колізію, що була виявлена французькими правниками при аналізі Статуту Міжнародного кримінального суду.

Так, ст. 99 (4) Статуту Міжнародного кримінального суду передбачено, що «... якщо це необхідно для успішного виконання прохання, яке може бути виконане без будь-яких примусових заходів, включаючи допит особи або отримання від неї доказів на добровільній основі, у тому числі без присутності влади запитуваної держави, якщо це вкрай важливо для виконання прохання, і огляд без зміни будь-якого громадського об'єкта або іншого громадського місця, Прокурор може виконати таке прохання безпосередньо на території держави відповідно до чітко визначеної процедури» [130].

Конституційна рада Франції, проаналізувавши цей пункт зробила такий висновок: «...незважаючи на те, що відповідно до п. 4 статті 99 Статуту Прокурор може навіть за відсутності національних органів судової влади вжити окремих заходів розслідування без присутності влади запитуваної держави на території останньої; ... за відсутності особливих обставин, і незважаючи на те, що ці заходи будуть недостатніми, повноваження, передані Прокурору щодо вжиття таких заходів без присутності компетентних судових органів Франції, можуть бути порушенням основних умов користування правом національного суверенітету...». На цій підставі Конституційна рада Франції дійшла висновку, що це положення суперечить конституції Франції 1958 р. Відповідно, ратифікація Статуту Міжнародного кримінального суду зумовила необхідність внесення поправки до конституції Франції.

Інша проблема полягала в тому, що Міжнародний кримінальний суд «міг би по праву мати юрисдикцію на розгляд справи після того, як був застосований акт про амністію або термін давності, встановлений

національним законодавством. За таких обставин Франція, незалежно від питання про небажання чи неможливість, була б зобов'язана заарештувати особу та видати її Суду за злочини, на які відповідно до французького права поширювалася амністія або строк давності. Це було б рівнозначно порушенню основних умов здійснення національного суверенітету» [130], зазначила Конституційна рада Франції. Це зумовило необхідність ухвалення Францією нової статті конституції, яка розв'язала цю проблему.

Аналіз конституцій держав-учасниць ЄС показує, що в них немає норм, які б визначали чи поширюється на злочини проти людяності термін давності. Бачиться, що за міжнародним звичаєм враховуючи невідворотність кримінального покарання за такі злочини немає доцільності зазначати в конституціях, що на злочини проти людяності не поширюється термін давності.

При цьому доцільним є закріплення в конституційному законодавстві положення, відповідно до якого термін давності чи амністія не застосовуються у разі запиту Міжнародного кримінального суду про передачу індивідуума.

В іншій державі-учасниці ЄС – Польщі - 23 листопада 2004 р. набув чинності новий закон про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом. Його нові положення стали невід'ємною частиною Кримінально-процесуального кодексу, зокрема, глави 66а, яка називається «Співпраця з Міжнародним кримінальним судом».

В цій главі унормовано питання, які безпосередньо стосуються співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Наголосимо, що раніше, до прийняття цього закону, ці питання не регулювалися в польському праві. Зокрема, мова йде і про механізм видачі індивідуума, і про

призначення відповідних органів державної влади для задоволення прохань Суду щодо надання правової допомоги тощо.

Процедура виконання рішень Міжнародного кримінального суду в Польщі закріплена статтях 611g, 611h, 611i, 611j, 611k, 611l, 611m, 611n, 611o, 611p, 611r, 611s.

Досвід Польщі свідчить, що Україні було б доцільно унормувати процедуру виконання рішень Міжнародного кримінального суду в національному законодавстві. З огляду на те, що юрисдикція Міжнародного кримінального суду є міжнародно-правовою, бачиться, що доцільно було б Верховній Раді України прийняти спеціальний закон, в якому б було закріплено процедуру виконання рішень Міжнародного кримінального суду.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Встановлено, що в юридичній науці та на практиці залишається дискусійними питання чи тимчасові заходи, призначені Міжнародним судом ООН, мають такий же зобов'язуючий характер, як і рішення Міжнародного суду ООН по суті справи. Радою Безпеки ООН заключного рішення з питання про обов'язковість тимчасових заходів прийнято не було. Тимчасові заходи можуть призначатись Міжнародним судом ООН, але сторони можуть не визнати їх зобов'язуючий характер і вони можуть залишитись не виконаними сторонами.

2. Акцентовано увагу, що виходячи з положень статті 39 Статуту Міжнародного трибуналу з морського права, рішення Камери повинні виконуватись в тому ж порядку, що і судові рішення національних судів.

Виявлено такий недолік нормативно-правового регулювання виконання рішень Міжнародного трибуналу з морського права в Україні – відсутність в Україні спеціального механізму виконання рішень спеціальних палат Міжнародного трибуналу з морського права.

3. Встановлено, що конституції держав-учасниць ЄС не містять норм, які б визначали чи поширюється на злочини проти людяності термін давності. Бачиться, що враховуючи невідворотність кримінального покарання за такі злочини немає доцільності закріплювати в конституціях держав норму, відповідно до якої на злочини проти людяності не поширюється термін давності адже аргіогі це передбачено міжнародним звичаєм. При цьому доцільним є закріплення в конституційному законодавстві України положення, відповідно до якого термін давності чи амністія не застосовуються у разі запиту Міжнародного кримінального суду про передачу індивідуума.

4. Встановлено, що Закон України «Про виконавче провадження» унормовує виконання рішень лише міжнародного комерційного арбітражу та іноземних судів; положення про виконання рішень міжнародних судів він не містить. Аргументовано доцільність та необхідність прийняття спеціального Закону України «Про виконання рішень міжнародних судових установ», у якому було б закладено фундамент правового регулювання суспільних відносин, які виникають при виконанні рішень міжнародних судових установ, юрисдикцію яких визнала Україна, в тому числі – визначено компетентний орган державної влади, який би здійснював контроль та нагляд за виконанням рішень міжнародних судових установ Україною, а також задовольнятиме прохання міжнародних судових установ щодо надання правової допомоги.

5. Не дивлячись на те, що норми Римського статуту, які регулюють суспільні відносини, що виникають при виконанні рішень Міжнародного кримінального суду щодо штрафів, конфіскаційних заходів та заходів з відшкодування збитків, розроблені, тим не менш в умовах гібридних воєн юридична основа для належного виконання прийнятих Міжнародним кримінальним судом розпоряджень потребує зміцнення, а також потребує посилення забезпечення державою втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність принципу верховства права.

6. Виявлені такі особливості виконання рішень Міжнародного кримінального суду в таких державах-членах ЄС: в Німеччині прийнято Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом»; зв'язок між засудженим та Міжнародним кримінальним судом є безперешкодним та конфіденційним; на запит надається надано доступ до в'язниці; в Польщі прийнято було Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом», положення якого стали невід'ємною частиною Кримінально-процесуального кодексу Польщі; визначено механізм видачі індивіда та відповідні

органів державної влади для задоволення прохань Міжнародного кримінального суду щодо надання правової допомоги.

Україні було б доцільно унормувати процедуру виконання рішень Міжнародного кримінального суду в національному законодавстві. З огляду на те, що юрисдикція Міжнародного кримінального суду є міжнародно-правовою, бачиться, що доцільно було б Верховній Раді України прийняти спеціальний закон, в якому б було закріплено процедуру виконання рішень Міжнародного кримінального суду.

Аргументовано доцільність та необхідність запозичення Україною такого досвіду країн-учасниць ЄС – Німеччини та Польщі – щодо виконання рішень Міжнародного кримінального суду: Німеччини – щодо безперешкодного та конфіденційного зв'язку з засудженим; Польщі – щодо визначення в законодавстві відповідних органів державної влади для задоволення прохань Міжнародного кримінального суду щодо надання правової допомоги.

РОЗДІЛ 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ РЕГІОНАЛЬНИХ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ-УЧАСНИЦЯХ ЄС

3.1. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини в країнах-учасницях ЄС

Відповідно до ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Забезпечення прав людини включає реалізацію, охорону та захист. Згідно зі ст. 5 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Обов'язок держави полягає в забезпеченні цього права [91].

Одним з елементів права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є право на виконання рішень таких міжнародних установ та організацій [134; 136; 138-141; 143]. Як слушно наголошує в дисертаційному дослідженні Г. Нечипорук «...щодо такого структурного елементу суб'єктивного юридичного права на звернення до Європейського суду з прав людини як право на виконання рішення Європейського суду з прав людини, то створення ефективного механізму реалізації цього права є головним обов'язком держави. Це умовлено і тим, що право на звернення до Європейського суду з прав людини і його структурний елемент – право на виконання рішення Європейського суду з прав людини – є

гарантією здійснення інших суб'єктивних юридичних прав і свобод людини і громадянина» [26, с. 99-100].

Голова департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи Женев'єв Майер дотримується точки зору, що виконання рішень є досить специфічним аспектом імплементації Конвенції [97]. «Після того, як судом у рішенні чітко викладено висновок про порушення, національна влада має конкретне і безумовне зобов'язання щодо виправлення порушень під контролем інших держав в Комітеті Міністрів Ради Європи. Стаття 46 (2) Конвенції є вираженням цієї колективної відповідальності за дотримання прав і свобод, гарантованих Конвенцією. У зв'язку з цим є актуальними, як видається, такі два основні аспекти. По-перше, припинення порушення Конвенції, що має триваючий характер. По-друге, *restitutio in integrum* – дотримуватися зобов'язань усунути наслідки порушень для заявника і відновити *status quo ante* (той, що існував до моменту вчинення порушення)» [97], зазначає Женев'єв Майє.

Сьогодні і науковці, і практики одностайні в думці, що забезпечення виконання рішень міжнародних установ та організацій в Україні потребує свого вдосконалення [97]. Практика Європейського суду з прав людини також свідчить про таку необхідність та доцільність. Відносно держави Україна у Комітеті міністрів Ради Європи перебуває на контролі щодо виконання 566 рішень Європейського суду з прав людини [97]. П. Пушкар зазначає, що «...таких рішень, за кількістю, в процедурі посиленого нагляду щодо України найбільше, і такі рішення генерують подібні повторювані порушення прав людини. Серед цих повторюваних невирішених проблем найбільші стосуються діяльності судової системи, невиконання судових рішень проти держави, надмірної тривалості судових та слідчих проваджень,

проблем незалежності судової влади (системи дисциплінарної відповідальності та кар'єр суддів), а також проблем резонансного характеру, таких як скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення» [97].

Зважаючи на конституційні традиції країн-учасниць ЄС та України, а також на мету набуття Україною повноправного членства в ЄС, актуальним є аналіз конституційно-правового регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні та країнах-учасницях ЄС [44; 47].

Перш за все виявимо особливості виконання рішень Європейського суду з прав людини в країнах-учасницях ЄС.

Загально визнаний принцип обов'язковості остаточного судового рішення, в тому числі й обов'язковість остаточного рішення Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), на підставі статті 46 Конвенції в тій чи іншій формі закріплено в законодавстві всіх європейських країн [87]. Однак, як зазначає Н. Блажівська, «законодавство європейських країн істотно відрізняється одне від одного у важливих аспектах процедури виконання рішення ЄСПЛ ... З-поміж таких аспектів передусім слід зазначити наступні:

- 1) наявність спеціального закону, який регулює процедуру виконання рішень ЄСПЛ;
- 2) кваліфікація рішення ЄСПЛ як виконавчого документа;
- 3) існування спеціальної процедури виконання рішень ЄСПЛ, яка відрізняється від процедури виконання рішень національних судів;
- 4) наявність «єдиного вікна» для отримання заявником грошової компенсації (справедливої сатисфакції, передбаченої статтею 41 Конвенції);
- 5) існування спеціальної статті витрат державного бюджету для виплати грошових компенсацій на підставі рішень ЄСПЛ;

б) можливість перегляду рішення національного суду на підставі рішення ЄСПЛ, безпосередньо передбачена процесуальним законом» [27].

Виконання рішення Європейського суду з прав людини є міжнародним зобов'язанням держави за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Такий підхід покладено в основу контрольного механізму Конвенції [108].

В Республіці Чехія порядок виконання рішення Європейського суду з прав людини врегульовано комплексом нормативно-правових актів. Перш за все, це ті нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини. Також це ті нормативно-правові акти, в яких визначено функції і повноваження органів державної влади Чехії на виконання рішень Європейського суду з прав людини – вжиття заходів загального та індивідуального характеру [44].

В Чехії виконання рішення Європейського суду з прав людини координується Міністерством юстиції Чехії. Структурно до нього входить Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини [44].

На Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини покладено функцію інформування органів державної влади Чехії про надходження індивідуальних заяв проти Чехії до Європейського суду з прав людини, про рішення Європейського суду з прав людини у справах проти Чехії, а також про практику Європейського суду з прав людини в цілому. Також Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини здійснює розробку рекомендацій щодо заходів загального характеру, які необхідно вжити на виконання рішення Європейського суду з прав людини, бере участь у законотворенні [44].

На Міністерство фінансів Чехії покладено функцію з виплати сум матеріальної сатисфакції відповідно до рішення Європейського суду з прав людини у справах проти Чехії. Щодо інших заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, то ключова роль в їх застосуванні належить Конституційному Суду Республіки Чехія [44].

Конституційний Суд Республіки Чехія розглядає питання конституційності законів Чехії, в тому числі і в світлі практики Європейського суду з прав людини, а також розглядає скарги на порушення прав людини і основоположних свобод органами державної влади. На відміну від України, Конституційний Суд Чехії є національним засобом юридичного захисту, який має вичерпати заявник перш, ніж звернутись до Європейського суду з прав людини [44].

Відповідальними за здійснення виплат у зарубіжних країнах є: Федеральне міністерство фінансів (ФРН), Міністерство юстиції (Литва, Португалія), Міністерство фінансів (Естонія), Міністерство економіки (Італія) та аналогічні за компетенцією урядові органи.

Практика Комітету міністрів у здійсненні нагляду за виконанням рішень Суду показує, що у виняткових випадках повторний розгляд справи або поновлення провадження є найбільш ефективним, якщо не єдиним засобом досягнення *restitutio in integrum* [127-129]. Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації N R(2000)2 «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» (1) закликав Договірні Сторони, зокрема, до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження, у випадках, коли Суд визнав

порушення Конвенції, особливо: і) коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, - наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або поновлення провадження; ii) коли рішення Суду спонукає до висновку, що а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті, або б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помилки чи недоліки, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні [127; 128].

Л. Дешко за критерієм запровадження національного механізму (механізмів), який передбачає можливість звернутися за переглядом справ, провадження в яких завершено згідно з судовим рішенням, яке набуло статусу остаточного, на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, або на підставі рішення, винесеного іншою міжнародною судовою установою країни-учасниці Ради Європи класифікує на такі види:

«1) в національному законодавстві країни чітко не передбачено перегляд національним судом справ на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і заявники не можуть ініціювати перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами або допущеними процесуальними помилками (Австрія, Бельгія, Греція, Угорщина, Італія, Ірландія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Словенія, Іспанія, Швеція...);

2) в національному законодавстві країни чітко не передбачено перегляд національним судом справ на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але заявники можуть ініціювати перегляд справи у

зв'язку з нововиявленими обставинами або допущеними процесуальними помилками (Франція, Нідерланди, Польща);

3) в національному законодавстві країни закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини або ішою міжнародною судовою установою порушення державою його суб'єктивного юридичного права (... Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, ... Німеччина, Латвія, Литва, ... Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, ... Сербія, Словаччина, ... Туреччина)» [54, с. 272-273].

Заходом загального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини є вдосконалення національного законодавства та практики його застосування. Парламент Чехії здійснює гармонізацію законодавства Чехії зі стандартами Європейського суду з прав людини. До цього процесу долучене і Міністерство юстиції Чехії шляхом надання висновків на законопроекти [54].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини здійснює Конституційний Суд Чехії. Також Конституційний Суд Чехії у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам Чехії [54].

В Німеччині, як і в Чехії, відсутній спеціальний закон, який би регулював виконання рішень саме Європейського суду з прав людини. У Німеччині процедури виконання рішень ЄСПЛ у цілому формалізовані законодавчими і підзаконними актами, що визначають компетенцію і порядок роботи різних органів влади, однак спеціального закону, в якому б були зведені всі норми, які стосуються виконання рішень ЄСПЛ, у Німеччині немає [64].

В. Завгородній в своєму дослідженні зазначає, що найбільш детально врегульовано питання виплати компенсацій; також є норми, що визначають порядок перегляду вироків і адміністративних рішень, якщо по справі було винесено рішення ЄСПЛ; порядок перегляду судових рішень по цивільних та інших категоріях справ на даний час не врегульовані [64].

На Уповноваженого з прав людини при Міністерстві юстиції Німеччини покладено завдання з інформування органів державної влади Німеччини та громадськість про рішення ЄСПЛ. Рішення ЄСПЛ перекладається німецькою мовою та оприлюднюється. Це завдання також покладене на Уповноваженого з прав людини, який представляє Німеччину в ЄСПЛ [64].

Виконання рішення ЄСПЛ, як вже зазначалося, передбачає вжиття заходів загального та індивідуального характеру. Науковці в своїх дослідженнях підкреслюють, що у Німеччині рішення ЄСПЛ не є самодостатнім юридичним документом для процедури примусового виконання [41]. Заявник, який отримав рішення ЄСПЛ на свою користь, має звернутися до національного суду Німеччини з метою отримання «визнання» такого рішення компетентним національним судом за аналогією із процедурою визнання рішень іноземних судів [41]. У Німеччині відсутній єдиний нормативний правовий акт, що визначає компетенцію та порядок роботи різних органів щодо виконання рішень ЄСПЛ, однак це не перешкода, оскільки процес достатньою мірою врегульований федеральними законами та підзаконними актами [41].

Виплата справедливої суми сатисфакції є заходом індивідуального характеру. Її здійснює федеральне міністерство фінансів. Більше того, для виплати такої компенсації федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого самоврядування спричинили

порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції. Тобто, федеральне міністерство фінансів застосовує субсидіарну відповідальність. Також заходи індивідуального характеру на виконання рішення ЄСПЛ передбачають поновлення (на скільки це можливо) порушеного права заявника. Відповідно, орган державної влади чи місцевого самоврядування, який прийняв рішення, яке порушило право заявника, гарантоване йому Конвенцією, має переглянути це рішення [41].

Одним із заходів індивідуального характеру, який передбачено процесуальним законодавством ФРН стало, зокрема, відновлення виробництва після задовільного рішення ЄСПЛ [41]. Є. Герасимова в своєму дослідженні акцентує, що витoki введення цієї заходи йдуть у 1985 р., коли Конституційним судом ФРН було винесено рішення у справі Пакеллі, яке дозволило заявнику відновити судове провадження після ухвалення постанови ЄСПЛ [41]. У скарзі, поданій до ЄСПЛ у 1978 році, заявник стверджував, що відмова суд призначити йому офіційного захисника порушив його право на безоплатну юридичну допомогу згідно зі ст. 6 Конвенції [41]. ЄСПЛ ухвалив, що порушення мало місце. «Справа Пакеллі» стала початковим пунктом для подальшого розвитку у напрямку підвищення ролі рішень ЄСПЛ та Конвенції для законодавства ФРН [41].

З 1998 р. Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини в аб. 6 ст. 359 передбачає особливу підставу поновлення провадження, завершеного винесенням вироку, який набрав законної сил , якщо ЄСПЛ встановив порушення Конвенції або її Протоколів [93]. Згідно з аб. 2 ст. 370 приймає клопотання про поновлення провадження та розпоряджається щодо поновлення провадження та судового розгляду за наявності підстав зі ст. 359 Кримінального процесуального кодексу ФРН [93]. Цивільний процесуальний

кодекс Німеччини в аб. 8 ст. 580 також закріплює таку підставу як можливість відновлення судового розгляду [150]. Відновлення судового розгляду закріплено і в законах: «Про соціальні суди», «Про провадження справ у адміністративних судах», «Про судочинство у фінансових судах».

Якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось поновлення (на скільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою [150].

За вживанням заходів загального характеру на виконання рішення ЄСПЛ здійснює нагляд Уповноважений з прав людини при Міністерстві юстиції [150].

Судові органи тлумачать та застосовують національні нормативно-правові акти з врахуванням практики ЄСПЛ. При цьому, національні стандарти забезпечення прав людини в Німеччині вищі, ніж стандарти Конвенції [150].

Таким чином, судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини з метою уникнення порушення прав і свобод людини застосовує практику ЄСПЛ не як основний, а як допоміжний засіб тлумачення змісту прав і свобод людини, закріплених в Основному законі ФРН [150].

На виконання рішення ЄСПЛ виконавчі органи державної влади Німеччини здійснюють розробку законопроектів, адміністративних заходів. Якщо для виконання рішення ЄСПЛ необхідно вносити зміни до законів Німеччини – до розробки законопроектів залучається парламент [150].

Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Бундестаг шляхом направлення парламентських запитів і проведення слухань щодо вжиття заходів загального характеру органами виконавчої влади. Контроль за виплатою сум справедливої матеріальної сатисфакції здійснює Уповноважений з прав людини при Міністерстві юстиції [150].

Конституційний Суд наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики [151; 152; 153].

Починаючи з XIX століття ефективно працює французька система виконання рішень міжнародних судових установ, яка була запозичена рядом країн-учасниць ЄС. Відтак, доцільним та необхідним є виявлення особливостей механізму конституційно-правового забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції [148].

Вчена Л. Дешко зазначає, що «... з XIX століття ефективно працює французька система виконання актів судів та інших органів цивільної юрисдикції», а її особливостями є такі:

«1) виконавче провадження здійснюється державними органами та посадовими особами;

2) судові виконавці перебувають у дисциплінарному підпорядкуванні прокурорам республіки;

3) виконавче провадження здійснюють судові виконавці та генеральні прокурори, прокурори республіки, командири й офіцери поліцейських сил;

4) правовий статус судових виконавців виконавчих проваджень у цивільних справах є поєднанням елементів статусу незалежного професіонала й державного службовця;

5) виконання рішень на користь держави та актів, які приймають адміністративні суди, здійснюється спеціальною системою судових

виконавців державного казначейства, які мають статус державного службовця. Сьогодні французька модель виконавчого провадження лежить в основі систем виконавчого провадження Польщі, Словаччини, Угорщини та інших країн, характеризуючись як ефективна» [55].

Вчена О. Мальцева зазначає, що «у Франції виконавче провадження здійснюється судовими виконавцями, прокурорами, командирами та офіцерами поліції. Виконавче провадження у цивільних справах входить у компетенцію судових виконавців, правовий статус яких поєднує елементи статусу незалежного професіонала і державного службовця. Судовий виконавець, здійснюючи свої повноваження від імені держави, використовує заходи державного примусу з метою забезпечення виконання судових актів, залишаючись особою «вільної професії, яка діє або персонально, або у складі об'єднання виконавців» [99, с. 41 - 44]. Водночас, акцентуємо увагу, що у Франції процедура виконання рішення суду у приватноправовій справі не тотожна процедурі виконання рішення міжнародної судової установи, зокрема, Європейського суду з прав людини, у публічноправовій справі [99].

Дійсно, у Франції діє приватноправова модель примусового виконання, особливість якої полягає в тому, що саме судовий виконавець наділений монополією з виконання судових рішень у сфері приватного права. Водночас, що стосується публічного права, то відповідно до законодавства Франції судовий виконавець не наділений повноваженнями щодо виконання рішень судових установ у сфері дії публічного права - виконання рішень покладається на органи державної влади Франції [99].

Отже, французька модель виконання судових рішень має такі дві складові:

- 1) примусове виконання рішень судових органів у приватноправовій сфері;

2) примусове виконання судових рішень у публічно-правовій сфері. Виконання судових рішень у публічно-правовій сфері належить до компетенції органів державної влади Франції [99].

Вчений Завгородній В. Зазначає, що «у Франції порядок виконання рішень ЄСПЛ слабо формалізований, за винятком процедури перегляду вироків у зв'язку з прийняттям рішень ЄСПЛ» [39]. Аналіз точок зору науковців дозволяє систематизувати такі чинники, що вплинули на формування практики Франції з виконання рішень Європейського суду з прав людини:

- 1) конституційний принцип верховенства міжнародного права;
- 2) високий статус судових актів у національній системі права Франції;
- 3) високий статус виконавчої влади;
- 4) нерозвиненість системи конституційного правосуддя;
- 5) розвиненість системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів» [39].

Особливість порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції полягає в тому, що, по-перше, відсутні спеціалізовані інститути, які б здійснювали виконання саме рішень Європейського суду з прав людини [39].

По-друге, виконання рішень Європейського суду з прав людини здійснює система органів державної влади Франції, на кожен з яких покладено певну функції щодо виконання [39].

Так, Міністерство юстиції Франції здійснює інформування органів державної влади Франції про рішення Європейського суду з прав людини [39].

На виконання рішень Європейського суду з прав людини вживаються заходи індивідуального та загального характеру. Щодо вжиття заходів

індивідуального характеру, то законодавством Франції врегульовано порядок виплати сум справедливої сатисфакції заявнику/заявникам (відповідно до рішення Європейського суду з прав людини), а також процедуру перегляду вироку національного суду у кримінальних справах. Особливість перегляду вироків національного суду у зв'язку з виконанням рішення Європейського суду з прав людини полягає в тому, що:

1) коло суб'єктів, які мають право ініціювати такий перегляд становлять такі особи:

а) особа, яка зверталась до Європейського суду з прав людини з індивідуальною скаргою (засуджений, його представник, спадкоємець/спадкоємці);

б) орган державної влади (Міністр юстиції Франції, Генеральний прокурор при Касаційному суді);

2) перегляд справи здійснює Касаційний суд; 3) перегляд справи здійснює комісія із 5 суддів Касаційного суду [44].

Таким чином, Касаційний суд здійснює перегляд вироку національного суду.

Щодо заходів загального характеру, які полягають у вдосконаленні національного законодавства, практики його застосування, навчанні суддів, прокурорів, адвокатів та ін., то особливість виконання рішень Європейського суду прав людини Францією в частині вжиття заходів загального характеру полягає в тому, що Франція здебільшого не вносить зміни до національного законодавства законів, а вдосконалює практику його застосування. Таким чином, на парламент Франції покладено функцію з внесення змін до законодавства Франції, але внесення таких змін є скоріше виключенням, ніж правилом [44].

Саме на судові органи та органи прокуратури, інших суб'єктів правозастосування покладено основну функцію з виконання рішення Європейського суду з прав людини в частині вжиття заходів загального характеру – вдосконалення практики застосування законодавства Франції. На Міністерство юстиції Франції покладено функції зі забезпечення формування та реалізації державної політики з вдосконалення практики застосування законодавства Франції вище зазначеними органами державної влади на виконання рішення Європейського суду з прав людини [39; 44; 47].

По-третє, функція контролю за виконанням рішення Європейського суду з прав людини інституційно у Франції не забезпечена. Загальновідомо: контроль за виконанням державою рішень Європейського суду з прав людини покладено на Комітет Міністрів Ради Європи [44].

Актуальним для держав-учасниць ЄС та України є питання дотримання строків виконання рішення Європейського суду з прав людини.

В Німеччині контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснюють різні органи: представницький орган (Бундестаг) через парламентські запити і слухання контролює реалізацію заходів загального характеру органами виконавчої влади; Конституційний Суд контролює виконання індивідуальних заходів - за запитом заявника він може відмінити рішення нижчого суду або органу, який переглядав справу заявника після рішення ЄСПЛ; контролює реалізацію заходів загального характеру, оскільки він наділений повноваженнями щодо вирішення колізій між міжнародними нормами і національними законами, а також має право перевіряти правозастосовну практику, в тому числі на її відповідність конституційному принципу «дружелюбності міжнародному праву» [41; 39].

У Франції основну роль щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини у частині заходів загального характеру відіграють судові

органи держави, органи прокуратури та інші суб'єкти правозастосування, а координацію діяльності цих органів здійснює Міністерство юстиції [28]. Щодо функції контролю за виконанням рішень ЄСПЛ, то у Франції вона інституційно не забезпечена, норми, яка б визначала, які дії повинні виконати певні органи державної влади, визначала б терміни – немає [28].

У Польщі функціонує комісія з виконання рішень Європейського суду з прав людини. Ідея полягає в тому, щоб не завантажувати додатково Міністерство юстиції контролем за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, а щоб кожен орган державної влади розумів своє завдання та отримував його від спеціальної комісії з головуєчим віце-прем'єром [66]. Комісія створювалась з метою координації та узгодження взаємодії різних органів державної влади для виконання рішень Європейського суду з прав людини; комісія повідомляє органи про рішення та визначає, які дії повинен такий орган виконати [66].

Отже, у Німеччині та Франції, як і в Україні відсутній чітко прописаний, законодавчо закріплений механізм застосування та реалізації заходів загального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини. Однак українське законодавства має принаймні профільний закон, який відсутній у Німеччині. При цьому на думку науковців, політологів та юристів, наразі в країнах Ради Європи, у тому числі й Україні, існує проблема врегулювання цього інституту та його дії. В Польщі, як і в Україні, було створено відповідну комісію, яка займається питаннями виконання рішень ЄСПЛ, у тому числі й вжиття заходів загального характеру, що стверджує про позитивну тенденцію та подальші активні та дієві кроки щодо удосконалення виконання рішень ЄСПЛ, а також застосування заходів.

Таким чином, вище проведений аналіз дозволяє дійти таких висновків.

1. Виконання рішення Європейського суду з прав людини координується Міністерствами юстиції, структурно до якого входить представник держави в Європейському суді з прав людини.

На Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини покладено функцію інформування органів державної влади про надходження індивідуальних заяв проти держави до Європейського суду з прав людини, про рішення Європейського суду з прав людини у справах проти держави, а також про практику Європейського суду з прав людини в цілому. Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини здійснює розробку рекомендацій щодо заходів загального характеру, які необхідно вжити на виконання рішення Європейського суду з прав людини, бере участь у законотворенні. Щодо інших заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, то ключова роль в їх застосуванні належить Конституційному Суду.

2. В національному законодавстві ряду країн-учасниць ЄС (Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина) закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права.

3. В Чехії Конституційний Суд здійснює аналіз практики Європейського суду з прав людини, а також у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам Чехії.

4. Для виплати суми справедливої сатисфакції федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого

самоврядування спричинили порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції.

Якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось поновлення (на скільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою.

Судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини з метою уникнення порушення прав і свобод людини застосовує практику ЄСПЛ не як основний, а як допоміжний засіб тлумачення змісту прав і свобод людини, закріплених в Основному законі ФРН.

5. Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Бундестаг шляхом направлення парламентських запитів і проведення слухань щодо вжиття заходів загального характеру органами виконавчої влади. Конституційний Суд наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики.

6. Додатково аргументовано, що у Франції процедура виконання рішення суду у приватноправовій справі не тотожна процедурі виконання рішення у публічноправовій справі, в тому числі - рішення міжнародної судової установи.

Відповідно до законодавства Франції у сфері дії публічного права судовий виконавець не наділений повноваженнями щодо виконання рішень судових установ - виконання рішень покладається на органи державної влади Франції.

Встановлено такі особливості порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції:

1) відсутні спеціалізовані інститути, які б здійснювати виконання саме рішень Європейського суду з прав людини;

2) виконання рішень Європейського суду з прав людини здійснює система органів державної влади Франції, на кожен з яких покладено певну функції щодо виконання;

3) функція контролю за виконанням рішення Європейського суду з прав людини інституційно у Франції не забезпечена.

7. Виявлено, що щодо вжиття заходів індивідуального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини законодавством Франції врегульовано порядок виплати сум справедливої сатисфакції заявнику/заявникам (відповідно до рішення Європейського суду з прав людини) та процедуру перегляду вироку національного суду у кримінальних справах. Особливість перегляду вироків національного суду у зв'язку з виконанням рішення Європейського суду з прав людини полягає в тому, що:

1) коло суб'єктів, які мають право ініціювати такий перегляд становлять такі особи: а) особа, яка зверталась до Європейського суду з прав людини з індивідуальною скаргою (засуджений, його представник, спадкоємець/спадкоємці); б) орган державної влади (Міністр юстиції Франції, Генеральний прокурор при Касаційному суді);

2) перегляд справи здійснює Касаційний суд;

3) перегляд справи здійснює комісія суддів Касаційного суду.

Встановлено, що щодо вжиття заходів загального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини, то для Франції більш характерним є вдосконалення практики застосування національного законодавства, ніж внесення змін до нього.

8. Систематизовано такі чинники, що вплинули на формування практики Франції з виконання рішень Європейського суду з прав людини:

- 1) конституційний принцип верховенства міжнародного права; 2) високий статус судових актів у національній системі права Франції; 3) високий статус виконавчої влади; 4) нерозвиненість системи конституційного правосуддя; 5) розвиненість системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів.

3.2. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні

В Україні ч. 5 ст. 55 Конституції України кожному гарантується право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [91]. Йому кореспондує обов'язок держави виконати це рішення. Загальновідомо, що на виконання рішень Європейського суду з прав людини держава вживає заходи загального та індивідуального характеру. При цьому досвід України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини свідчить про необхідність вдосконалення конституційно-правового забезпечення права кожного на виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Зокрема, Л. Дешко зазначає, що «не менш актуальне питання сьогодні в Україні – примусове виконання рішень міжнародних судових установ у нашій країні. Ця проблема не є чимось новим, вона має системний характер і вже давно викликає занепокоєння Ради Європи. Так, на це неодноразово декілька років поспіль Комітетом Міністрів Ради Європи зверталась увага в таких документах: Додатку до Рекомендації від 12 травня 2004 р., у якому, зокрема,

зазначено: «Перед Судом постала проблема дедалі більшої кількості заяв. Така ситуація ставить під загрозу довгострокову ефективність системи, а отже, вимагає негайного реагування договірних сторін» [7; 8]; Рекомендації №Rec(2006)2 Комітету Міністрів державам-учасникам про європейські пенітенціарні правила, ухваленій 11 січня 2006 р. [62]; Проміжній резолюції №CM/ResDH(2008)1 щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини в 232 справах проти України, які стосуються невиконання або суттєвих затримок у виконанні остаточних рішень національних судів, винесених проти держави та підпорядкованих їй суб'єктів, а також відсутності ефективного засобу юридичного захисту, від 6 березня 2008 р. [8]; Рішенні Комітету Міністрів Ради Європи щодо 300 справ, які стосуються невиконання чи суттєвих затримок у виконанні органами державної влади або державними підприємствами остаточних судових рішень, від 8 червня 2009 р. [126] тощо [131; 133; 137]. Існуюча в Україні модель виконання таких рішень не розв'язує цю проблему, адже, незважаючи на реформу виконавчої служби в Україні, приватний виконавець позбавлений права здійснювати примусове виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також рішень, за якими боржником є держава» [53].

На виконання статті 14 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини (далі – Урядовий уповноважений) подавав подання Кабінету Міністрів України про виконання рішень Європейського суду з прав людини, які набули статусу остаточного. Так, Урядовий уповноважений зазначає, що «з метою усунення підстав порушення статті 6 Конвенції, констатованого Європейським судом у вказаній справі, необхідно вдосконалювати практику розгляду справ судами в контексті відповідної вимоги статті 6 Конвенції щодо «розумного строку»

провадження» [122]. Хоча в законодавстві України і визначено терміни розгляду тих або інших справ, а також чинники, які на це впливають (складність справи тощо), тим не менш загальновідомим фактом є перезавантаженість судів України, що впливає і на строки розгляду справ, і на якість самого судового процесу, і на якість винесених рішень. Бачиться, що виходом з цієї ситуації є пошук технологічних шляхів вирішення, більш широке застосування новітніх інформаційних технологій та встановлення більш жорстких критеріїв прийнятності позовних заяв відповідно до принципу «*de minimis non curat praetor*».

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виконання Рішення - а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру [122]. В ст. 5 цього закону йдеться, що «Протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва надсилає стислий виклад Рішення Стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, безпосередньо причетним до справи, за якою постановлено Рішення» [122]. Згідно зі ст. 6 цього закону «з метою виконання заходів загального характеру держава забезпечує переклад та опублікування повних текстів Рішень українською мовою спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників. Автентичність перекладу повних текстів Рішень засвідчується Органом представництва. Визначення видання, яке здійснюватиме переклад та опублікування повних текстів Рішень, а також замовлення необхідної кількості примірників видання з метою забезпечення судів, органів прокуратури, юстиції, внутрішніх справ,

служби безпеки, установ виконання покарань, інших зацікавлених суб'єктів провадяться на конкурсній основі Органом представництва. Забезпечення суддів опублікованим перекладом повних текстів Рішень покладається на державний орган, відповідальний за організаційно-матеріальне забезпечення судів» [122].

Питанню виконання рішення Європейського суду з прав людини присвячено розділ 3 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Заходи загального характеру, які держава вживає на виконання рішення Європейського суду з прав людини, визначено в ст. 13 цього закону. Зокрема, відповідно до п. 1 ст. 13 «Заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді» [122].

Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема:

- а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;
- б) внесення змін до адміністративної практики;
- в) забезпечення юридичної експертизи законопроектів;
- г) забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

д) інші заходи, які визначаються - за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи - державою-відповідачем відповідно до Рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень» [122] (п. 2 ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Стаття 14 вище вказаного закону визначає дії Органу представництва щодо вжиття заходів загального характеру. Так, щокварталу Орган представництва готує та надсилає до Кабінету Міністрів України подання щодо вжиття заходів загального характеру, яке включає пропозиції щодо вирішення зазначеної в Рішенні системної проблеми та усунення її першопричини, зокрема:

- а) аналіз обставин, що призвели до порушення Конвенції;
- б) пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства;
- в) пропозиції щодо внесення змін до адміністративної практики;
- г) пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів;
- д) пропозиції щодо забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Європейського суду з прав людини для суддів, прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;
- е) пропозиції щодо здійснення інших заходів загального характеру, спрямованих на усунення недоліків системного характеру, припинення спричиненого цими недоліками порушення Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень; є) перелік

центральных органів виконавчої влади, які є відповідальними за вжиття кожного з пропонованих у поданні заходів (п. 1-2 ст. 14).

Зокрема, в Поданні про виконання рішень Європейського суду з прав людини, які набули статусу остаточного йдеться, що «Щодо порушення права на розгляд справи судом протягом розумного строку (пункт 1 статті 6): вказане порушення було констатовано Європейським судом у рішенні у справі «Савенкова проти України» у зв'язку з незабезпеченням національними органами розгляду справи заявниці протягом розумного строку з огляду на те, що справа не була особливо складною, а поведінка сторін не могла виправдати тривалість провадження у більш, ніж вісім років. Європейський суд також встановив порушення ст.13 Конвенції з огляду на відсутність у національному законодавстві засобів юридичного захисту щодо скарг стосовно тривалості провадження. Шляхи вирішення: з метою усунення підстав порушення статті 6 Конвенції, констатованого Європейським судом у вказаній справі, необхідно вдосконалювати практику розгляду справ судами в контексті відповідної вимоги статті 6 Конвенції щодо «розумного строку» провадження» [116]. Бачиться, що таке змістовне наповнення подання носить формальний характер: в ньому констатується загальновідомий факт, викладений в рішенні Європейського суду з прав людини та не пропонуються конкретні заходи, а лише в загальному вигляді зазначається, що треба вдосконалювати практику розгляду судами справ з дотриманням розумного строку. Бачиться, що такий формалізм подань не спрямований на забезпечення з боку держави реального виконання рішення Європейського суду з прав людини.

Зупинимось і на такому факті в поданні щодо порушення права на виконання рішення суду протягом розумного строку: «...Вказані порушення були констатовані Європейським судом у справах «Терновік та 19 інших

проти України», «Роженко та 23 інших проти України», «Штабовенко та 89 інших проти України», «Кононова та 89 інших проти України», «Писарський та 164 інших проти України» та «Цибулько та 249 інших проти України». Вказані рішення було ухвалено Європейським судом у рамках відновленої процедури розгляду скарг, які стосуються тривалого невиконання рішень національних органів та відсутності у цьому зв'язку ефективних засобів юридичного захисту, як це передбачено пілотним рішенням у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України». Шляхи вирішення: 5 червня 2012 року було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» (далі - Закон), розроблений у рамках вжиття заходів загального характеру на виконання пілотного рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України». Прийнятий Закон встановив нову процедуру виконання рішень судів, боржниками за якими є державні органи, підприємства, установи та організації, а також юридичні особи, примусова реалізація майна яких забороняється відповідно до законодавства. Проте, Закон не вирішує питання щодо погашення вже існуючої заборгованості за судовими рішеннями, відповідальність за виконання яких несе держава. Відповідно, певна кількість рішень залишиться невиконаною, а особи, на чію користь вони постановлені, залишаться потенційними заявниками до Європейського суду зі скаргами на порушення їхнього права на виконання рішення протягом розумного строку. У цьому зв'язку Міністерством юстиції України було підготовлено проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» з метою врегулювання процедури погашення заборгованості за вказаною категорією рішень, виконання яких не охоплюється процедурою, встановленою Законом. 31 січня 2013 року проект було подано до Кабінету Міністрів України. 13 лютого 2013 року його було схвалено на засіданні Кабінету Міністрів

України. 26 лютого 2013 року вказаний законопроект було подано до Верховної Ради України (реєстраційний номер 2399). Наразі проект залишається неприйнятним. На необхідності якнайшвидшого прийняття цього закону та повного виконання пілотного рішення Європейського суду у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» неодноразово наголошувалось Комітетом міністрів Ради Європи, у його резолюціях, ухвалених на засіданнях 24-26 вересня 2012 року, 4-6 грудня 2012 та 5-7 березня 2013 року» [116]. Відсутність такої координації дій Уряду України та Верховної Ради України, Міністерства юстиції України, Органу представництва є суттєвим недоліком в механізмі виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Фактично роль Органу представництва щодо рішення Європейського суду з прав людини має інформаційний характер. Так, наприклад, відповідно до п. 3 ст. 14 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» одночасно з поданням Органу представництва готує аналітичний огляд для Верховного Суду України, який включає:

- а) аналіз обставин, що спричинили порушення Конвенції;
- б) пропозиції щодо приведення судової практики у відповідність з вимогами Конвенції.

Бачиться, що посилити ефективність механізму виконання рішення Європейського суду з прав людини могла б розробка таких пропозицій спільно робочою групою/групами у складі Органу представництва та Верховного Суду України.

Згідно з п. 4 ст.14 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» одночасно з поданням Органу представництва готує та надсилає до Апарату Верховної

Ради України пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів [116]. При цьому фактично співпраці між Органом Представництва та Апаратом Верховної Ради України немає. Формально Орган Представництва розробляє такі пропозиції, не оцінюється їх якість, вони передаються до Апарату Верховної Ради України і далі не визначено як швидко вони будуть розглянуті Верховною Радою України, яка їх доля. Більше того, Верховна Рада не надає інформацію та юридичне обґрунтування чому не були враховані ті або інші розроблені і подані Органом Представництва пропозиції під час підготовки законопроектів. Бачиться, що посилити ефективність механізму виконання рішення Європейського суду з прав людини в цій частині було б закріплення в законодавстві строку, протягом якого такі пропозиції розглядаються, а також надання таким пропозиціям характеру невідкладних. Також бачиться було б доцільним залучати представника/представників Органу Представництва до розгляду таких пропозицій на засіданні відповідного Комітету Верховної Ради України та обов'язковий характер такого розгляду.

Також звертає на себе увагу той факт, що в Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є стаття, яка визначає дії Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів загального характеру, але немає статті, яка б визначала дії Верховної Ради щодо вжиття заходів загального характеру, Президента України як гаранта прав і свобод людини і громадянина, Верховного Суду України. Бачиться, що відсутність унормування таких дій з боку Парламенту України, Глави держави та Верховного Суду України і призводить, в тому числі, до затягування термінів виконання рішень Європейського суду з прав людини, а також не внесення змін до законодавства України та практики його застосування на виконання рішення Європейського суду з прав людини, що, в

свою чергу, призводить до порушень прав і свобод інших осіб, які знаходяться в тій же ситуації, що і стягувач, а також призводять до невиконання рішення Європейського суду з прав людини.

Так, відповідно до п. 1 ст. 15 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Прем'єр-міністр України відповідно до подання, передбаченого у статті 14 цього Закону, визначає центральні органи виконавчої влади, які є відповідальними за виконання заходів загального характеру, та невідкладно дає їм відповідні доручення. Центральний орган виконавчої влади, визначений у дорученні Прем'єр-міністра України, у встановлений у дорученні строк:

а) забезпечує в межах своєї компетенції видання відомчих актів на виконання заходів загального характеру та контролює їх виконання;

б) вносить до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо прийняття нових, скасування чинних нормативно-правових актів або внесення до них змін (ч. 2 ст. 15).

Згідно з ч. 3 ст. 15 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» Кабінет Міністрів України:

а) видає в межах своєї компетенції акти на виконання заходів загального характеру;

б) вносить у порядку законодавчої ініціативи до Верховної Ради України законопроекти щодо прийняття нових, скасування чинних законів або внесення до них змін [116].

Відповідні акти мають бути видані та відповідний законопроект має бути внесений Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України протягом трьох місяців від дня видання доручення Прем'єр-міністра України, передбаченого частиною першою цієї статті (ч. 4 ст. 15

Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») [116].

При цьому, акцентуємо увагу, що і Президент України видає підзаконні акти і теж як гарант прав і свобод людини і громадянина мав би бути залучений до виконання рішень Європейського суду з прав людини. Більше того, Орган Представництва у співпраці з Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України, а також Верховним Судом України теж міг би бути інституційною складовою, яка б підсилила ефективність механізму виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні.

Згідно зі ст. 16 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» у разі невиконання або неналежного виконання Рішення винні службові особи, до повноважень яких належить це виконання, несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України [122]. При цьому, Конституції багатьох держав містять застереження стосовно президента, наприклад: „Президент не повинен нести відповідальності перед будь-якою палатою Парламенту або будь-яким судом за здійснення чи виконання повноважень і функцій, які відповідають його посаді, або за будь-яку дію, яку він вчинив або мав намір вчинити для здійснення чи виконання таких повноважень і функцій” (§ 8.1° ст. 12 Конституції Ірландії 1937 р.); „Президент не несе відповідальності за свої офіційні дії” (ч. 1 ст. 11 Конституції Ісландії 1944 р.); „Президент Республіки за свою діяльність політичної відповідальності не несе” (п. 53 р. III Конституції Латвії 1922 р.); „Президент Республіки не несе відповідальності за здійснення своєї функції” (ч. 3 ст. 54 Конституції Чехії 1992 р.) [98].

Як зазначає Г. Малкова «Конституції по-різному визначають види правопорушень, за вчинення яких президент може бути притягнений до

відповідальності в порядку імпічменту. Іноді такі правопорушення обмежуються тільки державною зрадою (Казахстан, Франція, Чехія). Нерідко поряд з державною зрадою зазначається також „інший тяжкий злочин” (Білорусь, Росія). Чи не найширшим є коло підстав для імпічменту президента США – він може бути усунений з посади після засудження в порядку імпічменту за державну зраду, хабарництво або інші тяжкі злочини і проступки (розд. 4 ст. II Конституції США 1787 р.)» [98].

Вчена звертає увагу, що «за такими конституційними формулюваннями приховується велика різниця в обсязі юридичної відповідальності глав держав та ефективності самого інституту імпічменту. В Казахстані, Франції і Чехії притягти президента до відповідальності практично неможливо, оскільки малоймовірно, щоб обрана (народом чи парламентом) главою держави авторитетна особистість опустилася до переходу на бік ворога в умовах воєнного стану чи в період збройного конфлікту, шпигунської діяльності, надання іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти власної держави тощо, що складає ознаки державної зради як кримінального злочину. Як підставу для усунення президента з поста в порядку імпічменту конституції багатьох держав передбачають не тільки державну зраду чи інший тяжкий злочин, а й навмисне (чи грубе) порушення ним конституції і законів (Австрія, Італія, Литва, Польща, Словаччина, Угорщина, ФРН та ін.). У такому випадку притягнення президента до відповідальності в порядку імпічменту є більш реальним, оскільки до „навмисного порушення конституції і законів” він вдається значно частіше, ніж до скоєння кримінального злочину. Однак випадки усунення президента з поста і на такій підставі є рідкісними. 2004 року за „грубе порушення Конституції” в порядку імпічменту був усунений з поста президент Литви Р. Паксас. Це єдиний випадок у Європі» [98].

Питанню звернення рішення Європейського суду з прав людини до виконання в частині виплати відшкодування присвячено ст. 7 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Так, протягом десяти днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів;

б) надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, оригінальний текст і переклад резолютивної частини остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, оригінальний текст і переклад рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва (п. 1 ст. 7).

Державна виконавча служба упродовж десяти днів з дня надходження вище вказаних документів, відкриває виконавче провадження (ч. 2 п.1 ст. 7 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). Неподання Стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання Рішення (п. 2 ст. 7 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Якщо встановити місцеперебування (місцезнаходження) Стягувача - фізичної особи неможливо, а також у разі смерті Стягувача - фізичної особи

чи реорганізації або ліквідації Стягувача - юридичної особи сума відшкодування перераховується на депозитний рахунок державної виконавчої служби (п. 1 ст. 9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Сума відшкодування, яка знаходиться на депозитному рахунку державної виконавчої служби, перераховується:

а) на рахунок Стягувача після подання ним відповідної заяви;

б) на рахунки спадкоємців Стягувача - фізичної особи після подання ними належним чином оформлених документів, які надають їм право на отримання спадщини;

в) на рахунок правонаступника реорганізованого Стягувача - юридичної особи після подання ним належним чином оформлених документів, які підтверджують його правонаступництво;

г) на рахунки засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача - юридичної особи після подання ними рішень суду, які підтверджують їхній статус засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача - юридичної особи на момент ліквідації та визначають частку відшкодування, що належить до виплати кожному із засновників (учасників, акціонерів) (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [98].

І. Ліщина зазначає, що станом на станом «...12.06.2017 року, в Департаменті фінансового забезпечення бухгалтерського обліку Міністерства юстиції знаходиться рішень Європейського суду з прав людини на загальну суму 69 380 євро, термін добровільного трьох місячного виконання яких не закінчився та відсутні банківські реквізити заявника 59, 80, 880 євро направлені на оплату державного казначейства 9500 євро».

Згідно зі ст 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» «...виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у Рішенні» [122].

Якщо заявник не встиг подати заяву в три місяці, то кошти переводяться на рахунок Державної виконавчої служби і знаходяться там рік, очікуючи, коли заявник надасть відповідну інформацію. Якщо інформація не надається, то відповідно до законодавства України, гроші повертаються до державного бюджету. Недолік Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» полягає в тому, що якщо людина з'являється після цього строку, то практика складається таким чином, що вона має звернутися до суду, оскаржуючи рішення виконавця про закінчення виконання. З одного боку, виконавцю простіше вже на підставі судового рішення просто відкрити нове виконання і сплатити ці гроші, але для людини це обертається необхідністю знову брати участь в судовому процесі. Бачиться, що виходом з цієї ситуації було б не повернення коштів до бюджету, а відкриття рахунку в банку державної форми власності на ім'я таких осіб.

Отже, змістовне наповнення подання органу представництва носить формальний характер: в ньому констатується загальновідомий факт, викладений в рішенні Європейського суду з прав людини, та не пропонуються конкретні заходи, а лише в загальному вигляді зазначається, що треба вдосконалювати практику розгляду судами справ з дотриманням розумного строку.

Формалізм подань не спрямований на забезпечення з боку держави реального виконання рішення Європейського суду з прав людини. Процедура взаємодії Органу представництва та Кабінету Міністрів України потребує

вдосконалення шляхом конкретизації дій, які вони вживають на виконання рішення Європейського суду з прав людини, строків, та відповідальності.

3.3. Конституційно-правова основа виконання рішень Суду ЄС в Україні

В Преамбулі Конституції України визначено зовнішньополітичний вектор – набуття повноправного членства в ЄС. Відповідно, визнання юрисдикції Суду ЄС. Це зумовлює необхідність вдосконалення в Україні конституційно правових основ виконання його рішень адже наразі:

1) юрисдикція Суду ЄС не поширюється на територію України;

2) його рішення не підлягають обов'язковому виконанню на території України з огляду на те, що Україна не є повноправним членом Європейського Союзу. Прагнення України набути повноправне членство в ЄС, ті заходи, які вже вжиті Україною на цьому шляху свідчать про необхідність подальшого вдосконалення правового поля України щодо виконання рішень Суду ЄС.

Основними функціями Суду ЄС є такі:

1) перевірка законність актів інститутів Європейського союзу;

2) забезпечення виконання зобов'язань державами-членами ЄС за договорами ЄС;

3) інтерпретація права Європейського Союзу на прохання національних судів та трибуналів (конституційних судів держав).

Крім того, Суд ЄС покликаний виконувати функції:

1) міжнародного суду;

2) конституційного суду;

3) частково адміністративного суду.

Суд ЄС як міжнародна судова установа покликаний вирішувати спори:

1) між державами-учасницями ЄС щодо об'єкта установчої угоди (Договору про заснування ЄС – первинного права ЄС);

2) між державами-учасницями ЄС та інститутами ЄС чи між інститутами ЄС, якщо цей спір подається на розгляд Суду ЄС за особливою згодою між сторонами спору.

Суд ЄС як конституційний суд покликаний розглядати законність актів, прийнятих:

1) спільно Європейським парламентом та Радою;

2) Радою, Комісією та Європейським центральним банком, але які не належать до рекомендацій та/або висновків;

3) Європейським парламентом і які є такими, що мають правові наслідки для третіх сторін.

Суд ЄС як адміністративний суд покликаний вирішувати спори, пов'язані з незаконною бездіяльністю Європейського парламенту, Ради чи Комісії. Під беззаконною діяльністю розуміється така діяльність вище зазначених суб'єктів, що порушує Договір про заснування ЄС- первинне право ЄС. Крім того, як адміністративний суд Суд ЄС покликаний розглядати спори між ЄС і його службовцями, а також ті спори, які стосуються відшкодування збитків, що були заподіяні інститутами ЄС та/або їх службовцями при виконанні ними своїх повноважень.

Разом з національними судами держав-учасниць ЄС, які передають розгляд тих чи інших питань Суду ЄС, Суд ЄС забезпечує єдине тлумачення норм права ЄС та повагу до права ЄС.

Загальновідомо, що Суд ЄС уповноважений видавати такі види нормативно-правових актів:

1) рішення;

2) постанови;

3) висновки.

Рішення Суду ЄС є остаточними, оскарженню не підлягають, а їх невиконання є підставою для притягнення до відповідальності.

Сам по собі факт відхилення органів державної влади країни-учасниці ЄС від практики Суду ЄС може бути підставою для відповідальності. Це свідчить, що практика Суду ЄС має правоутворюючий характер.

Виконання рішення Суду ЄС здійснюється відповідно до процедури, що визначена національним правом держави-учасниці ЄС, і якій це рішення має бути виконане. Виконання тих рішень Суду ЄС, які передбачають санкції проти країн - членів Євросоюзу, залежить від власної волі держав (держави)-члена ЄС. Рішення є проти ЄС можуть підлягати примусовому виконанню лише в разі наявності спеціального дозволу Суду ЄС.

Є механізм примусового виконання рішень Суду ЄС. Рішення Суду ЄС виконуються за аналогією до виконання рішень національних судів держав-членів ЄС і арбітражів. У разі невиконання/неналежного виконання рішення Суду ЄС можливим є накладення штрафних санкцій.

Вперше така можливість була закріплена в Маастрихтському договорі в 1992 році [96]. 5 червня 1996 р. Європейською комісією було прийнято меморандум, в якому визначено критерії для застосування санкції у вигляді штрафу щодо держави, яка не виконує рішення. 8 січня 1997 р. Комісією було доповнено систему розрахунку розміру штрафу новим показником – фіксованою ставкою платежу за кожний день прострочення виконання рішення, помноженою на два коефіцієнти: серйозність порушення (1-20); тривалість порушення (1-3).

При цьому, враховується фінансове становище держави-порушниці. Розрахунок здійснюється на підставі її ВВП.

Наявність системи розрахунку штрафу та пені, яка враховує серйозність та тривалість порушення разом із фінансовим становищем держави-порушника призводить до прозорості механізму контролю над виконанням рішень [7]. Безумовно, держава-член, виплативши одноразовий штраф, може якийсь час утримуватись від виконання рішення Суду ЄС [114]. Комісії знову доведеться подавати до Суду ЄС новий позов на підставі невиконання рішення Суду ЄС [115]. Враховуючи те, що терміни судочинства в ЄС є дуже значними, держава-член може безкарно порушувати право ЄС протягом усього часу, необхідного для винесення рішення за позовом, що є неприпустимим, оскільки суперечить принципу законності [115].

В п. 2 ст. 260 Договору про функціонування Європейського Союзу [57] закріплено механізм контролю за виконанням рішень Суду Європейського Союзу. Стаття 244 Договору про ЄС встановлює, що рішення суду ЄС підлягають виконанню на підставі ст. 256, згідно з якою рішення Суду мають виконуватися за аналогією з рішеннями Ради ЄС та Комісії ЄС. Ця стаття встановлює примусове виконання рішень, що має регулюватися цивільно-процесуальними нормами тієї держави, на території якої має місце виконання [57].

Як вже зазначалося в цьому підрозділі дисертаційного дослідження, наразі юрисдикція Суду ЄС не поширюється на територію України, а його рішення не підлягають обов'язковому виконанню на території України з огляду на те, що Україна не є повноправним членом Європейського Союзу. Зовнішньополітичний вектор України на набуття повноправного членства в ЄС свідчить про доцільність та необхідність розгляду перспективи внесення змін до законодавства України щодо виконання рішень Суду ЄС.

В Україні діє Закон України «Про виконавче провадження», яким передбачено примусове виконання рішень Європейського суду з прав людини

з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України; рішень (постанов) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень. Отже, в Законі України «Про виконавче провадження» закладено фундамент для потенційного виконання рішень Суду ЄС – в ньому йде мова про виконання рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України.

Бачиться, що за аналогією з Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» доцільним було б прийняти і Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Суду ЄС», в якому чітко прописати положення про «виконання рішення Суду ЄС, з врахуванням того, що відповідно до Договору про функціонування Європейського Союзу, що має таку ж юридичну силу як Договір про Європейський Союз, рішення Суду ЄС, наказ про примусове виконання рішення Суду додається до рішення, після чого уряд країни-учасниці має призначити відповідальну особу та сповістити про це Комісію та безпосередньо Суд ЄС. Отже, з метою гармонізації законодавства ЄС з законодавством України необхідно в законодавстві України передбачити положення про призначення відповідальної особи за виконання рішень Суду ЄС та про звітність Україною щодо виконання рішення Суду ЄС перед органам ЄС.

За аналогією до процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини бачиться за необхідне створити орган представництва України в

самому Суді ЄС, наприклад, Урядового уповноваженого у справах Суду ЄС. Основними завданнями його пропонується визначити такі:

- 1) представництво України в Суді ЄС;
- 2) координація роботи органів виконавчої влади, що пов'язана з підготовкою матеріалів для розгляду справ у Суді ЄС;
- 3) підготовка і внесення на розгляд Суду ЄС письмових доповідей, участь у слуханні справ, які розглядаються ними;
- 4) внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозицій про усунення порушень Договору про ЄС;
- 5) надання необхідної інформації уповноваженим особам, які прибуватимуть в Україну з метою проведення перевірок дотримання Україною норм Договору про ЄС.

Також доцільно на Уповноваженого представника покласти функцію інформування органів державної влади України про надходження заяв до Суду ЄС, а також про судову практику Суду ЄС загалом.

Також доцільним для України вбачається запозичення такого досвіду Чехії: Конституційний Суд здійснює аналіз практики Суду ЄС, у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам.

Також доцільно внести зміни у процесуальні закони України (Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс тощо) та інші нормативно-правові акти в частині закріплення в них норми, відповідно до якої практика Суду ЄС є джерелом права в Україні.

Також пропонуємо розширити коло повноважень Міністерства юстиції України, визначивши його як орган, який буде відповідальний за забезпечення представництва України в Суді ЄС та координацію виконання його рішень. Доцільним є і створення Комісії з питань виконання рішень

Суду ЄС на базі Кабінету Міністрів України. Доцільним є і функціонування такої посадової особи як Урядовий Уповноважений у справах Суду Європейського Союзу. Відповідно, необхідним є розробка та затвердження положення про його діяльність.

Бачиться, що запропонована основа механізму виконання рішень Суду ЄС, стане запорукою добросовісного виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань з забезпечення прав людини і основоположних свобод в Україні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Виконання рішення Європейського суду з прав людини в Україні координується Міністерствами юстиції, структурно до якого входить представник держави в Європейському суді з прав людини.

На Уповноваженого представника держави в Європейському суді з прав людини покладено функцію інформування органів державної влади про надходження індивідуальних заяв проти держави до Європейського суду з прав людини, про рішення Європейського суду з прав людини у справах проти держави, а також про практику Європейського суду з прав людини в цілому. Уповноважений представник держави в Європейському суді з прав людини здійснює розробку рекомендацій щодо заходів загального характеру, які необхідно вжити на виконання рішення Європейського суду з прав людини, бере участь у законотворенні. Щодо інших заходів загального та індивідуального характеру на виконання рішень Європейського суду з прав людини, то ключова роль в їх застосуванні належить Конституційному Суду.

2. В національному законодавстві ряду країн-учасниць ЄС (Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина) закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права.

3. В Чехії Конституційний Суд здійснює аналіз практики Європейського суду з прав людини, а також у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам Чехії.

4. Для виплати суми справедливої сатисфакції федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого самоврядування спричинили порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції.

Якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось поновлення (на скільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою.

Судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини з метою уникнення порушення прав і свобод людини застосовує практику ЄСПЛ не як основний, а як допоміжний засіб тлумачення змісту прав і свобод людини, закріплених в Основному законі ФРН.

5. Контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Бундестаг шляхом направлення парламентських запитів і проведення слухань щодо вжиття заходів загального характеру органами виконавчої влади. Конституційний Суд наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики.

6. Додатково аргументовано, що у Франції процедура виконання рішення суду у приватноправовій справі не тотожна процедурі виконання рішення у публічноправовій справі, в тому числі - рішення міжнародної судової установи.

Відповідно до законодавства Франції у сфері дії публічного права судовий виконавець не наділений повноваженнями щодо виконання рішень судових установ - виконання рішень покладається на органи державної влади Франції.

Встановлено такі особливості порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції:

1) відсутні спеціалізовані інститути, які б здійснювати виконання саме рішень Європейського суду з прав людини;

2) виконання рішень Європейського суду з прав людини здійснює система органів державної влади Франції, на кожен з яких покладено певну функції щодо виконання;

3) функція контролю за виконанням рішення Європейського суду з прав людини інституційно у Франції не забезпечена.

7. Виявлено, що щодо вжиття заходів індивідуального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини законодавством Франції врегульовано порядок виплати сум справедливої сатисфакції заявнику/заявникам (відповідно до рішення Європейського суду з прав людини) та процедуру перегляду вироку національного суду у кримінальних справах. Особливість перегляду вироків національного суду у зв'язку з виконанням рішення Європейського суду з прав людини полягає в тому, що:

1) коло суб'єктів, які мають право ініціювати такий перегляд становлять такі особи:

а) особа, яка зверталась до Європейського суду з прав людини з індивідуальною скаргою (засуджений, його представник, спадкоємець/спадкоємці);

б) орган державної влади (Міністр юстиції Франції, Генеральний прокурор при Касаційному суді);

- 2) перегляд справи здійснює Касаційний суд;
- 3) перегляд справи здійснює комісія суддів Касаційного суду.

Встановлено, що щодо вжиття заходів загального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини, то для Франції більш характерним є вдосконалення практики застосування національного законодавства, ніж внесення змін до нього.

8. Систематизовано такі чинники, що вплинули на формування практики Франції з виконання рішень Європейського суду з прав людини:

- 1) конституційний принцип верховенства міжнародного права;
- 2) високий статус судових актів у національній системі права Франції;
- 3) високий статус виконавчої влади; 3) нерозвиненість системи конституційного правосуддя;
- 4) розвиненість системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів.

9. Змістовне наповнення подання органу представництва носить формальний характер: в ньому констатується загальновідомий факт, викладений в рішенні Європейського суду з прав людини, та не пропонуються конкретні заходи, а лише в загальному вигляді зазначається, що треба вдосконалювати практику розгляду судами справ з дотриманням розумного строку. Формалізм подань не спрямований на забезпечення з боку держави реального виконання рішення Європейського суду з прав людини. Процедура взаємодії Органу представництва та Кабінету Міністрів України потребує вдосконалення шляхом конкретизації дій, які вони вживають на виконання рішення Європейського суду з прав людини, строків, та відповідальності.

10. Виявлені недоліки Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», запропоновані напрями його вдосконалення.

11. Встановлено, що в Законі України «Про виконавче провадження» закладено фундамент для потенційного виконання рішень Суду ЄС – в ньому йде мова про виконання рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України.

Аргументовано доцільність та необхідність за аналогією з Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Суду ЄС», в якому були б положення про виконання рішення Суду ЄС». З метою гармонізації законодавства ЄС з законодавством України акцентовано на необхідності передбачити в законодавстві України положення про призначення відповідальної особи за виконання рішень Суду ЄС та про звітність Україною щодо виконання рішення Суду ЄС перед органам ЄС.

За аналогією до процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини запропоновано створити орган представництва України в самому Суді ЄС. Основними завданнями його запропоновано визначити такі:

- 1) представництво України в Суді ЄС;
- 2) координація роботи органів виконавчої влади, що пов'язана з підготовкою матеріалів для розгляду справ у Суді ЄС;
- 3) підготовка і внесення на розгляд Суду ЄС письмових доповідей, участь у слуханні справ, які розглядаються ними;
- 4) внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозицій про усунення порушень Договору про ЄС;

5) надання необхідної інформації уповноваженим особам, які прибуватимуть в Україну з метою проведення перевірок дотримання Україною норм Договору про ЄС.

12. Доцільним для України є запозичення досвіду Чехії: Конституційний Суд здійснює аналіз практики Суду ЄС, у вигляді рекомендацій здійснює її роз'яснення іншим національним судам.

13. Аргументовано доцільність внесення змін у процесуальні закони України (Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс тощо) та інші нормативно-правові акти в частині закріплення в них норми, відповідно до якої практика Суду ЄС є джерелом права в Україні.

Запропоновано розширити коло повноважень Міністерства юстиції України, визначивши його як орган, який буде відповідальний за забезпечення представництва України в Суді ЄС та координацію виконання його рішень. Доцільним є і створення Комісії з питань виконання рішень Суду ЄС на базі Кабінету Міністрів України. Доцільним є і функціонування такої посадової особи як Урядовий Уповноважений у справах Суду Європейського Союзу. Необхідною є розробка та затвердження положення про його діяльність.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що Конституції Королівства Іспанія, ФРН, Італійської Республіки, Королівства Бельгія, Французької Республіки, Португальської Республіки закріплюють право кожного на судовий захист, а Конституція Республіки Болгарія – право кожного громадянина на захист. Конституції Латвії, Литви, Естонії містять бланкетні норми права.

Додатково аргументовано, що це не виключає право кожного на звернення до міжнародної судової установи та права на виконання її рішення, адже це впливає з міжнародних зобов'язань держави. Це свідчить про те, що основним є внутрішньодержавний механізм захисту прав людини, а міжнародний є субсидіарним.

2. Встановлено, що норми конституцій держав-учасниць ЄС окреслюють межі простору, в якому правосуддя здійснюється судами цих держав – йдеться про внутрішньодержавний (національний) механізм захисту прав людини, право на ефективний судовий захист є основним конституційним правом людини, право на виконання рішення національного суду – похідним від нього, а юрисдикція міжнародної судової установи є міжнародно-правовою, виходить за межі національної, право на звернення до міжнародної установи є основним правом кожного, право ж на виконання рішення міжнародної судової установи – похідним від нього.

Не окреслення в конституції держави меж простору, в якому здійснюється міжнародне правосуддя, не означає, що кожен не має права застосовувати субсидіарний механізм захисту своїх прав – звертатись до міжнародної судової установи – це право гарантовано міжнародними договорами з прав людини, членом або учасником яких є держави.

3. Манільською декларацією передбачено судовий спосіб врегулювання спорів та арбітраж. Міжнародний Суд є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Постійним органом, який має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, доповнює національні органи кримінальної юрисдикції є Міжнародний кримінальний суд. Міжамериканський суд з прав людини – є самостійним, конвенційним органом, функція якого полягає у захисті прав людини в державах Північної та Південної Америки. Арабський суд з прав людини так і не розпочав свою діяльність, хоча, мандат Суду дозволяє державам-учасникам подавати скарги. Африканський суд з прав людини і народів – є самостійним органом призначення якого полягає у захисті прав людини в державах Африки. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї. Суд Європейського Союзу здійснює тлумачення законодавства ЄС та здійснює судове врегулювання спорів національний уряд-інститути ЄС.

Звернення до Міжнародного Суду ООН або арбітражу не є недружнім актом у відносинах між державами, а навпаки свідчить про застосування мирних засобів вирішення спорів.

На відміну від інших міжнародних судових установ лише міжнародні кримінальні трибунали можуть бути об'єднані в рамках одного судочинства.

Аргументовано, що щодо міжнародних судових органів поняття «юрисдикція» не є тотожним поняттю «компетенція». Поняття юрисдикція є уособленням поняття «судова влада», яка має таку з ознак як легітимність

4. Спростовано такі існуючі в юридичній доктрині концепції щодо місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав: рішення Європейського Суду мають субсидіарний характер; рішення виступають

формою так званого м'якого права (soft law); рішення Європейського Суду з прав людини не можуть займати те саме місце, що і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в правовій системі держави.

Аргументовано не доцільність внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо визначення в її тексті місця рішень Європейського Суду у правовій системі держав. Акцентовано увагу, що на виконання рішень Європейського суду з прав людини держави і так вживають заходи загального та індивідуального характеру.

Звернуто увагу, що норми Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини в принципі не можуть бути не сумісними з правовою системою країн-учасниць Ради Європи.

5. Додатково аргументовано, що рішення Європейського суду з прав людини як акти тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод за юридичною силою в країнах романо-германської правової сім'ї, до якої входить і Україна, мають таку ж юридичну силу як і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

6. Встановлено, що в юридичній науці та на практиці залишається дискусійними питання чи тимчасові заходи, призначені Міжнародним судом ООН, мають такий же зобов'язуючий характер, як і рішення Міжнародного суду ООН по суті справи. Радою Безпеки ООН заключного рішення з питання про обов'язковість тимчасових заходів прийнято не було. Тимчасові заходи можуть призначатись Міжнародним судом ООН, але сторони можуть не визнати їх зобов'язуючий характер і вони можуть залишитись не виконаними сторонами.

7. Акцентовано увагу, що виходячи з положень статті 39 Статуту Міжнародного трибуналу з морського права, рішення Камери повинні виконуватись в тому ж порядку, що і судові рішення національних судів.

Виявлено такий недолік нормативно-правового регулювання виконання рішень Міжнародного трибуналу з морського права в Україні – відсутність в Україні спеціального механізму виконання рішень спеціальних палат Міжнародного трибуналу з морського права.

8. Встановлено, що конституції держав-учасниць ЄС не містять норм, які б визначали чи поширюється на злочини проти людяності термін давності. Доведено, що враховуючи невідворотність кримінального покарання за такі злочини, немає доцільності закріплювати в конституціях держав норму, відповідно до якої на злочини проти людяності не поширюється термін давності адже аргіогі це передбачено міжнародним звичаєм. Доцільним є закріплення в конституційному законодавстві України положення, відповідно до якого термін давності чи амністія не застосовуються у разі запиту Міжнародного кримінального суду про передачу індивідуума.

Не дивлячись на те, що норми Римського статуту, які регулюють суспільні відносини, що виникають при виконанні рішень Міжнародного кримінального суду щодо штрафів, конфіскаційних заходів та заходів з відшкодування збитків, розроблені, тим не менш в умовах гібридних воєн юридична основа для належного виконання прийнятих Міжнародним кримінальним судом розпоряджень потребує зміцнення, а також потребує посилення забезпечення державою втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність принципу верховства права.

9. Виявлені такі особливості виконання рішень Міжнародного кримінального суду в таких державах-членах ЄС: в Німеччині прийнято Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом»; зв'язок між засудженим та Міжнародним кримінальним судом є безперешкодним та конфіденційним; на запит надається надано доступ до в'язниці; в Польщі прийнято було Закон «Про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом»,

положення якого стали невід'ємною частиною Кримінально-процесуального кодексу Польщі; визначено механізм видачі індивіда та відповідні органи державної влади для задоволення прохань Міжнародного кримінального суду щодо надання правової допомоги.

Обґрунтовано доцільність унормування в Україні процедури виконання рішень Міжнародного кримінального суду шляхом прийняття Верховною Радою України спеціального закону.

Аргументовано доцільність та необхідність запозичення Україною такого досвіду Німеччини та Польщі щодо виконання рішень Міжнародного кримінального суду: Німеччини – щодо безперешкодного та конфіденційного зв'язку з засудженим; Польщі – щодо визначення в законодавстві відповідних органів державної влади для задоволення прохань Міжнародного кримінального суду щодо надання правової допомоги.

10. Встановлено, що Закон України «Про виконавче провадження» унормовує виконання рішень лише міжнародного комерційного арбітражу та іноземних судів; положення/положень про виконання рішень міжнародних судів він не містить. Аргументовано доцільність та необхідність прийняття спеціального Закону України «Про виконання рішень міжнародних судових установ», у якому було б закладено фундамент правового регулювання суспільних відносин, які виникають при виконанні рішень міжнародних судових установ, юрисдикцію яких визнала Україна, в тому числі – визначено компетентний орган державної влади, який би здійснював контроль та нагляд за виконанням рішень міжнародних судових установ Україною, а також задовольнятиме прохання міжнародних судових установ щодо надання правової допомоги.

11. Виявлено країни-учасниці ЄС, в національному законодавстві яких закріплено можливість для заявника, на користь якого було постановлено

рішення Європейського суду з прав людини, клопотати про перегляд цивільної справи на підставі встановлення Європейським судом з прав людини порушення державою його суб'єктивного юридичного права: Хорватія, Чеська Республіка, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Румунія, Сербія, Словаччина).

12. Виділено такі особливості виконання рішення Європейського суду з прав людини у Німеччині:

1) для виплати суми справедливої сатисфакції федеральне міністерство фінансів Німеччини має право вилучати (повністю чи частково) кошти з бюджетів земель в разі, якщо органи державної влади чи місцевого самоврядування спричинили порушення норм Конвенції і, відповідно, згідно з рішенням ЄСПЛ Німеччина була визнана порушницею норм Конвенції;

2) якщо заявник не погоджується з результатами перегляду органом державної влади Німеччини рішення в його справі і вважає, що не відбулось поновлення (на скільки це можливо) його порушеного права, він має право звернутися до Конституційного Суду зі скаргою;

3) судові органи Німеччини тлумачать та застосовують національне законодавство з огляду на практику ЄСПЛ, зважаючи на дотримання національного стандарту забезпечення прав людини;

4) контроль за виконанням рішень ЄСПЛ здійснює Бундестаг шляхом направлення парламентських запитів і проведення слухань щодо вжиття заходів загального характеру органами виконавчої влади;

5) Конституційний Суд наділений повноваженнями з вирішення колізій між міжнародними нормами та нормами національних законів, з перевірки правозастосовної практики.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини з метою уникнення порушення прав і свобод людини застосовує практику Європейського суду з

прав людини не як основний, а як допоміжний засіб тлумачення змісту прав і свобод людини, закріплених в Основному законі ФРН.

13. Додатково аргументовано, що у Франції процедура виконання рішення суду у приватноправовій справі не тотожна процедурі виконання рішення у публічноправовій справі, в тому числі - рішення міжнародної судової установи.

Відповідно до законодавства Франції у сфері дії публічного права судовий виконавець не наділений повноваженнями щодо виконання рішень судових установ - виконання рішень покладається на органи державної влади Франції.

Встановлено такі особливості порядку виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції:

1) відсутні спеціалізовані інститути, які б здійснювати виконання саме рішень Європейського суду з прав людини;

2) виконання рішень Європейського суду з прав людини здійснює система органів державної влади Франції, на кожен з яких покладено певну функції щодо виконання;

3) функція контролю за виконанням рішення Європейського суду з прав людини інституційно у Франції не забезпечена.

14. Виявлено, що щодо вжиття заходів індивідуального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини законодавством Франції врегульовано порядок виплати сум справедливої сатисфакції заявнику/заявникам (відповідно до рішення Європейського суду з прав людини) та процедуру перегляду вироку національного суду у кримінальних справах. Особливість перегляду вироків національного суду у зв'язку з виконанням рішення Європейського суду з прав людини полягає в тому, що:

1) коло суб'єктів, які мають право ініціювати такий перегляд становлять такі особи: а) особа, яка зверталась до Європейського суду з прав людини з індивідуальною скаргою (засуджений, його представник, спадкоємець/спадкоємці); б) орган державної влади (Міністр юстиції Франції, Генеральний прокурор при Касаційному суді);

2) перегляд справи здійснює Касаційний суд;

3) перегляд справи здійснює комісія суддів Касаційного суду.

Встановлено, що щодо вжиття заходів загального характеру на виконання рішення Європейського суду з прав людини, то для Франції більш характерним є вдосконалення практики застосування національного законодавства, ніж внесення змін до нього.

15. Систематизовано такі чинники, що вплинули на формування практики Франції з виконання рішень Європейського суду з прав людини:

1) конституційний принцип верховенства міжнародного права;

2) високий статус судових актів у національній системі права Франції;

3) високий статус виконавчої влади;

4) нерозвиненість системи конституційного правосуддя;

5) розвиненість системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів.

16. Змістовне наповнення подання органу представництва носить формальний характер: в ньому констатується загальновідомий факт, викладений в рішенні Європейського суду з прав людини, та не пропонуються конкретні заходи, а лише в загальному вигляді зазначається, що треба вдосконалювати практику розгляду судами справ з дотриманням розумного строку. Формалізм подань не спрямований на забезпечення з боку держави реального виконання рішення Європейського суду з прав людини. Процедура взаємодії Органу представництва та Кабінету Міністрів України

потребує вдосконалення шляхом конкретизації дій, які вони вживають на виконання рішення Європейського суду з прав людини, строків, та відповідальності.

Виявлені недоліки Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та аргументовано напрями його вдосконалення.

17. Встановлено, що в Законі України «Про виконавче провадження» закладено фундамент для потенційного виконання рішень Суду ЄС. Аргументовано доцільність та необхідність за аналогією з Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Суду ЄС», в якому були б положення про виконання рішення Суду ЄС». З метою гармонізації законодавства ЄС з законодавством України необхідно передбачити в законодавстві України положення про призначення відповідальної особи за виконання рішень Суду ЄС та про звітність Україною щодо виконання рішення Суду ЄС перед органам ЄС.

За аналогією до процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини запропоновано створити орган представництва України в самому Суді ЄС. Основними завданнями його запропоновано визначити такі:

- 1) представництво України в Суді ЄС;
- 2) координація роботи органів виконавчої влади, що пов'язана з підготовкою матеріалів для розгляду справ у Суді ЄС;
- 3) підготовка і внесення на розгляд Суду ЄС письмових доповідей, участь у слуханні справ, які розглядаються ними;
- 4) внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозицій про усунення порушень Договору про ЄС;

5) надання необхідної інформації уповноваженим особам, які прибуватимуть в Україну з метою проведення перевірок дотримання Україною норм Договору про ЄС.

18. Аргументовано доцільність внесення змін у процесуальні закони України (Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс тощо) та інші нормативно-правові акти в частині закріплення в них норми, відповідно до якої практика Суду ЄС є джерелом права в Україні.

Запропоновано розширити коло повноважень Міністерства юстиції України, визначивши його як орган, який буде відповідальний за забезпечення представництва України в Суді ЄС та координацію виконання його рішень. Доцільним є і створення Комісії з питань виконання рішень Суду ЄС на базі Кабінету Міністрів України. Доцільним є і функціонування такої посадової особи як Урядовий Уповноважений у справах Суду Європейського Союзу. Необхідною є розробка та затвердження положення про його діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Buletsa S., Deshko L. Comprehensive Reforms of the Health Care System in Different Regions of the World. *Medicine and Law*. 2018. Vol. 37. No.4. P. 683-700.
2. Deshko L. Constitutional right to own, use and dispose the results of intellectual and creative activity: «justified expectation» for obtaining property subject to legal protection. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. Вип. 3. С. 41-48.
3. Deshko L. Criteria for the court's compliance with the obligation to provide justification of its decisions. *Teise*. 2016. №99. P. 186-193.
4. Deshko L. Domestic remedies that have to be exhausted in Ukraine when everyone applying to international judicial institutions or to the relevant bodies of international organizations. *Вестник Пермского университета*. 2014. №1. С. 332-336.
5. Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). P. 165-171.
6. Deshko L. National institutions established in accordance with the Paris principles, engaged into the promotion and protection of human rights in the system of internal means of security. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. Вип. 2. С. 25-32.
7. Deshko L. Restitutio in integrum: підходи Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №5. URL: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja>.

8. Deshko L. The principle of «de minimis non curat praetor» in International Law. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. №4. С. 5-15.
9. Ezer T., Deshko L., Clark N. G. et al. Promoting public health through clinical legal education: Initiatives in South Africa, Thailand, and Ukraine. *Human Rights Brief*. 2010. №17/27. P. 32. URL: <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/17/2ezer.pdf>.
10. Halsbury's Laws of England, volume 78: "The rule in Rylands v. Fletcher". 5 ed.
11. Helen Keller, Alec Stone Sweet. Assessing the Impact of the ECHR on National Legal Systems. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3256/63203c2c9e566d08cd6edf7fbb22f5ae3956.pdf>.
12. Kaikobad H.K. Interpretation and Revision of International Boundary Decisions. Cambridge University Press, 2007. P. 138.
13. Laurence R. Helfer. Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime. *The European Journal of International Law*. Vol. 19. No. 1. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2591&context=faculty_scholarship.
14. Order of 3 March 1999 - LaGrand (Germany v. United States of America) Request for the Indication of Provisional Measures. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/104/7153.pdf>.
15. Ortino F., Petersmann E. The WTO Dispute Settlement System, 1995-2003. *Studies in Transnational Economic Law*. Kluwer Law International, 2004. Vol. 18 P. 5.
16. O'Connell M.E. Enforcement and the Success of International Environmental Law. *Indiana Journal of Global Legal*. 1995. Vol. 3. P. 51-59.

17. Reports of International Arbitral Awards. Trail smelter case (United States, Canada). 16 April 1938 and 11 March 1941. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_III/1905-1982.pdf.
18. Valentina Colcelli. European Court of Human Rights and national Courts. URL: <http://www.rightsandscience.eu/wp-content/uploads/2017/10/European-Court-of-Human-Rights-and-national-Courts-the-case-of-Nagoya.pdf>.
19. Американська конвенція про права людини : Міжнародний документ від 22.11.1969. URL : <http://www.oas.org/es/cidh/expresion/showarticle.asp?artID=62&IID=2>
20. Аналіз рішень інвестиційного арбітражу щодо питань оподаткування в аспекті захисту прав інвесторів в Україні. URL: https://ibc-legal.com/system/0000/1477/_____pdf
21. Андрейків А. Особливості виконання міжнародно-правових зобов'язань України. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/osoblivosti-vikonannya-mizhnarodnopravovih-zobovyazan-ukrayini-.html>
22. Андрейків А. Особливості виконання міжнародно-правових зобов'язань України. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/osoblivosti-vikonannya-mizhnarodnopravovih-zobovyazan-ukrayini-.html>
23. Базов О. Деякі питання міжнародно-правової відповідальності у сфері навколишнього природного середовища. URL: www.supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf
24. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права. Харків: Право, 2008.

25. Бисага Ю., Дешко Л. Міждисциплінарність як умова розв'язання комплексної проблеми щодо конституційного права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». 2016. № 4. С. 18-21.
26. Бисага Ю., Дешко Л., Нечипорук Г. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. Порівняльно-аналітичне право. 2020. №4. С. 43-49.
27. Блажівська Н. До питання про місце рішень Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. URL: www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/39.pdf
28. Бодуан Марі-Елізабет. Франція і виконання постанов ЄСПЛ. URL:
29. Бойцов А. И. Выдача преступников. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 795 с.
30. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини. URL: www.parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf
31. Буткевич О.В. Міжнародне право XXI ст.: утвердження концепції "живого права". Альманах міжнародного права. 2010. № 2. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/almanakh-mezhdunarodnogo-prava-02-2010>.
32. Белов Д.М. Парадигма українського конституціоналізму: Дис. ...докт.юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Ужгород, 2012. 523 с.
33. Васильченко О.П. Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина в конституційному праві України: доктринальні та прикладні аспекти: Дис. ...докт.юрид.наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2015. 467 с.

34. Величковский А. Проблемные аспекты понятия “юрисдикция Международного Суда ООН”. Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. № 4. С. 56.

35. Вергелес Д. Проблеми процесу кодифікації законодавства. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 65-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_1_17.

36. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) 11 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>

37. Волков В., Дешко Л. Медичне право – реальність сьогодення. Інформаційний правовий простір. 2007. № 18. С. 45–48.

38. Волков В., Дешко Л. На захист медичного права. Юридичний Вісник України. 2006. № 8. С. 8.

39. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти : монограф. / В. А. Завгородній. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 536 с.

40. Гаркуша А. Особливості застосування контрзаходів у механізмі врегулювання спорів СОТ. URL: https://www.researchgate.net/publication/346020549_OSOBLIVOSTI_ZASTOSUVANNA_KONTRZAHODIV_U_MECHANIZMI_VREGULUVANNA_SPORIV_SOT

41. Герасімова Є.В., Ширинян С.В. Постанови ЄСПЛ в правовій системі ФРН. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf>

42. Гетьман А.П., Костицький В.В. Екологічні права людини в національній і міжнародній правовій доктрині. Проблеми законності. 2013. Вип. 124. С. 68–80.

43. Дармін М.О. Види міжнародних судових установ та їх роль в забезпеченні права на судовий захист. Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2021. №64. С. 1-5.

44. Дармін М.О. Виконання рішення європейського суду з прав людини: дії органу представництва щодо вжиття заходів загального характеру. Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 р.). 2021. С. 152-154.

45. Дармін М.О. Конституційно-правове забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції. Visegrad journal on human rights. 2021. №1. С. 126-130.

46. Дармін М.О. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного кримінального суду в зарубіжних країнах. Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 20 травня 2021 р.). 2021. С. 105-106.

47. Дармін М.О. Місце рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України та країн-учасниць Ради Європи. Visegrad journal on human rights. 2021. №2. С. 1-5.

48. Дармін М.О. Особливості виконання рішень універсальних міжнародних судових установ. Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України: матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції. (м. Ужгород, 27-28 травня, 2021 р.). 2021.

49. Дешко Л. Основні напрямки вдосконалення конституційно-правового забезпечення права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій. *Право і суспільство*. 2016. № 4. С. 3-9.

50. Дешко Л. Право звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи організацій у контексті генезису національної системи конституційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 99-104.

51. Дешко Л. Принципи та норми права в механізмі конституційно-правового забезпечення права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. *Юридичний вісник*. 2016. №2. С. 159-165.

52. Дешко Л. Суб'єкти звернення до міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. № 39. С.123-126.

53. Дешко Л., Боднар О. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Правничий часопис Донецького університету*. 2008. № 2. С. 76-81.

54. Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: монографія. Ужгород, 2016. 486 с.

55. Дешко Л.М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження: Дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2017. 479 с.

56. Директор департаменту міжнародного права МЗС, агент України Оксана Золотарьова: «Наша мета — щоб на весь світ від міжнародного суду пролунало: Росія порушує міжнародне право». URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/direktor-departamentu-mizhnarodnogo-prava-mzs-agen/>

57. Договір про Європейський Союз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text.
58. Договір про функціонування ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
59. Домовленість про правила та процедури вирішення спорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_019#Text.
60. Дрьоміна Н. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2006. 17 с.
61. Дрьоміна Н. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2006. 240 с.
62. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць Ради Європи від 11 січня 2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_03.
63. Єрмолаєва Т.Б. Проблеми доступу до правосуддя при захисті екологічних прав. Проблеми законності. 2017. Вип. 137. С. 92–100.
64. Завгородній В. Зарубіжний досвід виконання рішень Європейського суду з прав людини (на прикладі деяких країн Європейського Союзу). Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 59.
65. Каламкарян Р. А. Поведение государств в международном суде ООН : Международно-правовые проблемы судебного-арбитражного производства. М. : Наука, 1999.
66. Карпович О.Г. Финансовое мошенничество (преступления в кредитно-финансовой сфере). Научно-практическое пособие Москва: Юрист, 2012. 276 с.

67. Конвенція ООН з морського права 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text.

68. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : міжнародний документ ООН від 25 червня 1998 р. (ратифікований Законом України від 6 липня 1999 р. № 832-XIV). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015.

69. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року: ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

70. Конвенція про передачу засуджених осіб : від 21 берез. 1983 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_025.

71. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text.

72. Кононенко В. П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика: монографія. Київ-Одеса: Фенікс, 2018. 438 с.

73. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

74. Конституція Італійської Республіки. URL: https://www.senato.it/sites/default/files/media-documents/Costituzione_lingua_russo.pdf.

75. Конституція Болгарії. URL: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.

76. Конституція Французької Республіки. URL: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>

77. Конституция Азербайджанской Республики от 12 ноября 1995 г. Собрание законодательства Азербайджанской Республики». 1997. № 1. 31 июля.
78. Конституция Кыргызской республики 27 июня 2010 г. URL: http://jogorku.sot.kg/sites/default/files/konstituciya_kyrgyzskoy_respubliki.pdf.
79. Конституция Латвийской Республики от 15 октября 1998 г. URL: http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm.
80. Конституция Литовской Республики от 2 ноября 1992 г. URL: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=3&mid=8>.
81. Конституция Республики Армения от 5 июля 1995 г. URL: <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=rus>.
82. Конституция Республики Беларусь. URL: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.
83. Конституция Республики Казахстан 28 января 1993 г. URL: <http://www.akorda.kz/ru/category/konstituciya>.
84. Конституция Республики Молдова от 29 июля 1994 г. Monitorul Oficial. 1994. №1. 12 августа.
85. Конституция Российской Федерации. URL: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.
86. Конституция Эстонской Республики от 28 июня 1992 г. URL: <http://www.president.ee/ru/republic-of-estonia/constitution-ofthe-republic-of-estonia/index.html>.
87. Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень / Бисага Ю.М., Нечипорук Г.Ю., Дешко Л.М. та ін. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 236 с
88. Конституція Іспанії. URL: https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/spain/spain--r.htm.

89. Конституція Королівства Бельгія. URL:
<http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>
90. Конституція Потругалії. URL:
<http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.
91. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
92. Кравець Я.В. Екологічні суди: порівняльно-правовий аналіз. Одеса, 2018. 30 с.
93. Кримінальний процесуальний кодекс Німеччини. URL:
http://www.nsj.gov.ua/files/1472627550Crimen_Vitold%20Кулеша.pdf.
94. Левин Д.Б. История международного права. Изд-во ИМО, 1962.
95. Лотюк О.С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія. К., 2014. 356 с.
96. Маастрихтський договір 1992 р. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
97. Майер Ж. Щодо ролі судової системи у виконанні рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні. URL:
<http://www.nsj.gov.ua/files/15211098474.2.2.%20%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%B5%D1%80.pdf>.
98. Малкова Г. Політична відповідальність глави держави. URL:
ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/malkina_politychna.pdf
99. Мальцева Е. В. Сравнительный анализ систем исполнительного производства в Украине и зарубежных странах. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 45-46.

100. Манільська декларація. URL: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_568#Text
101. Марцеляк О. В. Інститут омбудсмана: теорія і практика : монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004.
102. Медведєв К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : дис. ... канд. юрид. наук ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. 214 с.
103. Механізм вирішення спорів у рамках СОТ. URL: yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/mehanizm-virishennya-sporiv-u-ramkah-sot.html.
104. Мишина Н.В. К вопросу об универсальности прав человека. Права человека: теория, история, практика. Сборник научных трудов, посвященный 65-летию Всеобщей декларации прав человека. Под общ.ред.Е.М.Павленко. Волгоград : Изд-во Волгоградского филиала ФГБОУ ВПО РАНХиГС, 2014. С.17-26.
105. Мяловицька Н.А. Глобалізація і деякі питання державного будівництва. Вісник академії адвокатури України. 2006. №7. С. 31-36.
106. Міжнародний захист прав людини: Підручник. У 2-х томах. Том 1. / О. А. Альонкін, Н. А. Буличева, Л. М. Дешко та ін.; за заг. ред. Л. М. Дешко. Київ : КНТЕУ, 2019. 261 с.
107. Насер Аль Али. Защита прав и свобод человека в арабских странах : вопросы теории и практики : монография. Москва : КноРус, 2015. 190 с.
108. Нечипорук Г. Зміст конституційного права звертатися до Європейського суду з прав людини. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. Спецвипуск, ч. 2. С. 151-154.
109. Нечипорук Г. Нагляд за виконанням рішень Європейського суду з прав людини: розподіл повноважень між Комітетом Міністрів та Європейським

судом з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №3 (1). Р. 202-206.

110. Нечипорук Г. Роль рішень Європейського суду з прав людини в реформуванні системи виконання судових рішень в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №4. С. 70-73.

111. Огляд прецедентного права Суду Європейського Союзу у сферах, що регулюються Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. URL: www.eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review-of-the-case-law-of-the-eu-court-of-justice-fields-covered-by-the-association-agreement-2018.1.1.ukr_1.pdf

112. Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Доклад Генерального секретаря Совету Безопасности о защите гражданских лиц в вооруженном конфликте. 28 мая 2004. U.N. Doc. S/2004/431.

113. Основний Закон ФРН. URL: <http://yport.inf.ua/osnovnoy-zakon-frg-55897.html>

114. Пасічник Я. Виконання рішень міжнародних судів. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vikonannya-rishen-mizhnarodnih-sudiv>

115. Петров Р.А. *Право Європейського Союзу: навчальний посібник* / Р.А. Петров. 2-ге вид. К., «Істина», 2009. 376 с.

116. Подання про виконання рішень Європейського суду з прав людини, які набули статусу остаточного. URL: vgsu.arbitr.gov.ua/files/pages/05082013_1.pdf

117. Поличко Т., Бисага Ю., Берч В., Дешко Л., Нечипорук Г., Петрецька Н. *Верховенство конституційних норм у національній системі права*. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021.

118. Поліщук І. *Міжнародно-правові аспекти судового захисту екологічних прав громадян*. URL: www.supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf.

119. Попередні заходи в практиці міжнародного суду ООН. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11/9764/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

120. Посібник щодо механізму врегулювання суперечок у рамках світової організації торгівлі. Розроблено для Агентства США з міжнародного розвитку, Контракт USAID IDIQ-AIDOAA-I-12; Код контракту # AID-121-TO-15-00002. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=84900995-569e-42ea-801a-619239997408&title=PosibnikSchodoMekhanizmuVregulivanniaSuperechokURamkakhSot>

121. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

122. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. URL: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.

123. Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про створення Африканського суду з прав людини і народів : Міжнародний документ від 10.06.1998 URL : https://au.int/sites/default/files/treaties/7778-treaty-0019_-_protocol_to_the_african_charter_on_human_and_peoplesrights_on_the_establishment_of_an_african_court_on_human_and_peoples_rights_e.pdf.

124. Пушкар П. Відносно держави Україна у Комітеті міністрів Ради Європи перебуває на контролі щодо виконання 566 рішень Європейського суду з прав людини. URL: www.ukrinform.ua/rubric-society/2803233-u-radi-evropi-na-kontroli-566-risen-espl-sodo-ukraini.html.

125. Підгородинська А. В. Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних судових органів у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2012. 20 с.

126. Рішення Комітету міністрів Ради Європи щодо 300 справ, які стосуються невиконання або суттєвих затримок у виконанні органами державної влади або державними підприємствами остаточних судових рішень від 8 червня 2009 р. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/38823>.

127. Резолюція Res (2002)59 Комітету Міністрів щодо практики дружнього врегулювання 18 грудня 2002 р. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016804de98a.

128. Рекомендація N R(2000)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини» від 19 січня 2000 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_175.

129. Рекомендація Rec(2004)6 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо необхідності вдосконалення національних засобів правового захисту від 12 травня 2004 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_718.

130. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

131. Різник С.В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 542 с.

132. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Босфорус Хава Йолларі Туризм Ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» від 30 червня 2005 р. URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/19382670/>.

133. Савченко А.М., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовський В.В., Піфко О.О. Конституційне право на приватну власність в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021.
134. Савчин М. Правове регулювання та економічні свободи і права. Х.: Право, 2020. 224 с.
135. Савчук К. О., Мельничук О. І. Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_84.
136. Самович Ю. Право человека на международную судебную защиту: Дис...докт. юрид. наук: 12.00.10 – международное право; европейское право. Кемерово, 2007. 439 с.
137. Святун О.В. Вирішення спорів в праві ЄС. Конспект лекцій. Київ: Інститут міжнародних відносин. 124 с.
138. Серьогін В. Використання практики Європейського суду з прав людини як перспективний напрям оптимізації конституційного судочинства в Україні. Вісник Конституційного Суду України. 2005. № 6. С. 41-47.
139. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина: досвід для України / авт.-упоряд. : Ю. В. Ковбасюк, С. В. Загороднюк, П. І. Крайнік ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. К. : НАДУ, 2010. 76 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monografiy/445e5564-a528-4491-94c9-db32ede303dc.pdf
140. Скрипнюк О. Права та свободи людини в конституційній системі України // Публічне право. – 2011. – №1. – С. 6-14.
141. Совгиря О. В. Шукліна Н. Г. Конституційне право України: Навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2019. 556 с.

142. Статут ООН і Статут Міжнародного суду від 26 червня 1945 р.
URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010/card6#Public.
143. Сінкевич О.В. Функції конституційного права як галузі права України: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 462 с.
144. Угода про співробітництво та взаємовідношення між Організацією Об'єднаних Націй і Міжнародним трибуналом з морського права Організація Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_604#Text
145. Україна з запізненням виконала рішення СОТ по програній суперечці з РФ. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/21/7114558/>
146. Україна отримала 11,5 місяця для виконання рекомендацій та постанов Органу врегулювання суперечок СОТ. URL: <https://agropolit.com/news/16027-ukrayina-otrimala-115-misyatsiv-dlya-vikonannya-rekomendatsiy-ta-postanov-organu-vregulyuvannya-superechok-sot>
147. Ушаков С.В. Вклад многосторонних органов международного правосудия в функционирование института международно-правовой ответственности государств в контексте международного процессуального права: Дис. канд. юрид. наук. М, 2009. 167 с.
148. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. К. : Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.
149. Федоренко В.Л. Конституційні права і свободи людини та їх гарантування й захист в Україні: монограф. Київ: Вид-во Ліра, 2020. 138 с.
150. Цивільний процесуальний кодекс Німеччини. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de>
151. Черняк Є.В. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз. К.: Ліра-К, 2020. 592 с.

152. Шамрай В.В. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: теоретико-методологічний аспект: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 360 с.

153. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2017. 364 с.

154. Юртаєва К.В. Виконання вироку іноземного суду чи міжнародної судової установи за кримінальним правом України. Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (19 трав. 2016 р., м. Харків, Україна). С. 85-86.

155. Юсупов М. Международно-правовое регулирование процессуальной деятельности Международного уголовного суда : Диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.10. Москва, 2012. 192 с.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Дармін М.О. Види міжнародних судових установ та їх роль в забезпеченні права на судовий захист. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. №64. С. 1-5.

2. Дармін М.О. Конституційно-правове забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини у Франції. *Visegrad journal on human rights*. 2021. №1. С. 126-130.

3. Дармін М.О. Місце рішень Європейського суду з прав людини у правовій системі України та країн-учасниць Ради Європи. *Visegrad journal on human rights*. 2021. №2. С. 1-5.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

4. Дармін М.О. Виконання рішення європейського суду з прав людини: дії органу представництва щодо вжиття заходів загального характеру. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (м. Луцьк, 23-24 квітня 2021 р.). 2021. С. 152-154.

5. Дармін М.О. Конституційно-правове регулювання виконання рішень Міжнародного кримінального суду в зарубіжних країнах. *Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Київ, 20 травня 2021 р.). 2021. С. 105-106.

6. Дармін М.О. Особливості виконання рішень універсальних міжнародних судових установ. *Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України: матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Ужгород, 27-28 травня, 2021 р.). 2021. С.89-90.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 декан юридичного факультету ДВНЗ
 «Ужгородський національний університет»
 д.ю.н., професор Лазур Я.В.
 _____ 2021 р.

АКТ

впровадження у навчальний та науково-дослідні процеси
 юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний
 університет» результатів дисертаційного дослідження Дарміна Михайла
 Олександровича на тему: «Конституційне регулювання виконання рішень
 міжнародних судових установ: порівняльно-правове дослідження» за
 спеціальністю 081 – «Право»

Комісія у складі:

1. Завідувача кафедри конституційного права та порівняльного правознавства, д.ю.н., професора Бисаги Ю.М.;
2. Професора кафедри конституційного права та порівняльного правознавства, д.ю.н., професора Белова Д.М.;
3. Доцента кафедри конституційного права та порівняльного правознавства, к.ю.н. Берч В.В.

склали цей акт про те, склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження дослідження Дарміна Михайла Олександровича на тему: «Конституційне регулювання виконання рішень міжнародних судових установ: порівняльно-правове дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (галузь знань 08 “Право”) є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення для використання у навчальному процесі кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Права людини».

Завідувач кафедри, д.ю.н., професор
 Професор кафедри, д.ю.н., професор
 Доцент кафедри, к.ю.н

Ю.М. Бисага
 Д.М. Белов
 В.В. Берч